

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skivebogen

Historisk Aarbog
for Skive og Omegn

Omslaget:

Slagteren holder udenfor Jens Kudahls købmandshandel i Fly, ca. 1910. Huset blev nogle år senere overtaget og udvidet af Severin Vestergaard, og der blev indrettet træhandel og central i det. En søn, Søren Vestergaard, har købmandshandel i huset nu.

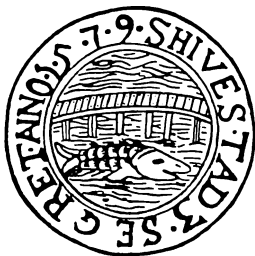
SKIVEBOGEN 1992

SKIVEBOGEN

HISTORISK ÅRBOG FOR SKIVE
OG OMEGN

83. bind 1992

SKIVEBOGEN

Udgivet af Historisk Samfund for Skive og Omegn

Redaktion: Bestyrelsen

Tryk: Skive Offset · Oddense

Skrift: Times

ISBN 87-88259-52-8

DISTRIBUTION:

Skive byhistoriske Arkiv
Østerbro 9 A, 7800 Skive
Tlf. 97 52 81 22.

MEDLEMSSKAB:

Kontingentet for 1992 er 70 kr. (indbefattet Skivebogen). Medlemskab tegnes ved henvendelse til et bestyrelsesmedlem eller til Skive byhistoriske Arkiv.

ÆLDRE ÅRGANGE kan købes ved henvendelse til Skive byhistoriske Arkiv.

Pris: 45 kr. + porto. Pt. er følgende årgange på lager: 1931, 1933-34, 1937-46, 1951, 1954, 1971, 1974, 1976, 1978-80 og 1982-87.

HISTORISK SAMFUNDS BESTYRELSE:

Fuldmægtig E. Steen Sørensen, Sdr. Thise (kasserer)
Viceskoleinspektør Poul Tolstrup, Resen
Overlærer Aksel Jørgensen, Højslev
Overlærer Rud Kjems, Balling
Seminarielektor Niels Bonnesen, Skive
Sognepræst Henrik Forman, Hjerk
Landmand Henning Borup Svendsen, Lundhede

HISTORISK SAMFUNDS TILLIDSMÆND:

Fur: Fhv. museumsleder Magne Breiner Jensen
Sundsøre: Arkivar K.E. Jacobsen, Risum
Ørslevkloster: Skoleinspektør Steen Bilstrup

De kloge mænd i Hejlskov

Af Bodil Hansen, Lund.

Den gård i Hejlskov by, Ørslevkloster sogn, som danner baggrund for følgende beretning, kan vel ikke betegnes som en slægtsgård, selvom den i perioder har været beboet af bestemte slægter i 2-3 generationer. Det er ihvertfald i en helt anden sammenhæng, der her berettes om »Hejlskovs bedste gård«, som den – med sine nemme og regulære marker – ofte er blevet betegnet.

Denne gård har nemlig i tidernes løb været beboet af nogle af Ørslevkloster-egnens mest markante mennesker. De skilte sig ud fra »den grå masse«, – var anderledes – nogle var til dels belæste mennesker, som det dog ind imellem gik skævt for. Et par af beboerne virkede som »Kloge Mænd« og havnede i Viborg Tugthus, anklaget for kvaksalveri. De kom i stor armod og måtte lade ejendommen gå til tvangsauktion. En anden beboer drev gården meget dygtigt, men var desuden egnens særdeles pligtopfyldende sognefoged, hvilket kunne være et anset, men også upopulært arbejde.

Hvis man fra Ørslev Kloster kører mod Hejlskov, ligger gården som landsbyens sydligste på højre hånd. Oprindeligt lå gårdens bygninger nede i selve byen, som det nu engang var skik og brug, før man begyndte at flytte gårdene ud på markerne. Men i 1835 brændte udbygningerne, og gården blev flyttet op på den højtliggende mark mod syd, hvor der byg-

gedes en firlænget gård, der fik navnet »Højgård«, (matr. nr.5).

Det gamle stuehus nede i Hejlskov by blev imidlertid stående og solgt fra som et almindeligt beboelseshus. (Senere blev der atter købt jord til dette hus og bygget nye udbygninger, så der igen blev en ejendom dernede i byen, men det er en anden historie.)

Historien her begynder i 1720 – året, hvor Den Store Nordiske Krig endelig sluttede. Til minde om freden påbegyndte Frederik den 4. straks opførelsen af et skønt jagtslot i Nordsjælland. Det skulle hedde Fredensborg, og her ville han leve i fryd og gammen med sin elskede Anne Sofie Rewentlow, som han var gift med »til venstre hånd« – idet han jo allerede havde en dronning til højre hånd! 1720 var også året, hvor Jens Pedersen Kjær (1680-1751) i Ørslev Kloster kirke blev gift med Else Jensdatter (1690-1754) – til højre hånd forståes! For almindelige mennesker var »rationeret« med een kone, og mere var der næppe heller råd til på den her omtalte gård i Hejlskov by, som de omtrent samtidig fik i fæste fra herregården Ørslevkloster. Hele egnen med herregården, kirken og alle sognets bøndergårde tilhørte i årene 1719-24 etatsråd, landsdommer Iver Nicolaj Sehested.

Jens og Else passede velsagtens det, de var sat til at passe. Levede stille, lovlydigt, nøjsomt og slidsomt som de fleste fæste-

bønder. Derfor er der ikke stort at berette om dem, udover at de fik 4 børn, hvoraf vi skal høre mere om den ældste, født 1721 og døbt Jens, lige som faderen.

Foruden familieførøgelserne skete der nu alligevel noget epokegørende i Jens' og Elses tilværelse. I 1725 blev den første skole i Fjends Herred bygget på »Kudahls« mark i Lund på initiativ af Ørslev Klosters daværende ejer, Marie de Lasson. Nogle af »Kudahls« marker stødte op til Jens og Elses marker, så skolevejen blev ikke særlig lang. Deres børn fik lært at læse og skrive, og vi ved, at den ældste, Jens, blev endog meget dygtig til det.

Hvilken ny verden har der ikke åbnet sig for den lille familie? Hele Ørslevkloster-egnen ejedes i mange generationer af Klosters besiddere, og den enkelte herremands interesser og holdninger kunne ikke undgå at præge egnen.

I 1724 solgte I.N. Sehested Ørslev Kloster til det unge, rige ægtepar Frederik Berregaard og Marie de Lasson. Berregaard nåede imidlertid dårligt nok at komme indenfor Klosters port, før han døde, nemlig 11 dage efter skødets underskrivelse. Den 23-årige enke, Marie de Lasson, der sad tilbage med et lille barn og et i vente, lod sig imidlertid ikke slå ud. Hun kastede sig straks ud i arbejdet med at

Det oprindelige matr. nr. 5 nede i Hejlskov by. Her boede »de kloge mænd«. Stuehuset til venstre er dog formentlig opført efter en brand i 1835, mens de to længer til højre formentlig er den del af ejendommen, der undgik branden.

bringe nye tider til sin gård, kirke og den almue, hun følte et ansvar overfor.

Hun begyndte med det sidste. Allerede året efter, hun var blevet frue på Klostret, lod hun opføre den ovenfor nævnte skole i Lund.

Skolens første degn, Peder Hansen Møldorph, har ganske vist fået et slet eftermæle, da han desværre blev så fortrukket, at han efter en større skandalesag blev afskediget. (Bl.a. omtalt i Skivebogen 1912 af Jeppe Aakjær og 1989 af undertegnede).

Men inden degnen helt forsumpede, må han dog have været en dygtig lærer. I de første almueskoler blev der som oftest næsten kun læst og terpet religion og katekismus, men Møldorphs elever fik sandelig også lært både at skrive og udtrykke sig. Det kan ses ud fra justitsprotokollen for Ørsløv Kloster birk, hvor der i stavnsbåndstiden var en del retssager om bortrømte karle, eller karle, der nægtede at tage gårde i fæste. De unge mennesker, der havde gået i Møldorphs skole, kunne i det store hele svare for sig og selv underkrive deres papirer.

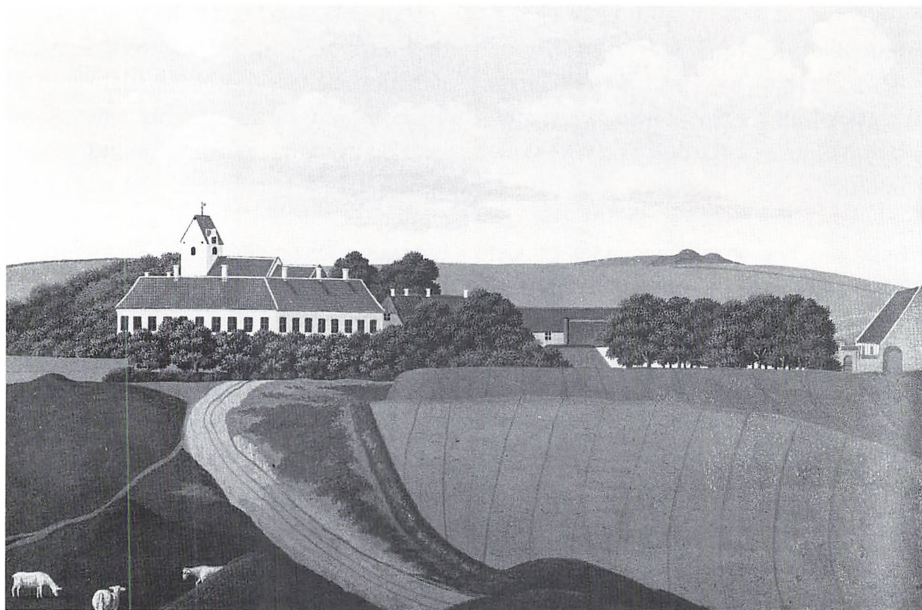
Jens' og Elses børn kom i den nyoprettede skole, og den ældste dreng hørte til de opvakte og interesserede børn, der var lykkelige for at blive indviet i læse- og skrivekunsten. Der findes den dag i dag en ca. 250 år gammel håndskreven bog, som han har fremstillet. Bogen er ganske vist hovedsagelig afskrift af en lærebog, en slags katekismus, men udover at give ham øvelse i at skrive, har den også gjort ham til den lykkelige ejer af en bog – noget uhørt hos almuen dengang.

Den afskrevne tekst fylder ialt 117 sider og består af spørgsmål og svar. Teksten indledes således: »Enfoldige spørgsmål til ungdommen, og det i deres ungdom at lære og nemme, og siden ikke udi alderdommen at forglemme.....« og afskriften slutter: »Gud den evige Konge, som er uforgængelig og allene viis, være ære og priis i evighed. Under min egen haand. Jens Jensen Kiær. Anno 1734 d. 17. mai.«

I foråret 1734 var Jens kommet i konfirmationsalderen, og dermed var det slut med skolegangen – men ikke med skrivet! Der var endnu en halv snes sider tilbage i skrivebogen, og dem brugte han en del år senere til at gøre sine egne notater på – notater der gør bogen interessant, fordi der findes meget få almueoptegnelser fra den tid.

Jens Kiær fortæller om store og små begivenheder i og udenfor sognet, om himmeltegn og naturkatastrofer, ting der optog sindene meget. Ind i mellem kommer han med enkelte gamle husråd, og endelig skriver han lidt om sin egen og sin l. kones livshistorie, børnenes fødsel og dødsfald i familien. Bogen er meget slidt, så enkelte ord og bogstaver er helt borte, men man kan alligevel nemt få mening ud af det, han skriver.

Jens blev hjemme og hjalp til på forældrenes gård, til han var 25 år, derefter tog han plads hos fremmede. Efter at have været hjemme endnu en periode, kom han til »Hr. Cristoffer Busk udi Heilskov Præstegaard«, hvor han blev avlskarl, »men formedelst min broders død maatte jeg forføje mig hjem til mine forældre den 15. marts 1751.« Han lyder lidt ked af at skulle forlade præstegården, men det var i

Fur-maleren Rasmus Henrik Kruses maleri fra 1838 viser Ørslev Kloster set fra syd mod nord. I forgrunden løber vejen mod Viborg, og bag horisonten i maleriets højre side ligger Hejlskov gemt. Midt i billedet skimtes mellem træerne staldene fra 1751 og 1753 og yderst til højre ses Klosters store lade, opført 1750.

høj grad nødvendigt, for hans far døde senere samme år.

Nu overtog Jens fæstegården i Hejlskov. Moderen, Else, stod i begyndelsen for husførelsen, men en gård uden en yngre kones kræfter til hjælp – det kunne ikke rigtig gå i længden. Jens måtte på frierfodder, og de førte ham til den nærliggende landsby, Hald, hvor Anne Jensdatter boede. Jens og Anne havde givet sig god tid til at se på udvalget af det andet køn. Han var 31 år og hun var 35 år, da de blev trolovet d. 15. marts og »gav sig udi ægteskab d. 26. april 1752,« som han skriver.

Jens havde valgt en kone, der nok var ret selvstændig. Hun kom ud at tjene som 14-årig såvel på almindelig gårde som på de større steder, som f.eks. Strandet. Jens gør nøje rede for, hvor og hvor længe Anne havde været de forskellige steder. Ind imellem sine pladser var hun hjemme og hjælpe forældrene i 6 år, var atter et års tid hos fremmede og kom så til Hald igen, hvor hun tilsyneladende bosatte sig for sig selv. Vi ved ikke, hvad hun har ernæret sig ved i disse 6 år inden sit giftermål, men muligvis var hun syerske eller hjalp til med andre ting rundt omkring. I løbet af disse selvstændige år var hun nemlig sam-

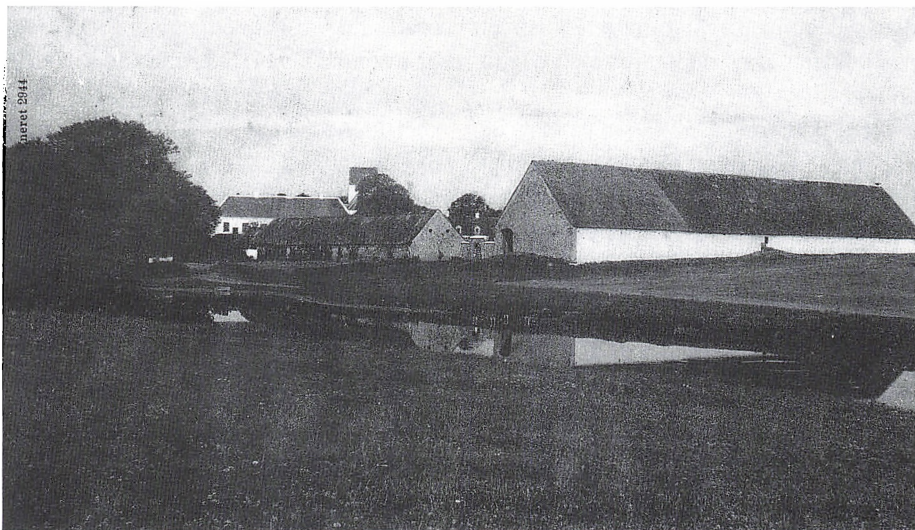
tidig 3/4 år i Hejlskov Præstegård og et halvt år på Ørslev Kloster.

Anne og Jens fik 6 børn, hvoraf den ældste søn døde som 22-årig, og to piger døde som små. Det var barske tider. Men halvdelen af flokken, Jens, Hans og Thomas opnåede voksenalderen. Thomas kom til at overtage fæstegården, og ham skulle folk komme til at høre en del til sidenhen! Anne og Jens levede sammen, til døden skilte dem i 1769. Senere giftede Jens sig påny og blev far til endnu 3 børn.

Fra familieoptegnelserne kaster Jens nu blikket ud i verden. Ørslev Kloster og alt, hvad man forbandt dermed var af stor betydning for alle på egnen og derfor af interesse. Hvadenten det nu drejede sig om den energiske fru Marie de Lasson, hendes unge, belæste og berejste søn,

Frederik de Berregaard, eller selve det store bygningskompleks, der dengang også omfattede de udstrakte ladegårdsbygninger med avl og besætning. Alt, hvad der kunne indvirke på fæstebøndernes daglige liv, blev nøje fulgt og noteret ned af Jens Kjær.

I foråret 1746 udbrød en forfærdelig kvæggpest blandt Klosters besætning. Da den ebbede ud halvandet år senere, var der død mindst 140 kreaturer (en anden kilde angiver ca. 190), dels køer dels andet kvæg. Det har naturligt nok været det altoverskyggende samtaleemne på egnen. Derfor blev det kun til en kort notits, da Kong Christian den 6. døde og blev begravet 4/10 1746! Ind under jul 1748 har der været stor opstandelse over nogle ulve, for den 17. og 18. december var Fjends- og

Ørslev Kloster set fra øst mod vest ca. 1900. I forgrunden ses »Øksnedam«. Den store gamle lade fra 1750 ses til højre – ind mod gårdsiden havde den bindingsværk. Den lavere staldbygning til venstre er kostalden fra 1751.

Nørlyng herreder på ulvejagt. Det meddeles ikke, hvor mange jægere der var med, men det ser ret organiseret ud.

»30. marts 1749 brændte en del af Skive – der forrige aar blev bevaret.« Skive var nemlig blevet ramt af flere brande i de forudgående årtier – sidste gang den 26. maj 1748. Nu brændte de sidste rester af den hårdt plagede købstad! Samme år i august galede den røde hane i Bøstrup hos Laust Krestensen – »hvored de tænkte den gamle Bodil Skou skulde været noget skyldig«. Det sidste lyder ildevarslende. Havde den gamle kone blot været uheldig med noget ild – eller ligger der en antydning af hekseri? Det var en egn med megen overtro.

Sidst i oktober 1749 blev der holdt en 3 dages jubelfest i købstederne udi begge riger, nemlig Danmark og Norge, hvor »vi vilde takke Gud, fordi han haver given os tolv Arvekonger efter hinanden, alle af den oldenborgske Stamme.« På landet nøjedes man dog med at feste en dag til ende!

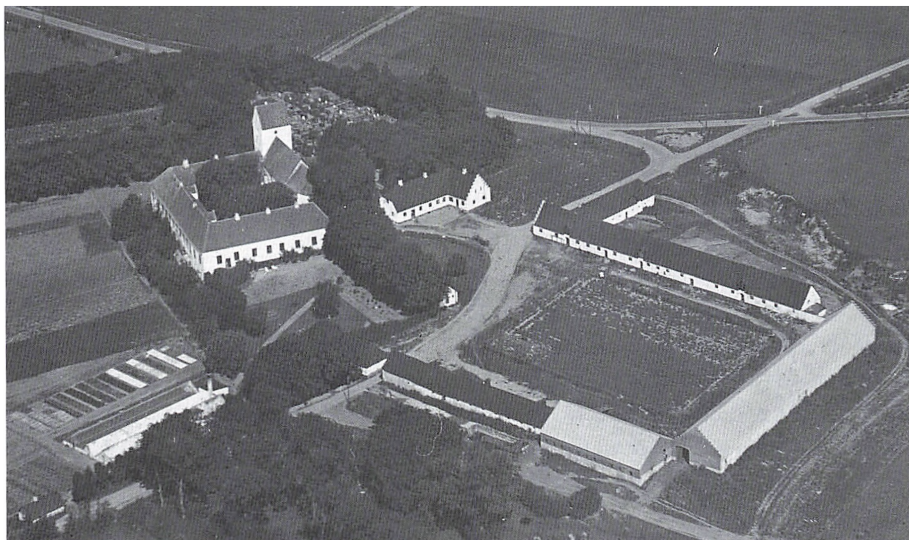
Den 22. februar 1750 var en søndag, og lige midt i kirketiden blev der et vældigt postyr. Kirkegængerne havde bemærket tiltagende røglugt, og pludselig blev man klar over, at der var noget galt fat: Bedst som præsten, Hr. Christoffer, stod på prædikestolen, måtte han forføje sig ned og sammen med al menigheden ud af kirken.

Udenfor mødte der sognebørnene et sørgeligt syn: Ilden havde allerede voldsomt fat i avlsgården, såvel laden med sit indhold af korn og hø, som stalden med en del af dyrene blev ildens bytte. Alle staldstudene og en del af dyrene blev dog reddet.

Ilden var opstået i røgter Niels Davidssens kammer, fordi han havde været ufor-sigtig med sin pibe. Den stakkels røgter, der sikkert var ulykkelig nok i forvejen, blev arresteret og kom i Viborg Tugthus. Man lod dog nåde gå for ret, han kom kun til at sidde i kort tid, inden han slap ud igen. Jens Kiær slutter sin beretning om ildebranden med en bøn: »Gud os alle vel bevare fra ildebrand og fare.« Og det er jo meget forståeligt, når man tænker på, hvordan både kvægpest og ildebrand havde hærget Ørslev Kloster de foregående år.

Ingen af ulykkerne slog dog den velhavende godsejerfamilie ud økonomisk. Efter Marie de Lassons død var det nu hendes unge søn, Frederik de Berregaard (opkaldt efter faderen), der ejede Ørslev Kloster. Han iværksatte straks genopbygningen. Allerede samme år gik man igang med laden, der blev bygget så stor og solid, at der gik ry af den. Den stod, indtil en ny brand i 1924 lagde den i aske. Hestestalden blev bygget i 1751, og i 1753 stod kostalden klar. De to sidstnævnte længer blev brudt ned ca. 1933.

Unge Berregaard havde en dygtig godsforvalter til at tage sig af bedriften, og allerede et halvt år efter branden noterer Jens Kiær: »1750 d. 26. oktober rejste Kammerherre Berregaard fra Ørslev Kloster ud ad Sachsen til Dredzen – døde udi Polen 1757 og blev saa hjemført til sit fædrene Land og blev indsat udi Ørslevkloster kirke.« Undersøger man sagen, stemmer Jens Kiærs korte notater. Unge Berregaard var sin velhavende mors eneste barn, idet søsteren Anne var død som lille. Intet blev sparet på hans uddannelse og

Luftfoto af Ørslev Kloster fra ca. 1932. På billedet ses til højre den nye lade, der blev opført efter branden i 1924, mens hestestalden fra 1751 og kostalden fra 1753 endnu står. På inspektørboligen ses også en vinkelbygning med takkede gavle, som siden er forsvundet.

opdragelse. Som 18-årig blev han med Tycho Hofman som ledsager sendt Europa rundt på en såkaldt dannelsesrejse, der kom til at vare 4 år. Der blev gjort megen stads af den dannede, velbevandede unge mand overalt, hvor han kom frem. Han blev modtaget både ved Ludvig den 15.'s franske hof med de strålende Versailles-fester og hos selve paven i Rom.

Det var nu heller ikke en »Hr. Hvem-som-helst«, fru Marie havde engageret til at ledsage sin søn på rejsen. Tycho de Hofman (1714-1754) var teolog, men blev senere sekretær i kancelliet og højesteretsassessor. I dag er han især kendt for sine historiske samlinger. Han nåede selv at få udgivet 6 bind på fransk om danske adelsmænd, og efter hans tidlige død fik

broderen dem oversat til dansk og yderligere udgivet hans efterladte historiske skrifter.

Et par år efter Fredrik Berregaards hjemkomst til sine godser i Nordfjends – han ejede foruden Ørslev Kloster også Strandet og Staarupgaard – blev han i 1750 af kong Frederik den 5. udnævnt til kammerherre og Gesandt ved det polske og kursachsiske hof.

Han døde i Warszawa 33 år gammel, og hans jordiske rester blev ganske rigtigt ført hjem og lagt i en sarkofag i Ørslev Kloster kirke.

Inden vi går videre med Jens Kiærs optegnelser, bør kort berettes om den dygtige forvalter, i hvis varetægt kammerherre Berregaard turde overlade sine godser. Det var nemlig franskmænden Pierre

la Cour, som blev stamfar til alle af den slægt i Danmark. Pierre var som 16-årig forældreløs kommet her til landet og blev først huslærer på herregården Aakjær ved Horsens, dernæst bad Marie de Lasson ham komme til Ørslev Kloster, hvor han sørgede for, at hendes søn fik den bedste lærdom bl.a. i forskellige sprog. Senere blev han sekretær for sin tidligere elev, og nu havde Berregaard igen brug for ham, denne gang til at bestyre sine godser, mens han selv var udenlands. Inden han rejste til Warszawa, havde han sikret den trofaste la Cour, som efter hans død fik »Strandet« i forpagtning på livstid til en billig afgift.

Men vi skal tilbage til Jens Kiær, hvis tanker fra de mere jordnære ting også gik til vejr og vind og ud i himmelrummet.

Oberstløjtnant, kammerherre Frederik Berregaard (d. yngre) (1724-57), ejer af Ørslev Kloster 1747-57. Søn af Marie de Lasson og Frederik Berregaard (d. ældre). Efter maleri af franskmænden Tocque.

I 1744 skete en del. Den 4. januar skriver han om en »kometstjerne«, hvis lige ikke var set i nogle og 60 år. (Halley's Komet??) Den 16. november sås en stjerne »lige som med et Ris eller Straaler ved«. Den 20. dec. blev der en voldsom storm som aldrig før, og mange mennesker mistede livet til vands.

1745 d. 12. august kunne man visse steder fornemme et jordskælv.

»Herre du minder os om Verdens Undergang,« følger Jens Kiær til.

25. juli 1748 var der solformørkelse fra klokken 10 til 13, størst kl. 11, da man næppe kunne se en tolvtedel af solen.

1759 d. 3. februar hen ved kl. 1 om natten blev der tordenvejr og jordskælv, derefter i halvanden time tilligemed stærk storm. Samme år d. 21. dec. ca. en halv time efter midnat skete der et jordskælv, og da var der desuden lidt snefog, men efter årstiden ganske godt vejr. (Det har sandsynligvis været et årti med uro i jordskorpen rundt om i Europa. I 1755 var Lisabon således udsat for et voldsomt jordskælv, der kostede ca. 50.000 mennesker livet).

1766 den 6. april noterer han igen en stjerne lige som med et ris. Den sås i vest/nordvest og gik ned hen ved kl. 9 eller 10.

Stjernen kunne ses i 6-7 aftener.

Under ovennævnte dato skriver han endvidere, at ved denne tid er både ræve, brokke (d.v.s. grævlinge) og ildere gale! – Lige frem gale, var de nu nok ikke, men datoen taget i betragtning, var de vel i forårshumør? Og ikke mindst forårskåde ræve kan »underholde« et større område med deres hæse gøen!

Til allersidst vil vi prøve at tyde et par af Jens Kiærs gamle husråd. Det falder svært, da en del ord er faldet ud, men ét er sikkert: Hovedbestanden i medikamentet, der anvendes, – »Naar noget ondt tilfalder paa Legemet« – er en pægl brændevin + nogle dråber et-eller-andet, det hele skal dog bruges til at smøre på udvendigt! Rådet »Om at fange vildgæs« er derimod temmelig klart: »Tag en pægl brændevin – eller mere – og kom Byg derudi og strø saa Byggen for Vildgæssene, hvor de færdes, saa kan du fange dem«! (Ja, med sådan en brandert til gæssene lod de sig sikkert fange med hænderne!)

Skade at Jens ikke havde mere papir, for han ville gerne skrive, og hvor ville vi gerne have læst – f.eks. hvad der de sidste 20 år af hans liv sivede ud om begivenhederne i København. Nogle dramatiske år i landets historie med den sindsyge Christian den 7., den magtfulde Struensee og den ulykkelige dronning Caroline Mathilde, og om det kongelige familieopgør i 1784, hvor den 16-årige kronprins (senere Frederik den 6.) og hans mænd tog magten fra de midlertidige regenter.

Jens Kiær døde 1786 og nåede således på sin vis at leve under 5 arvekonger. Hans egen lille beskedne arvefølge i fæstegården fortsatte med sønnen Thomas Jensen Kiær, der blev kaldt:

Den kloge mand i Heilskov

Alle de gamle husråd, faderen ikke fik plads til at nedskrive, gav han mundtligt videre til sønnen, Thomas (1755-1839). Husråd var nu engang det, man som oftest prøvede at kurere diverse skavanker og sygdomme med såvel hos mennesker som hos dyr. Nogle mennesker var

bedre til at huske dem – og ikke mindst bedre til at bruge dem – end andre. Men det kunne sommetider blive en farlig sag for udøveren.

Som årene gik, blev det nemlig ulovligt. De autoriserede læger ville jo gerne have også landbefolkningen i tale, og i 1794 kom der en forordning om »straf for kvaksalvere, hvilke under navn af kloge mænd paatager sig at helbrede sygdomme blandt almuen«. Alligevel sad der i disse år mange kloge mænd og koner rundt om i landet og virkede nogenlunde uanfægtet af myndighederne – men lovligt var det altså ikke, selvom der ofte blev set gennem fingre med det.

Noget værre kunne det stille sig for den kloge mand, hvis han i mangel af anden forklaring på en sygdom kom til at antyde, at pågældende var forgjort (forhekset). Hermed var man straks indfiltret i svundne tiders urskov af primitiv overtro og heksehysteri.

Det var simpelthen ulovligt at signe, mane og igenvise (d.v.s. at kunne vise = »se« en mistænks ansigt i en spand vand). Hekseprocessernes tid skulle jo være forbi, hvis man derfor gik og signede, manede og igenviste, holdt man liv i gammel overtro. De forfærdelige heksefølgelser lå ikke længere tilbage i tiden, end det var en katastrofe, hvis der blev kastet mistanke på en stakkels kvinde. Og hvad enten det nu var Thomas Kjærs ubesindighed eller andres bemærkninger, så blev netop det anledningen til en retssag mod ham i 1821. Inden vi går igang med den, skal vi først lige høre lidt om, hvad den »vidt bekendte kloge mand i Heilskov« havde bedrevet.

Da faderen lukkede sine øjne i 1786, vidste mange mennesker, at han havde lært sin »kunst« fra sig til sønnen. Det var fristende for folk at søge hjælp hos een af deres egne standsfæller. Lægen var en fremmed, som det var dyrt og besværligt at komme til, og når alt kom til alt, hvor meget kunne HAN så stille op i datiden? Og sådan gik det vel til, at Thomas drev sin »virksomhed«, først på hjemegnen, siden over store dele af Jylland, f.eks. helt til Århus.

Han var en venlig og hjælpsom mand, der vist for en stor del udøvede sin virksomhed af godhed – og så velsagtens af interesse.

Selvom han var søn af en fæstebonde, tyder det ikke på, at hans hu stod til landbruget – han havde blot ikke rigtig haft andre muligheder. Derfor gik han igang med at dyrke sin fæstejord og udføre sit hoveriarbejde.

Ligesom faderen i sin tid måtte også Thomas skyndsomt se sig om efter en kone, da han havde overtaget fæstegården. Året efter i 1787, blev den 32-årige pebersvend gift med den 21-årige Anne Jochumsdatter, der ligeledes var født i Hejlskov. Annes forældre hørte til de ansete beboere i sognet, således var Anne i sin tid blevet holdt over dåben af selve godsejer Jacob Lerches datter, jomfru Christiane og blandt fadderne sås pastor Hiersings datter, jomfru Malene og en monsieur Løxbroe fra Kolding! Anne og Thomas fik 9 børn, og de kunne prise sig temmelig heldige: 7 nåede voksenalderen. Der var desuden andre gode begivenheder at notere sig: Landboreformerne var igang. Stavnbandet blev ophævet i

1788, og selvom det ikke straks gav ændringer i ægteparrets dagligdag, må det have været en befriende følelse. I 1797 foreslog Ørslev Klosters ejer, kammerråd Richter, at Thomas Kiær blev udnævnt til sognefoged, (det kunne vel altid kaste lidt af sig?) og i 1804 oprandt dagen, hvor han fra at være fæster blev selvejergårdmand med skøde på sin ejendom. Den originale købekontrakt findes på landsarkivet i Viborg og er særlig interessant, fordi den bl.a. nævner noget om de hoveriforpligtelser, fæstebonden havde haft.

Nu kunne man vel tro, at det herefter ville gå støt fremad for familien? Men det blev i al almindelighed dårlige tider for landet, og det gik ikke mindst ud over landboerne. I begyndelsen af 1800-tallet kom Danmark i klemme i den europæiske storpolitik, bl.a. fordi man holdt på den forkerte hest: Frankrigs Napoleon.

Derved lagde man sig f.eks. ud med englænderne, hvis flåde i 1807 rettede et stort bombardement mod København. Alt i alt kom landet mere og mere i armod, og i 1813 måtte Frederik den 6.'s Danmark erklære sig statsbankerot.

Den danske møntenhed, rigsdaler, blev omskrevet til rigsbankdaler. Det gjaldt selvfølgelig for alle i landet, således kan vi også se, at de obligationer, godsejeren, kammerråd Richter havde i Thomas Kiærs ejendom, blev omskrevet til den nye mønt. Når der er trange tider i et land, vil det altid gå ud over indbyggerne – der er jo ikke andre til at bære dem.

Der er ingen tvivl om, at Thomas og Anne i lighed med mange andre i disse år næppe havde til dagen og vejen – og det kneb gevaldigt med at klare afdragene på

Elisabeth Halchus de Hofman (1765-1843) blev efter en interessant bortførelsehistorie gift med Mathias Peter Richter og var således Ørslev Klosters frue fra 1794 til 1826. Hun blev boende på Klostreet til sin død. Billedet er et såkaldt »voks billede«.

gården. Måske kom folk i stadig voksende antal til Thomas med deres dårligdomme, fordi de nu havde endnu mindre råd til lægen, og Thomas håbede vel at kunne tjene lidt ekstra til terminen. Alle hans rejser rundt omkring kunne desuden være en slags flugt fra den grå hverdag. Summen af alle 3 muligheder er vel sandheden.

I hvertfald accelerede hans »virksomhed«. Folk hentede og bragte ham gerne. Når han kom et sted, rygtedes det, og flere kom til med deres problemer, eller bad ham følge med hjem til den syge eller de syge dyr.

Kammerråd Mathias Richter (1750-1826), ejer af Ørslev Kloster 1794-1826. Richter foreslog i 1797 Thomas Kiær som sognefoged, og i 1804 købte Thomas sin fæstegård af Richter. Billedet er et såkaldt »voks billede« (en speciel maleteknik med varme voksfarver).

Han var snart kendt over store dele af Midtjylland, og en dag han var på vej med hestevogn fra Århus, blev han passet op og bedt om at følge med til en syg. Hans tur til Århus havde ellers haft et andet formål: Godsejeren på Ørslev Kloster havde bedt ham hente et vognlæs købmændsgods til gården »Bregendahl« i Fly. På det tidspunkt ejede Ørslev Kloster foruden så mange andre gårde nemlig også denne.

Han blev som sagt passet op på hjemvejen og bedt om at følge med til smeden i Brandstrup (formentlig landsbyen i nærheden af Rødkærstro). Smeden havde haft en længere sygehistorie og havde

først søgt de autoriserede læger, som ikke havde kunnet hjælpe ham. Han var da rejst til Hejlskov for at rådspørge Thomas Kjær, hvis første behandling ikke helt havde fået smeden på benene, for da Thomas nu kom til smedens hjem, var denne svag og udtæret og kunne næppe gå ved egen hjælp.

Smeden havde mistanke om, at et »vist fruentimmer« havde forgjort (forhekset) ham. Han forlangte nu, at Thomas skulle vise ham hende ved at fremmane hendes billede i en spand vand! (Troen på at »vise i en spand vand holdt sig utroligt længe visse steder i landet – i Nordfjends enkelte steder næsten helt op til vore dage). Thomas ville dog ikke indlade sig på den slags kunster, selvom han ved den senere rets-sag mod ham ærligt udtalte, at han såmænd mente, at han kunne gøre det! Thomas var imidlertid blevet lidt mere forsigtig, for han havde fået en advarsel fra herredsfoged Wissing om at holde op med sine behandlinger. – Men hvor var det svært at sige nej. Det var folk i nød, der kom til ham, af og til havde de, som smeden her, allerede prøvet de autoriserede læger uden held. Når man er syg, er man som regel parat til at prøve alt – den gang som nu! Og smeden VAR virkelig syg. Thomas Kjær gav ham så et pulver, som han skulle indtage udrørt i øl. Desuden »signede« han ham med visse hemmelighedsfulde ord, idet han samtidig lagde højre hånd på det syge sted. Og se! 3 dage efter Thomas Kjærs besøg var smeden så godt som rask og kunne begynde at arbejde igen! Den medicin, som Thomas Kjær oftest ordinerede, var stoffet brunrødt – en jordart – der vist kunne købes på

ethvert apotek. Pulveret anbefalede han som regel udrørt i en pot øl – eller i en pægl brændevin – og derefter indtaget. Sandsynligvis har jordarten været jernholdigt okker, der kunne tænkes at hjælpe ved blodmangel – og om ikke andet, så har øllet eller brændevinen vel for en stund formået at lindre evt. lidelser! Han var nu også klog på adskillige lægeplanter og havde derudover en vis beroligende indflydelse på syge mennesker: Han lagde hånd på de dårlige steder og mumlede noget, som nogle troede var »trolddoms-formularer«. Det skulle dog senere vise sig at være: Fadervor! Som han sagde »frem og tilbage«, sommetider flere gange. Nogle folk blev raske, når Thomas Kjær havde været rådspurgt, andre døde, men hvor det sidste blev tilfældet, havde de dog som regel i forvejen haft læge, som havde opgivet dem, og så kunne man ikke bebrejde ham noget.

Den overtroiske almue kom ofte selv – som ovennævnte smed – med teorier om »onde øjne« og hekseri. Thomas troede måske også selv derpå og kunne vist ind imellem godt lide at virke lidt hemmelighedsfuld og mystisk.

Og så glemte han helt sin forsigtighed, da han en dag blev hentet af den opskræmte gårdmand Niels Jensen, der boede i Vium syd for Viborg.

På Niels Jensens gård havde det længe stået sløjt til: Om vinteren var kreaturerne blevet syge, senere fik kørerne lus (man mente, det skyldtes vinterens hunger), og een af dem døde. Så blev et par »bæster« syge, og ligeledes nogle får (formodentlig af råddent tørvemosevand!). Senere ville hans svin ikke trives, og derefter blev

gårdhunden og hans ene søn syg. I flere nætter syntes gårdens beboere at høre ligesom en stærk torden og rumlen over hele gården – selvom det var klart vejr. Niels Jensen var overbevist om, at hans gård var forhekset, og han ilede straks til den kloge mand i Hejlskov for at bringe ham med sig hjem.

Vel ankommet til gården i Vium bad Thomas Kjær ved sengetid sin vært om et værelse for sig selv samt et lys. Nogen tid efter gik Thomas ud i gården og blev der en halv times tid. Dette blev ved den senere retssag udlagt, som »han foretog sig en heel deel Narrestreger«. Ligesom gårdmanden følte, at Thomas bestyrkede ham i hans tro på, at gården var forhekset bl.a. ved, at Thomas sagde, at han havde været for god af sig og ladet andres kreaturer græsse sammen med sine egne.

Her begynder det, der får så alvorlige følger, thi de eneste kreaturer, der havde græsset sammen med Niels Jensens, tilhørte hans gode ven og nabo, hjulmand Christen Madsen! Og så begyndte rygterne at svirre i landsbyen Vium.

Umiddelbart vil man jo mene, at Thomas Kjær har været inde på den nærliggende teori, at kreaturerne havde smittet hinanden. Men ved retssagen forklarer Niels Jensen ihvertfald, at Thomas Kjær bestyrkede ham i hans opfattelse af hekseri eller »onde øjne«. Den slags måtte ifølge datidens overtro sandsynligvis komme fra en kvinde, så det varede ikke længe, før hjulmandens kone følte jorden brænde under sig.

Ikke blot den stakkels kone, men også hendes mand og børn, hendes forældre og søskende følte sig udskudt og forag-

tede. For ikke at lide samme skæbne, skynder hjulmandens søskende, ja hele hans familie sig at tage afstand fra dem. Tilværelsen bliver mere og mere uudholdelig for dem, og i deres kvide henvender både hjulmanden og hans svigerfar sig til deres sognepræst, pastor Meldal i Vium. Præsterne var dengang ikke blot sjælehyrder for deres sognebørn, men som regel også »hyrder« i almindelighed. De havde læst, kunne skrive og forstod sig på at henvende sig til myndighederne.

Pastor Meldal undersøgte sagen ret grundigt, samlede oplysninger om Thomas Kjærs gøren og laden og talte tilsyneladende både med dem, der var for og dem, der var imod ham. Og hvem ved? Måske har Meldal også rådført sig med sin nærmeste kollega, Steen Steensen Blicher, der i disse år var præst i nabosognet Thorning. Blicher var opvokset på egnen, ja, pastor Meldal boede faktisk i hans fødehjem: Vium præstegård. Hvis derfor Meldal havde brug for at spørge nogen om egnens tro og overtro og folks pålidelighed eller det modsatte, må Blicher have været selvskreven hertil.

Meldal harmes inderligt over den forfærdende overtro og beslutter sig for at gå til myndighederne med sagen. Han fatter pennen den 18. juni 1821 og skriver en længere redegørelse til: Velbyrdige Hr. Herredsfoged Holstein til Dalsgaard.

Præsten indleder med at opremse alle sygdomstilfældene i Niels Jensens gård og skriver så bl.a.:

»Overtroen hvisker nu til ham, at hans Gaard er forhexet, og han maa strax søge om Raad hos en saakaldt klog Mand. – Denne finder han i Hejlskov en 3 Mile norden for Viborg, hans

Navn er Thomas Kjær, almindelig erkendt i Viborg, ja endog i Aarhus under dette Navn: Den kloge mand. Han bliver nu med Vogn afhentet, og ved sin Ankomst til den forhexede Gaard paastaar han strax, at onde Mennesker er her i Spillet. En Hjulmand Christen Madsens Hustrue i Vium, nu i Sjørlev Sogn, erklærer han strax for en Hex og hun alene er Aarsagen til Niels Jensens Ulykker. -«.

Længere henne i brevet hedder det:

»Nævnte kloge mand bliver som Læge søgt vidt og bredt i Landet, og jo længere han kommer bort fra sin Fødeegn, jo større er hans Renomme. – En Karl i Elsborg, der ligeledes var forhexet, døde forleden som en af hans mange patienter.«

Pastor Meldal nævner endnu et tilfælde, hvor patienten døde, selvom Thomas Kjær havde været tilkaldt – og konkluderer, at Thomas styrker folk i overtroen, hvorfor han, Meldal, føler sig forpligtet til at prøve at sætte skranker for hans uvæsen, selvom folk, som betjener sig af ham, nok vil tale til hans fordel! Herredsfogeden tog sig nu af sagen og fremlagde præstens redegørelse, da retten første gang sattes på Lysgaard-Hids herredskontor den 24. juli 1821. Som vidner var indkaldt såvel pastor Meldal som alle de implicerede personer i Vium.

1. vidne var pastoren, der i det store hele blot uddybede sin skriftlige redegørelse.

2. vidne var gårdmanden Niels Jensen, der også nogenlunde berettede det hændelsesforløb, som er skildret ovenfor. Han fremhævede dog, at det var Thomas Kjær, der havde ytret den mening, at onde mennesker var skyld i kreaturernes sygdom – selv havde han aldrig haft den tro, at hverken Christen Madsen eller dennes hustru skulle have forhekset ham eller hans krea-

turer! Ved nøje at gennemlæse hele historien får man en fornemmelse af, at Niels Jensen efterhånden er meget ilde berørt og ved snart hverken ud eller ind. I pastor Meldals skriftlige redegørelse står sort på hvidt: »at Overtroen havde hvisket til ham, at hans Gaard var forhexet,« men da hele denne forfærdelige sag har fået så katastrofale følger for hans førhen så gode naboer, at de til sidst har set sig nødsaget til at flytte fra sognet – så siger han altså, at talen om hekseri udelukkende kom fra Thomas Kjær! Måske netop for at dulme sin samvittighed i den henseende, skyn-der han sig derefter at berette så pænt og redeligt om, hvordan Thomas Kjær – mens denne var i hans gård – blev hentet til andre syge på egnen. Inden Thomas Kjær rejste hjem, fik han af ham det obligatoriske røde pulver, der tilsat en pot brændevin skulle bruges, hvis flere dyr blev syge. For hele behandlingen gav han den kloge mand 6 rigsdaler og fri befordring både hen og hjem.

I sit videre vidneudsagn beretter Niels Jensen, at nogen tid efter blev Thomas Kjær igen hentet til Vium, denne gang til sognefogedens syge hustru. (Det må altså være inden, hysteriet fik sat Vium på den anden ende). Niels Jensen beder ham overnatte hos sig, for han vil nok engang rådspørge den kloge mand – ikke om kreaturerne, for de er blevet raske – nej, denne gang drejer det sig om hans hustru, der netop er kommet op af barselssengen, men ikke er helt frisk. Thomas Kjær udleverede hende da et pulver, der skulle tilsættes 7-8 potter øl, hvilket hun skulle drikke noget af hver dag for at samle blod og kræfter. Hun drak deraf i omtrent 14

dage, men kom ikke til kræfter og døde nogle uger derefter. (Denne gang betalte Niels Jensen intet og anklager heller ikke Thomas Kjær for sin kones død.) Senere i retssagen blev jordmoderen afhørt, og efter et længere vidneudsagn sluttede hun da også med at oplyse, at konen i de sidste 10 år havde lidt af en »fordærvet mave«, som efter jordmoderens mening skyldtes, at hun efter sin første barsel havde drukket for meget surt øl.

3. vidne var gårdens karl – der ikke vidste noget som helst! (Når man holder sin mund, risikerer man jo ikke at sige noget forkert!).

4. og 5. vidne var hjulmanden Christen Madsen og hans kone Kirstine, der nu boede i Sjørslev. De berettede, at de havde været gode venner med Niels Jensens, førend Thomas Kjær blev hentet.

Efter den tid kunne de mærke, at Niels Jensen var fortrædelig, og de havde da også hørt fortælle, at de blev beskyldt for det uheld, Niels Jensen havde haft med sine kreaturer. Kirstine tilføjede, at også hendes mor blev beskyldt for hekseri i forbindelse hermed.

6. vidne var byens smed, Niels Andersen, der bravt støttede gårdmanden ved at sige, at denne aldrig over for ham havde ytret, at han troede, dyrene var forheksete, han havde heller aldrig hørt ham beskylde nogen derfor!

7. og 8. vidne var hjulmandens svigerforældre, Mogens Jensen og hustru Else Marie Pedersdatter fra Over Hvam, – altså forældre til den ulykkelige Kirstine, der mente sig – og til dels også moderen – beskyldt for hekseri. Ægteparret forklarer eenstemmigt, at de

»vel vidste, at Niels Jensen havde hentet en mand fra Hejlskov for at kurere sine kreaturer, men de var uvidende om, hvad han havde foretaget sig. Det var dem heller ikke bekendt, at Niels Jensen siden den tid havde fået mistanke om, at de – især hende eller hendes datter skulle have påført kreaturerne det onde«!

Disse 2 vidners udsagn kan nok undre een, når man sammenholder det med, at pastor Meldal i sin indberetning skrev at:

»Mogens Jensen, Fader til Christen Madsens Hustrue, beklagede sig for mig, at han var en ulykkelig Fader, da han og hans Kone med deres talrige Børneflokk blev afskyet og foragtet som Hexer..«

Hele sagen blev rejst, fordi deres datter – og med hende – dem selv og deres familie føler sig mistænkt – og nu kender de intet til det!

Det er rigtignok en speget affære, og pastor Meldal har sikkert ret, da han i sin beretning forudså, at nogle ikke turde vidne mod Thomas Kjær »af frygt for ulykke«. (Åbenbart fordi de i høj grad selv troede på »onde øjne« og hekseri).

Der foretoges endnu nogle retsmøder og vidneafhøringer, men da der ikke fremkom nye oplysninger af særlig interesse, gik man i efteråret 1821 igang med at afhøre den tiltalte Thomas Kjær. Ved forhørene den 28. og 29. september redegjorde han nøje for sin alder, fødested, opholdssted, hvor og af hvem han var konfirmeret, hvor og med hvem han var gift, hvor mange børn de havde, alderen på yngste, hvor mange tdr. hartkorn hans gård havde o.s.v.

Oplysninger, som man synes, der ikke umiddelbart havde så meget med sagen at gøre.

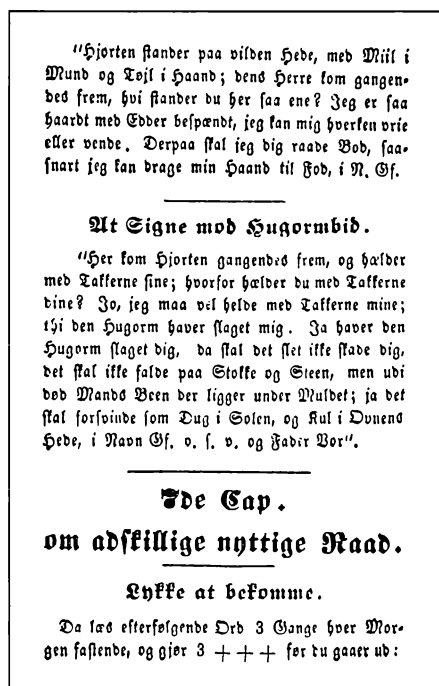
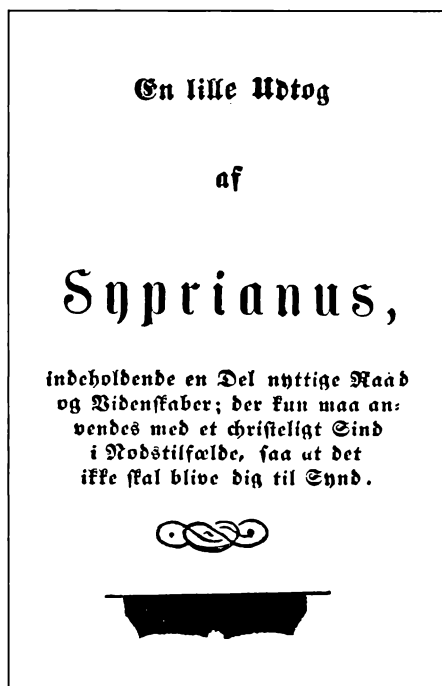

Derimod kan man nok se, hvilken betydning de følgende oplysninger havde: Han købte sin gård for 18 år siden og skylder endnu HELE købesummen, ca. 1900 rigsbankdaler sølv! Det er ikke et halvt år siden, han sidst var til alters! Han har aldrig tidligere været offentlig anklaget – men fik dog for en del år siden en advarsel om at holde op med sin »virksomhed«.

Efter de første 2 dages forhør tog dommeren en rask beslutning og foranstaltede

en husundersøgelse på Thomas Kjærs gård i Hejlskov, hvor man havde fået nyss om, at der var et hængeskab med et mistænkeligt indhold: Bl.a. en bog, en såkaldt »Syprianus!« (eller »Cyprianus«, der blev betragtet som en middelalderlig trolddomsbog; betegnelsen blev dog også brugt om bøger med andet betænkeligt indhold).

Husundersøgelsen blev foretaget den 29. september efter dagens afhøring. Sognefogden i Ørslevkloster, Jørgen Nielsen,

Thomas Kjær fortalte i retten at han havde brændt sin Cyprianus – og det må vi vel tro på. Men dermed forsvandt disse »slemme bøger« ikke fra Skiveegnen. De aftrykte sider stammer fra en Cyprianus, som er trykt og brugt af Henrik Pedersen (Kokborg) (1819-1903) i Sevel Hedegaard. Kokborg var Klog Mand, fotograf, bogtrykker o.m.a. Nederst på titelbladet har Kokborg først sat sit trykmærke »Henrik Pedersen«/Sevel Hedegaard«, men siden dækket det med tryksvæerte. Han var nok alligevel ikke helt tryg ved at lægge navn til sit værk...

og betjent Søren Thorbull blev beskikket dertil og skulle følge Thomas hjem, så han ikke havde mulighed for at få noget gemt af vejen. Sognefogden og betjenten havde af dommeren fået ordre på, at hvis Thomas nægtede at åbne det famøse skab, skulle de åbne det med magt og bringe, hvad der fandtes af bøger og papirer til dommeren!

De 2 husundersøgere kunne imidlertid meddele dommeren, at Thomas selv viligt havde åbnet skabet, – og hvad fandt de så?? Forskellige dokumenter, der vedrørte gården, en gl. lægebog med pergamentsbind, en gl. bog over hændelser og tildragelser (hans fars optegnelsesbog), og yderligere 2-3 bøger. I den anden stue fandt de en bibel fra 1802, en ligprædikensbog fra 1706 og et par andre bøger. Men den slemme »Cyprianus« var ingen steds at finde i Thomas Kjærs hus – det aflagde de begge ed på! Den videre husundersøgelse må de nu ikke have gjort meget ud af, for med det sparsomme bohøve, Anne og Thomas havde, kunne det ikke have været så svært at finde gemstedet: »Cyprianus« lå såmænd blot under Thomas' seng! Selvom de 2 myndigheds personer således gik med uforrettet sag, fik husundersøgelsen nok alligevel sveden frem på Thomas' pande.

Han var muligvis ved at være træt af hele affæren – og hvis HAN ikke var, var hans kone Anne sikkert mere end træt. I årevis havde gården og alle børnene for en stor del været overladt i hendes vare-tægt, når Thomas rejste land og rige rundt. Havde det så blot gavnet økonomien – men de var og blev forgældede! Det skulle være mærkeligt, om der ikke

blev vekslet et par alvorsord mellem Anne og Thomas den aften! Inden hanen galede næste morgen d. 30. september, havde Thomas ihvertfald truffet en stor og tung beslutning: »Cyprianus« blev hevet ud fra sit skjul under sengen og brændt!

Næste dag mødte Thomas igen til afhøring, og som den ærlige sjæl han egentlig var, lagde han nu alle kortene på bordet: Han erkendte at have ydet råd og hjælp, når sygdom havde ramt dyr og mennesker, og havde ofte modtaget betaling derfor. Han mente også, han kunne udøve »hemmelige kunster« – kurere ved ord. Men han ville ikke sige, hvilke ord, da han havde lovet sin afdøde far at holde det hemmeligt! Han kunne dog sige så meget, at ordene grundede på religionen og kunne udrette både godt og ondt. Han brugte dem til det gode. Han havde lært »kunsterne« af faderen, efter hvem han havde arvet bogen »Cyprianus«, der drejede sig om den slags. Bogen var trykt, og halvdelen af den på hebraisk! Hvilket han ikke selv kunne læse, men faderen havde lært ham et udtog af den. Thomas bekræftede, at bogen godt nok plejede at ligge i hængeskabet derhjemme – men nu var den altså brændt! Han havde forøvrigt aldrig vist den til nogen, ikke engang til sin kone. (Han ville ikke risikere, at andre skulle komme i fedtefadet.) Retten blev sat endnu nogle gange, og så indhentede man, som det var almindelig praksis, en udtalelse fra den stedlige præst, pastor E.C. Assens i Hejlskov, og Thomas kunne såmænd næppe have fået en bedre forsvarer end sin sognepræst.

Han skrev bl.a., at efter hans opfattelse havde folk i sognet tillid til Thomas Kjær, »men de er maaske ogsaa i nogen grad overtroiske«. Hans økonomiske fordele ved virksomheden som klog mand var efter præstens mening »højest ubetydelige, og han deler med de fleste af sognets beboere den mest trykkende armød«. Præsten mente iøvrigt, at Thomas var begavet »med den simpleste menneskeforstand og derfor vist ikke fri for overtro og fordomme.«

Når Thomas omgav sig med så megen hemmelighed, skyldtes det efter præstens opfattelse, at han havde lovet sin far at holde de overleverede kundskaber hemmelige. Pastor Assens troede, at Thomas lod sig lede af sit af naturen tjenstvillige hjerte – forøvrigt vidste præsten, at han altid påkaldte Guds bistand ved sine kure, og det var ikke mere end et par måneder siden, han sidst havde været til alters!

Præsten slutter:

»Og tør jeg haabe og bede, at dersom Retfærdigheden maatte finde et Offer fornødent, den saavidt det blot nogenlunde er muligt, vil forskaane ham for enhver vanærende eller corporlig Straf, der sikkerligen ville udtømme den gamle Mands sidste Kraft og med Græmmelse bøjge hans graa Hoved til Jorden før Tiden.«

Det lyder velgennemtænkt, når pastor Assens skriver om den stadigt florerende overtro blandt folk – altså er det ikke blot noget, Thomas sætter i hovedet på folk. Når præsten videre skriver, at Thomas efter hans mening har en simpel forstand, er det nok i et forsøg på at mildne dommen over ham – »ingen er jo forpligtet over sin forstand«, siger et gammelt ordprog.

Dommen blev afsagt ved Lysgaard-Hids Herreders ret den 11. februar 1822. Ved strafudmålingen blev der taget hensyn til Thomas Kjærs alder (66 år), at han ikke tidligere havde været straffet, at han ikke mod bedre overbevisning havde øvet sine mystiske kunster for at bedrage andre, at hans godmodige åbenhjertighed under sagen – og oplysningerne fra hans sognepræst – viser, at han er i besiddelse af megen overtro, hvorfor han synes ærligt at have troet at kunne virke til gavn med sine kunster. Da betalingen, han har modtaget for sine kure, er givet godvilligt af folk, der ikke er fri for at have delt overtroen med ham, er de ikke berettigede til erstatning.

Dommen lød ordret:

»Tiltalte Thomas Kjær af Hejlskov bør for første Gang begaaet Qvaksalverie bøde til Viborg Amts Fattigkasse 20 rigsbankdaler Sølv. – Desuden bør han hensættes i simpelt Fængsel på sædvanlig Fangekost i 40 Dage og Nætter. Endelig bør han betale alle af Sagen og hans Forplejning og Varetægt flydende Omkostninger, hvoriblandt Salarium til Actor Procurator Ørum og Defensor Procurator Otterstrøm, hver 8 Rigsbankdaler Sølv. Har Tiltalte ikke tilskrækkelig Formue til at udrede de idømte Omkostninger, udredes det manglende af det Offentlige efter Amtets Foranstaltning.«

Og så måtte Thomas gå den tunge gang til Viborg Tugthus. Vanærende og deprimerende har det været for ham, akkurat den situation, som hans sognepræst havde forudset og forsøgt at redde ham fra, eller ihvertfald at mildne, med sit forsvarsbrev.

Thomas' kone, Anne, og deres børn var ligeledes i en ulykkelig situation, men de har sikkert overvejende fundet sympati og støtte såvel hos den forstående pastor

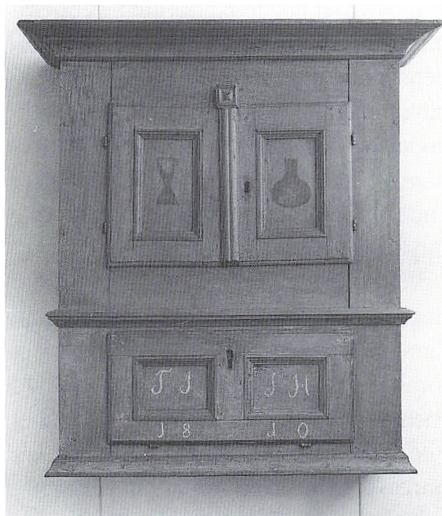
Assens som hos de fleste i sognet, ja, hele omegnen – for hvem havde ikke på et eller andet tidspunkt søgt råd hos Thomas Kjær? Der var nok meget få, der hove-rede, men rigtig mange, der beklagede den udgang på sagen, for hvor skulle de nu henvende sig med deres dårlig-domme?

Den ældste søn, Jens, på 31 år kunne sammen med moderen nok klare gården under Thomas' ophold i Viborg, de havde alligevel så ofte måttet undvære ham, når han var bortrejst, og han slap da ud af Tugthuset igen og kom hjem til Hejlskov hen på foråret. Men den i forvejen anstrengte økonomi blev det følgende par år helt elendig.

De forsøgte vel at skaffe bøden på 20 rbd og de 2 x 8 rbd til forsvarer og anklager, og desuden skulle der betales for hans »Forplejning og Varetægt« i Viborg. Gården var vist ikke ligefrem blevet drevet som noget mønsterlandbrug, retssagen havde heller ikke gjort det bedre, og først og sidst: Det var og blev dårlige tider for landbruget. Det hele gik så skævt, som det kunne, og i »Viborger Samler« kunne man 7. aug. 1824 læse følgende annonce:

AUCTIONS-PLACAT.

Efter Begjering af Hr. Landsoverrettsprocurator ØRUM, paa den kongelige Enkekasse Directions Vegne og i Følge Dom og Udlæg, bliver den af Thomas Kjer i Heilskov i Ørslevkloster Sogn iboende Gaard med tilhørende Bygninger og tilliggende Ejendom af Hartkorn 5 Tdr. 3 Skpr. samt Avl og Afgrøde stillet til 3de Auctioner: Tirsdagene de førstkomne 31the August og 14de Septbr. samt Fredagen den 1ste Octbr. hver Dags Formiddag kl. 10. De 2de første Auctioner afholdes paa Viborg Raadhus og den 3die i Gaarden, hvor da tillige bortsælges dens Besætning; Ind- og Udbo.

Den Kloge Mand, Thomas Jensen Kiærs hængeskab, hvor han bl.a. opbevarede sin far, Jens Kiær, optegnelsesbog og sin Cyprianus. Bogstaverne står for: Thomas Jens Søn Hejlskov. Skabet hænger idag på Skive Museum, hvortil det er skænket af Harald Kristensen, Hejlskov.

Conditionerne ere forinden til Eftersyn hos Auctionsrequirenten.

August 1824. F.v. Bülow.

»Den Kloge Mands« ejendom var sat til tvangsauktion! – men det var nu ikke den eneste. »Viborger Samler« frembød i disse år utallige andre »Auctions Placater«. Man kan undre sig over, at der på forhånd var annonceret med 3 auktionsdatoer, men netop p.g.a. de vanskelige pengeforhold og mange auktioner havde myndighederne få år efter statsbankerotten fundet det nødvendigt at udstede en forordning, ifølge hvilken der 3 gange efter hinanden skulle afholdes auktion over en ejendom. Man havde nemlig erfaring for, at der oftest blev budt så lidt, at

kun den, der havde 1. prioritet i ejendommen kunne gøre sig håb om at få sit tilgodehavende. For at give 2. og 3. prioritets-haverne en lille chance for at få deres tilgodehavender fastsatte man altså på forhånd 3 auktionsdage i håb om, at en eller anden med økonomien i orden ville dukke op og byde en rimelig pris.

Ved de to første auktioner i Viborg kom der overhovedet intet bud. Den 3. auktion fandt sted i selve gården, som blev opråbt for 360 rigsdaler. Ingen bød. Kammerråd Richter på Ørlev Kloster kom så med et bud på 65 rd. Han fik den ikke – og var muligvis heller ikke særlig interesseret.

Der blev da fastsat en 4. auktionsdag den 13.12. 1824, hvor Thomas Kjærs søn, Jens Thomasen bød 345 rd. og fik hammerslag herpå.

Men nu skal man ikke tro, at familiens trængsler hermed var forbi – det gik slet ikke for Jens. Han havde sandsynligvis heller ikke andet end sin gode vilje og to bare næver at gå igang med. Det lykkedes ham dog at få sået 12 td. havre og 4 td. byg i foråret 1825, men allerede den 6. juni samme år holdtes atter auktion.

Gården blev opråbt til 345 rd. Intet bud. Opråbet blev nedsat til 300 rd. Intet bud. Opråbet nedsat til 200 rd. Hvorpå Jens Jensen Mørk fra Øe i Viskum sogn bød 202 rbd. sølv – og fik hammerslag!

I november kom der meddelelse fra det kgl. rentekammer, at budet var antaget, og skødet blev skrevet 19. dec. 1825.

Det kan nok give stof til eftertanke, at der ikke i miles omkreds var nogen, der bød på Den Kloge Mands ejendom, som måske var lidt forsømt, men ellers var en god gård. Der kunne være flere grunde:

Tiderne var trange, men det vejede sikkert tungere, at det var god skik og brug, at naboer og sognebørn nødigt bød på hinandens ulykke, desuden følte de fleste nok taknemlighed mod Thomas Kjær – og resten havde vel respekt eller måske lidt frygt for ham?

Den nye ejer, Jens Jensen Mørk, havde haft et husmandssted i Øe ved Viskum ca. 15 km sydøst for Viborg. Det skete yderst sjældent, at Ørlevkloster sogn fik tilflyttere, så der blev lagt mærke til – og talt om – Jens Mørk og familie. Han viste sig at være en yderst driftig mand, der satsede på at komme frem. Hans historie må dog vente til en anden gang. Her skal blot kort fortælles, at da han havde boet i sin gård nede i Hejlskov by i en halv snes år brændte udbygningerne, mens stuehuset blev reddet.

Jens Mørk udflyttede da i 1835 gården på den højtliggende mark mod syd, en god og smuk placering, hvor den ligger den dag i dag.

Christian Thordalsen

Det gamle stuehus nede i byen kom imidlertid ikke til at stå tomt. 23/6 1839 blev den vestre halvdel købt af Christian Thordalsen, der også var ny i sognet. Han kom vist helt fra Thy, havde en kort tid boet til leje i Hald, men flyttede nu ind i Den Kloge Mands hus, som han allerede året efter kunne købe den anden halvdel af.

Og hvad ernærede denne Thordalsen sig så ved? Jo, han »tog Folk i Cuur«!

Her skal lige indskydes, at da Den Kloge Mand og hans familie ved tvangsauktionen mistede gården, flyttede de til et lille hus et andet sted i Hejlskov

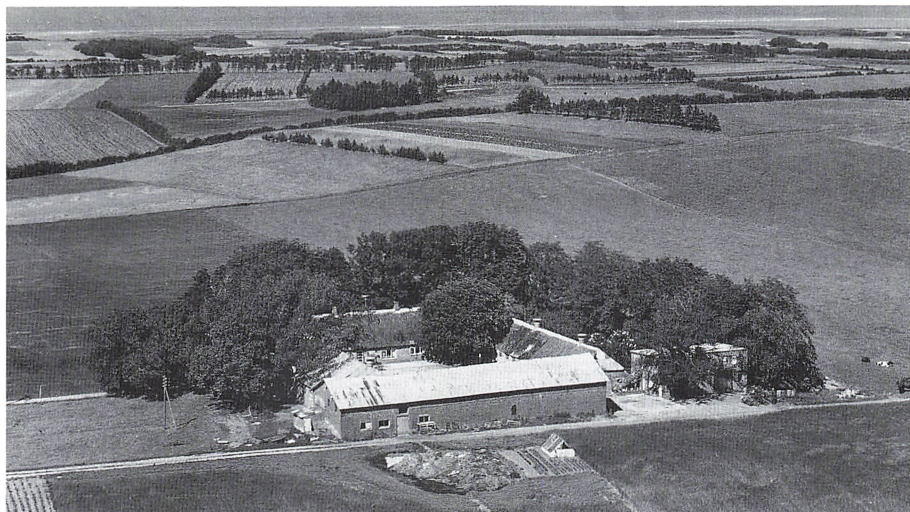
by, hvor han først døde 20/4 1839, 89 år gammel. Det er nærliggende at tro, at Thomas efter sit ophold i Viborg Tugthus ganske stille har genoptaget sin gamle virksomhed – ihvertfald på hjemegnen. Da han døde, opstod et tomrum, og 2 mdr. efter slog Thordalsen sig ned midt i »kundefkredsen«.

Hvorledes Thordalsen har fundet til det lidt afsidesliggende Nordfjends er ikke helt klart, men Thomas Kjærs navn var jo kendt over det meste af Jylland. Thordalsen har øjnet en chance som hans efterfølger, og stedet var måske tilpas afsides for ham. Han havde nemlig ligget i konstant stridighed med myndighederne i mange år og vandret ind og ud af tugthuset, dømt for kvaksalveri p.gr. af sine kure.

Chistian Thordalsen var desværre ikke læge, han ville blot så gerne være det, og mente sig også kompetent til det. Allerede i 1820 havde han skrevet et velformu-

leret brev til kong Frederik den 6., hvor han allerunderdanigst søger tilladelse til i Thisted Amt at tage patienter »under Cuur for udvortes Svagheds Tilfælde«.

I sit brev til kongen forklarer han, at han helt fra sin pure ungdom havde haft lyst til lægegerningen, men forældrene var uformuende almuefolk. Inden han havde fået set sig om, var han desuden blevet udskrevet til majestætens krigstjeneste (det var den ovenfor omtalte krig mod englænderne), og der gik de ungdomsår, hvor han skulle have uddannet sig til læge. Tiden som soldat var imidlertid ikke helt spildt, han havde hjulpet feldtskæren (militærlægen). Desuden havde han ved enhver given lejlighed erhvervet sig lægekundskaber, både teoretiske (ved læsning) og praktiske (hos andre lægekyndige). Han er allerede blevet meget søgt og mendsender adskillige attester fra mennesker, han har kureret. Han understreger, at

»Højgaard« i Hejlskov, matr. nr. 5, opført af sognefoged Jens Mørk ca. 1835, efter at hans ejendom nede i Hejlskov by var brændt 1835.

han først henviser patienterne til de autoriserede læger, og kun dem, som lægerne har opgivet, tager han i behandling. Han føler til gengæld, det vil være helt umenneskeligt ikke at hjælpe de sidstnævnte, hvis han ved, han kan kurere dem.

Han understreger ligeledes, at han aldrig har og aldrig vil beskæftige sig med indvortes svagheder.

Thordalsen erklærer sig villig til at underkaste sig en prøve på sine kundskaber enten hos en stiftsphysikus eller hos distriktslægen, således som der i en kgl. forordning af 5. sept. 1794 var skabt mulighed for, – og han slutter sit brev til kongen:

»Grundet herpaa, giver jeg mig den Frihed, allerunderdanigst at ansøge Deres Kongelige Majestæt om allernaadigste Tilladelse til at maatte practisere i Thisted Amt, som Læge af Beenskade, Kræft, Øjensvagheder, Koldfy, Gevækster og andre udvortes Svagheder.«

Trods gentagne ansøgninger blev tilladelsen aldrig givet. Man kender ikke årsagen hertil, for det ser ud til, at han har været temmelig god til f.eks. ben- og rygskader. Thordalsen har imidlertid følt sin interesse for faget og forpligtelsen overfor mennesker i nød større end sin angst for myndighederne. For i 1837 sidder han i Viborg Tugthus og afsoner 4 års straf og det er 5. gang, han er dømt for kvaksalveri!

Nu blev der en vældig avispolemik. I Aarhus Stiftstidende blev indrykket et meget langt læserbrev med et varmt forsvaret for tugthusfangen. Der opremses med navns nævnelse flere patienter, der var opgivet af deres læger – som ligeledes blev nævnt med navne!

Det beskrives, hvorledes Thordalsen ved en heldig operation frelste en patient fra døden. En andens fod var ved at råde af, men blev kureret hos ham og en tredje havde i 8-9 år lidt af dårlig ryggrad og nærmest været krøbling, indtil Thordalsen i løbet af 10 uger gav ham hans førlighed igen.

Læserbrevet konkluderer: Se, havde han studeret i København eller Kiel, og havde han skrevet en – omend kun middelmådig – disputats, så havde sådan en mand været berømt. Men han har ingen eksamen, ingen doktorgrad, kun sine beundringsværdige kure – altså er han kvaksalver og må derfor sidde i tugthuset! Læserbrevet slutter med et håb om kongelig benådning:

»Vi troe, at han vilde blive benaadet, hvis han blev indstillet dertil. Dertil vide vi intet Middel, uden PRESSEN. Gid dens Røst maatte lyde saa vide om Land, at den tilsidst naaede Kongens Øre! Thi fra Kongens Øre til Kongens Hjerter er kun kort Vej.«

Det var ikke uden grund, at Thordalsens tilhængere tog pressen til hjælp for at nå Frederik den 6.'s øre. Ansøgningen om benådning af ham blev åbenbart bremsset på sin vej til kongen. Således citerer Aarhus Stifts Tidende Københavnsposten for at have skrevet, at man derovre finder det utroligt, at man ikke har agtet på Højsterets varme anbefaling af benådningssøgningen. Endnu større forbavelse har det vakt, at Cancelliet ikke engang har refereret sagen til hans Majestæt. Nu er man dog overbevist om, at de ansvarlige straks vil oprette det forsømte, så kongen ikke skal være nødt til at læse om det igennem avisen! Københavnsposten slutter

Justitsråd H.J.R. de Fønss, Ørlev Klosters ejer fra 1826 til 1859. Ved auktionen hos Maren Thordalsen købte Fønss slaguret, der en overgang havde været taget som pant af sognefogeden, desuden sikrede han sig et solvblommeur.

med at mene, at Thordalsen nu hurtigt vil blive benådet og desuden formentlig blive indrømmet tilladelse til at praktisere, sådan som det er muligt iflg. loven.

Formentlig blev Thordalsen benådet for den sidste del af straffen, for allerede året efter, 1838, slog han sig ned i Hald, Ørlevkloster sogn. Derfra begynder han nu igen at søge om lov til at praktisere som læge iflg. loven af 1794. En myndighedsperson bliver i den anledning spurgt, hvorledes det forholder sig med hans helbredende evner, og vedkommende opremser først en del heldige udfald og mener, at der nok kan være anledning til at give ham den attråede bevilling – men på den anden side, vil han ikke undlade at bemærke, at det er Thordalsen selv, der har opgivet de heldige tilfælde, mens rygten har omtalt nogle uheldige tilfælde!

Hvadenten Thordalsen var kvalificeret eller ej, så fik han aldrig bevilling til at

praktisere, men næppe var han kommet hjem fra Viborg og havde slået sig ned i Hejlskov, før han atter »tog folk i kur«. Det gik dog galt – også rent økonomisk, for i foråret 1842 blev han for 6. gang dømt for kvaksalveri. Denne gang fik han 8 år i Viborg Tugt- og Forbedringshus!

Tilbage i Hejlskov sad hans kone, Maren Villadsdatter. Livet ved Christens side havde i sandhed været mere modend medgang, og man må håbe, at årene havde givet hende en vis styrke, for nu blev hun nærmest bestormet af diverse kreditorer: Købmand Essemann i Skive havde godt 30 rd. tilgode, det blev incl. procesomkostninger til godt 44 rd. Niels Christensen i Lund kom også med en stor regning. Jens Thomsen havde 3 rd. tilgode for at have sejlet Thordalsen til Thisted og andre steder i Thy, desuden havde han hentet en ko til ham helt i Løgstør!

Maren fik besøg af herredsfogeden m.fl., der i første omgang skulle afkræve hende pengene til Essemann i Skive – han havde været hurtigere end de lokale kreditorer til at sætte en sagfører på sagen! Maren kunne selvfølgelig ikke betale, og så blev deres indbo og hus vurderet.

Den sag var hurtigt overstået: 1 fyrretræsbord, 2 træstole, 1 rund stol og en seng!

Var der virkelig ikke flere møbler?

Jo, de havde faktisk også haft et slagur, et chatol og en dragkiste, men... – Maren skottede hen til sognefoged Jens Mørk, der var tilstede i embeds medfør – men... det havde sognefogden forlængst sikret sig og fået op i sin gård, som håndfast pant for 23 rd., som han havde lånt hendes mand!

Huset købte Thordalsens jo 3 år tidligere af Jens Mørk, og det var så nogenlunde lykkedes at betale afdragene til tiden, så Maren og en endnu hjemmeboende datter fik lov at blive boende.

Der blev heller ikke i første omgang afholdt auktion over indboet. Der skete tværtimod det forunderlige, at der dukkede en Hr. Hald fra Randers op, betalte Jens Mørk de 23 rd., overtog pantet i huset, og forlangte, at chatollet, dragkisten og slaguret blev flyttet tilbage til Maren! Denne Hald, der kom Maren til undsætning, er muligvis identisk med en vagtmester Hald fra Randers, som Thordalsen havde helbredt, efter at lægerne havde opgivet ham.

Det lykkedes Maren at holde kreditorerne på afstand endnu et par år, men den 27. august 1845 kl. 10 ankom herredsfogden, sognefogden m.fl. – og denne gang lod auktionen sig ikke udskyde længere.

Den var forinden blevet bekendtgjort 3 gange i Viborg Avis og ved Ørslevkloster, Ørum og alle omliggende kirkestævner.

I denne opgørelse over boet blev alt taget med – ikke blot møblerne, som ved fogedforretningen i 1842. Forøvrigt indbragte chatollet, dragkisten og slaguret ialt 30 rd. Slaguret blev købt af justitsråd Fønss på Ørslevkloster, der også sikrede sig et søvlommeur. Foruden lommeuret var der et par andre lidt finere ting: 2 messing lysestager med lysesaks og 2 forgyldte sukkerkopper, måske gaver fra taknemmelige patienter? Jordmoderen i Højslev købte en læder agestol, så hun kunne få en lidt mere behagelig transport rundt på egnen. Hele boet blev solgt og indbragte ialt 98 rd. Slet ikke noget ringe

beløb – kreditorerne fik, hvad de havde krav på, selv hr. Hald i Randers fik sine 23 rd. tilbage, og så blev der endda penge tilovers!

Maren kunne rejse fra Ørslevkloster sogn med rank ryg – hun skyldte ikke nogen noget. Christen Thordalsen sad vel endnu nogle år i Viborg Tugthus. De havde været fremmede fugle på egnen og vendte ikke tilbage, – men hvis man tror, den sidste kloge mand i Ørslevkloster sogn dermed var forsvundet, tager man fejl! Helt op i vort århundrede har der været »kloge mænd« i sognet, der omgav sig med gode råd – sommetider tilsat et par formularer og lidt mystik!

Kildemateriale:

Landsarkivet for Nørrejylland:
Jens Kjærs afskrifts- og dagbog.
Skøde- og panteprotokoller for Fjends-Nørlyng Herreder.
Fjends-Nørlyng herreds Skiftedokumenter.
Fjends-Nørlyng herreds politiprotokol.
Lysgaard-Hids herreds politi- og justitsprotokoller.
Middelsom-Sønderlyng Politiprotokol.
Auktionsprotokol.
Schous udtog af forordninger.
Div. Kirkebøger for Ørslevkloster.

Avisartikel af Vald. Andersen, Bække.
Asmildkloster Landsbrugskoles årsskrift 1925.
Politikens Danmarks Historie.

En særlig tak til:
Harald Kristensen, Hejlskov, Alfred Vrou, Lund og Zira Villadsen, Bjerringbro.
Harald Kristensen har fundet og renskrevet papirerne på Landsarkivet i Viborg.
Alfred Vrou har noteret kirkebogsoptegnelserne fra landsarkivet.
Zira Villadsen har udlånt papirer vedr. Christen Thordalsen.

Familieportrætter og Flybo-snak

Af Kirsten Aakjær

Det hænder en sjælden gang, at jeg kommer forbi en lupinmark, som regel kun i statsplantagernes brandbælter. Jeg plukker altid et af de bløde, gule blomsteraks og indsnuser den milde duft, der minder om håndsæbe og hudcreme, men også om min barndoms markveje i udkanten af Fly, hvor min mor og jeg jævnligt kom forbi en lupinmark, når vi gik tur ud til plantagerne og heden. Så bad jeg hende gerne fortælle om dengang hun var barn. Det var på sådan en vandring, hun fortalte, at netop her, hvor vi gik, havde hun og hendes søster Anna løbet engang, hvor

de var sendt ud i heden for at se efter fårene. Min mor havde trukket et par gamle brunelstøvler på som værn mod lyngrafterne, men da de så en person komme gående imod dem fra det fjerne, blev min mor så flov over sit uklædelige fodtøj, at hun hev det af og smed det langt ind mellem granerne, men hvor meget de end ledte efter støvlerne bagefter, fandt de dem ikke. Måske ligger de der endnu.

Og alt som vi gik, blev min ti-årige mor nærværende for mig. Jeg så hende gå til skole med sorte uldstromper og sorte støvler, i mørkeblå skolekjole og ternet

Fly skole omkring 1910. Pigen med den hvide hårsløjfe yderst til højre er min moster Oluffa. Hun står sammen med sin kusine Kirstine Vinggaard.

forklæde med vingearmer, med hvidblonde rottehaler og et stort, blåt blik, og med sin tavle og sin madpakke. De første år gik hun i den gamle skole ved Lærkenborgvej og havde lærer Jakobsen. Men i 1906 blev han afløst af lærer Nielsen, som jeg også kendte, og i 1908 rykkede man op i den nye to-etagers skole i den sydlige ende af Fly, og man gik over til at have fire klasser i stedet for to. – Til tavlen hørte en griffel med fint mønstret papir om, en svamp eller klud og en »strint'krukk'«, en lille flaske med vand, som man kunne fugte tavlen med, og når den var i brug, lød der ustandselig et forurettet: »Hwem hår taw'n mi' strint'krukke-told?«. Madpakken bestod af gode mellemmadder med pølse og ost, som mor jævnligt byttede med sidemandens sukkermadder. Der kunne godt blive en tæt hørn i skolestuen, og ikke bare af rullepølse. Ved en lejlighed, hvor det gik galt for en af drengene, vendte han sig hurtigt mod sin sidemand med et forarget: »Men Lars da!« – Man nøjedes naturligvis ikke med at skrive på tavle, men blev overhørt i lektier, blandt andet om den brændende tornebusk, der ifølge Bolette udtalte de manende ord: »Moses, Moses, ta' di' klu'eskow å'!« Man havde også hjemmearbejde og kunne få til opgave at skrive stil over emnet »En stor, dansk mand«. Knud Dams Karsten var ikke i tvivl – han skrev om Knud Meldgaard i Åkjær.

Efter skoletid gik man måske ind i Jens Kudahls lille købmandsbutik og handlede lidt, hvis man var så heldig at have et par ører. Mors hjerteveninde var Magda Dam, og når en af dem havde fødselsdag, udvalgte de i fællesskab lykønskingskor-

ret, gerne med roser og glimmer og guld-bogstaver. Drengene spurgte efter lakrids-piber. – »Pivver hår vi ett',« lød det langsomme svar, »men kan I ett' brow' en balliebierknyw?«

Var man så kommet hjem, skiftede man tøj, for der skulle spares på skolekjolen, og der var pligter, som skulle overståes, inden man kunne komme ud og »spøg'«. Mor havde jo lige fortalt, at hun og søsteren var blevet sendt i heden for at se efter færene. Det var nu ellers for det meste drengenes arbejde, men storebror Niels, som var en durkdreven rad og en drillepind, snød sig jævnligt til en arbejdsletelse ved at true med, at han ville sige »Fanden« ti gange, så kom han og tog ham! Og langsomt begyndte han den frygtelige nedtælling eller snarere optælling, men nåede aldrig ret langt, før småpigerne hylede og lovede ham guld og grønne skove, hvis bare han ville holde op. – Pigerne skulle selvfølgelig lære visse huslige færdigheder, og om sommeren var der havearbejde, men mor var også durkdreven, når det gjaldt om at skulke udenom. Hun listede af og gemte sig, indtil faren var drevet over, blandt andet i den store malkølle af halm på loftet. Der lå hun musestille og læste i en bog ved lyset fra et lille hul i køllens side, men var ikke klar over, at spidsen af hendes fletning stak ud af hullet og røbede hende, da søster Anna var sendt ud for at lede efter hende. Hvilken straf hun fik, melder historien ikke om, men min bedstemor kunne godt være strix. Klø har jeg ikke hørt om, men der var andre midler. Ved en lejlighed var mor sendt ud til slagteren, der kørte rundt med sine varer i heste-

vogn, med besked om, hvad hun skulle købe, men mor faldt for en fristelse og købte også en kalvenyre, som var en af hendes livretter. Da hun kom ind, kastede hendes mor et hurtigt blik på det indkøbte. – »Hvem har bedt dig om at købe en nyre? Nu kan du blive hjemme fra fødselsdag i morgen.« Og skønt min mor græd sine modige tårer, hjalp der ingen »kære mor« – hun kom ikke til fødselsdag! Jeg syntes det var hårdt, og fik tårer i øjnene, og jeg synes stadig det var hårdt, navnlig fordi straffen ikke rigtig var en logisk konsekvens af forseelsen. Det var også hårdt at høre om dengang min bedstefar var blevet bedt om at købe et nærmere angivet stykke overtøj til sin datter hos Suurballe i Skive, men var faldet for en meget smuk, blå frakke kantet med brunt pelsværk. Mors øjne strålede ved synet, men min bedstemor syntes, at frakken var for fin og for dyr – den kostede hele 12 kroner – og den blev leveret tilbage, trods mors hede bønner og gråd. – Ja, det var andre tider dengang, der var nok ikke mange rede penge blandt folk, og med en flok på seks kunne det godt være nødvendigt at holde igen. Den ene af tøserne kunne jo heller ikke gå rundt i en frakke til 12 kroner, hvis de andre to måtte nøjes med mindre. Men jeg var selv en lille pige på ti og gennemlevede min tiårige mors smertelige skuffelse over at se den blå frakke forsvinde i den blå luft. Og nu har jeg altså gennemlevet den endnu en gang.

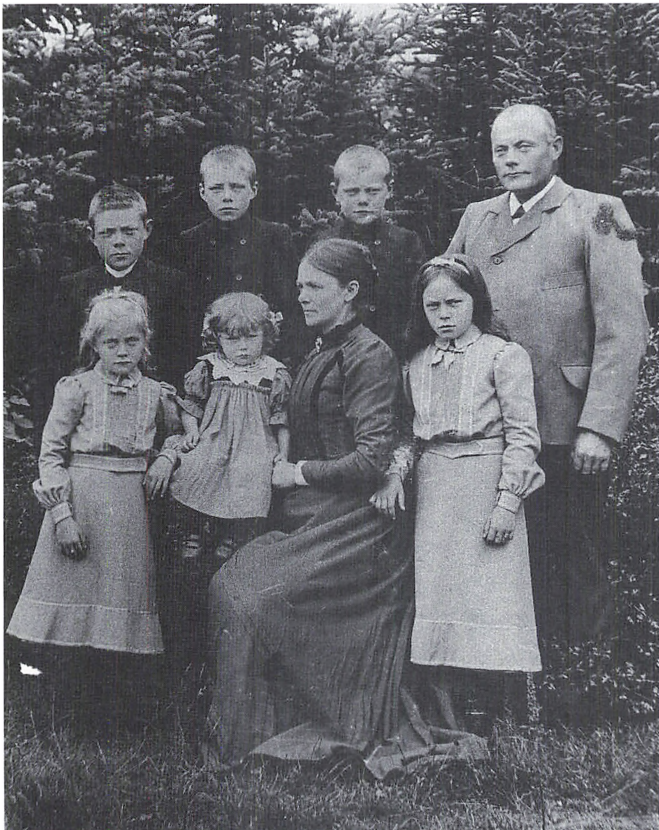
Men det var nu ellers ikke mit indtryk, at min mor havde haft en hård barndom. Når jeg tænker tilbage på hendes beretninger, så føler jeg, at de mest var præget

af munterhed og tryghed, og der var rigeligt med lejlighed til at komme ud og »spøg« . Man legede »put-forvår« i den store have med syrenhækken og jordbærbedet, frugttræerne og rabatten af perlehyacinter, man spillede bold og »pind« på gårdspladsen og legede »pløs« omkring længerne. Når der var fødselsdag, var der måske hængt en »slyng« op i en af ladens hanebjælker, og til min mors fødselsdag sidst i juni blev der serveret jordbær med fløde fra det meget store bed. Mor legede med sine søskende, sine kusiner, sine veninder og næsten dagligt med naboens, Pe' Knudsen og Trines Bolette. – »Kom øwer og besøg mæ',« sagde Bolette – og ta' no' ævler og no' pærer mæ' jer!« Det var også med Bolette hun legede i engen, da de havde været i cirkus. Navnlig var der en pony med en lille abe som rytter, der havde betaget Bolette, og hun sprang på alle fire i græsset med sin stråhat anbragt på rumpen med et hattebånd – det skulle forestille aben – og slog bagop, så man kunne se de hvide, blondepydede bukser. Uheldigvis kom hendes morbror forbi på engvejen. –»Føj!« råbte han rystet ved synet. »Nej, føj endda!« Til pigefødselsdage kom mor da også, når hun altså ikke havde forset sig på en eller anden måde. Således engang hos Wolle Niensens Marie, hvor småpigerne legede så vildt omkring og navnlig oveni en halmstak, at en af de mursten, der var lagt over for holde på den, faldt ned i hovedet på mor, der blødte voldsomt. Fødselarens mor var naturligvis ulykkelig over uheldet og vaskede og forbandt min sårede mor, og fødselaren, der syntes hun skulle trøste sin mor, løb bagefter og råbte: »Det var

endda godt, det var ett' mæ', muer, det var endda godt, det var ett' mæ'!»

Købt legetøj havde man ikke meget af. Drengene havde måske lidt «marmorkugler» og en svanekniv – fodbold var ikke rigtig trængt igennem endnu – pigerne en bold og nogle glansbilleder, og hvis det gik meget højt, en dukke med stofkrop, og hoved, underarme og underben, med påmalede støvler, i porcelæn, men det var kun lillesøster Oluffa, der var så heldig, ellers klarede man sig med en hjemmelavet dukke af træ eller klude. Julegaver fik man dog, men jeg blev tavs og eftertænk-

som, når mor fortalte, at de tre piger fik en gave til deling, en bog eller et spil, og de tre drenge ligeså. Men et år fik de en helt vidunderlig ting, et lille lysbilledapparat med farvestrålende billeder fra cirkuslivet. Den gave havde hele flokken samt indbudte nabobørn glæde af i lange tider. Ellers fik man »bløde pakker«, strømper, huer, vanter. Men juletræ havde man, og julestads klippede og klistrede og flettede man, hjertekurve, blomster og sommerfugle af silkepapir, »muffer« af et stykke kartonrør omvundet med pladevat og hængt op i kulørte bånd, suppleret med

*Mine bedsteforældre
Johanne og Jens
Nielsen og deres børn.
Omkring 1903.
Øverst fra venstre:
Jens, Niels, Anders.
Nederst fra venstre:
Kathrine, Oluffa,
Anna.*

enkelte købeting af glas, flagguirlander, glimmer – og – oh, under – snoede julelys i forskellige farver! Lidt godter var der også i hjertekurvene, mest figner og pebernødder. Man sang julesalmer, delte gaver ud, spiste godter. Siden fik man kaffe med julebag og spillede måske et spil. En uforglemmelig aften!

Mine bedsteforældres gård lå i den nordlige del af Fly. Betty og Harry Nielsen ejer den nu, men oprindeligt var den større. I 1920 delte min bedstefar jorden i to, solgte bygningerne med den ene part af jorden og byggede selv en mindre gård på den anden part og på den modsatte side af vejen. Bedstefar var den ældste af søskendeflokken, men min oldefar var ikke parat til gå på aftægt, da hans søn ønskede at få sit eget. Man købte så Jens Andersens gård i 1887, suppleret med jorden fra den nedlagte »Kierk'goer«. I min barndom og ungdom lå endnu resterne af stuehuset fra denne gård nord for kirken, et lille hvidkalket hus med stråtag. Det blev revet ned i 1953.

Bedstefar lod opføre nye bygninger, og gården blev kaldt »Nygaard«. Der var en anden gård i Fly, der hed »Nygaard«, men den lå og ligger stadig i den sydlige del. Jens Andersen og hans kone, Ane Kathrine, blev aftægtsfolk hos mine bedsteforældre og flyttede over i et hus på den anden side af vejen. De havde ingen børn, og mine bedsteforældre kaldte en søn og en datter op efter dem, men min moster kom til at hedde Anna Kathrine, da man åbenbart har syntes, at »Ane« var for gammeldags. Men i kirkebogen står hun faktisk opført som »Ane«, fordi pastor Vinding gik ind for de gamle navne. Ane

Kathrine, der bar hende over dåben, sagde sig fri for al skyld. – »A så'e An-na!« understregede hun.

Ane Kathrine levede længst og blev altid kaldt »Gudmor«. Børnene tilbragte megen tid i hendes hus, navnlig pigerne, som ofte sov der, da hun var ængstelig for at være alene om natten, og derved kom de tæt på hende og hendes gammelkoneverden. Hun havde potteplanter i vinduerne, blandt andet en muskat, der udsendte vellugt, når den blev rystet lidt. Den blev også kaldt »fis' blomst«, og med mellemrum sagde Gudmor til en af pigerne: »Slå te' æ muskåt, bette!« Så må hun jo selv have været klar over, at nu blev det nødvendigt med lidt vellugt. Om aftenen kom »gammel Hanne« og spillede Sevindsel og Brus, og når klokken slog ti, sagde Gudmor højtideligt og bogstavret: »Klok-ken slår, ti-den går!« og gammel Hanne svarede ligeså regelmæssigt: »Åh ja, såmænd – og vi gor mej!« Det var tegn til opbrud. Det hændte, at der blev serveret et lille aftensmåltid, og ved en lejlighed roste gammel Hanne osten. – »Det er endda en gue' wost!« – »Jah-«, sagde Gudmor forbeholdent, »men en ska' endda osse ta' lidt å'en!« Inden Gudmor gik til ro, kunne pigerne fra deres seng iagttage, hvordan hun gned de ømme steder med kamferolie og til slut hældte en dram af olien op i et glas og nedsvælgede den under de frygteligste grimasser, så at ingen kunne mene, at hun gjorde det for sin fornøjelses skyld. – Lidt skrap i munden var Gudmor. Således sad hun en sommerdag på bænken udenfor sit hus og fulgte med i, hvad der kom forbi. En bette knægt havde et par gange rendt frem og

tilbage på vejen i et ærinde, og da Gudmor hørte ham for tredje gang, råbte hun: »Er do så dér ijen, din bette pessiwak!« Og så var det ikke drengen denne gang, men sognefogeden. Da ønskede Gudmor for en gangs skyld, at hun havde varet sin mund. – De gamle folk passede på deres sager. Min yngste moster arvede Gudmors kønne, hvide mælkekande med brogede blomsterranker, og jeg arvede den efter min moster. Nu står den i min vindueskarm, uden revne eller skår. – Men Gudmors hus nåede jeg ikke at se. Det blev revet ned i 1924, det år jeg blev født.

I mors barndomshjem boede også »Bedste«, min bedstemors mor, en mild og stille gammel kone. Hun kom fra Nr. Vium og havde været syerske, og hun syede og reparerede alt tøjet i den store husholdning, og så efter børnene, som elskede hende. Hun var jo en fremmed i byen og gik sjældent ud, så børnene kunne næsten altid regne med, at Bedste sad i sin stue og arbejdede og var parat med trøst, hvis der var brug for det, og med hjælp, hvis der var en kjole eller en bluse, der havde fået en rift, som moderen helst ikke måtte se. Hun hed Maren Mikselsen og blev meget gammel, 88 år, og ligger begravet på Fly kirkegård. Min yngste moster, Oluffa, hed også Maren og var kaldt op efter sin bedstemor, men hun blev altid kaldt Oluffa. Det er jo et ret sjældent navn, og her er det vistnok igen pastor Vinding, der har været på spil. Der havde været en lille dreng, Oluf, der døde af lungebetændelse, da han var et halvt år, og pastor Vinding foreslog mine bedsteforældre, at de kunne kalde deres yngste barn op efter ham. De var måske nok lidt

nølede overfor dette forslag, men præsten understregede, at det var et godt dansk navn fra middelalderen, og så blev hun altså døbt Maren Oluffa. Hun var selv ked af sit mærkelige navn og ville hellere have været kaldt Maren. Men alle vi, der har kendt og elsket hende, kunne slet ikke tænke os, at hun skulle hedde andet end Oluffa.

Der havde været endnu et barn i flokken. Hun var den ældste af pigerne og opkaldt efter sin anden bedstemor, Mette Kathrine, men blev altid kaldt Kathrine. Hun døde som seksårig af »hjernebetændelse«, meningitis, en sygdom, som man stod magtesløs overfor og som ofte medførte døden eller alvorlige hjerneskader. Det siger sig selv, at det var en forfærdelig sorg at miste et barn i den alder. Hun skal have været sådan en klog lille pige, der kunne læse og skrive, skønt hun jo ikke nåede at komme i skole. Der findes et fotografi af hende, i skotskternet kjole og med et fint og alvorligt ansigt. En gammel kone betroede bagefter en anden kone, at hun havde haft på fornemmelsen, at den bette pige ikke ville blive ret gammel – for hun var altid så ren! Det er muligt, at hun gav udtryk for en folketro, men den kunne jo godt bygge på den erfaring, at det er tegn på vitalitet, når børn snavser sig til.

– Min mor blev opkaldt efter hende og sin bedstemor og blev døbt Mette Kathrine, men her har pastor Vinding min sandten været på spil for tredje gang, for skønt min mors navn altid blev skrevet Kathrine, med -h, står der på hendes dåbsattest Katrine, uden -h. Så enten har pastoren været lidt lemfældig med at føre

sine kirkebøger, eller også har han ment, at formen Katrine uden -h var den ældste. Men på mine forældres gravsten på Fly kirkegård står der Kathrine.

Min bedstemor, Johanne, kom altså også fra Nr. Vium, – men hvor havde hun og bedstefar mødt hinanden? Ja, det var gået helt romantisk til. Bedstemor havde en moster, der var gift med lærer Jensen i Mogenstrup. Deres datter skulle giftes med en søn fra »Vestergaard« i Fly, og da han og bedstefar havde været dragoner sammen i Randers, bad han bedstefar om at være forrider ved brylluppet. Der mødte mine bedsteforældre hinanden, og det var kærlighed ved første blik. Min bedstemor var en høj, køn pige, og bedstefar så skam også godt ud. Jeg husker, at hun engang viste mig et ungdomsportræt af bedstefar og lidt undseeligt betroede mig, at hun altid havde syntes, at det var »en yndig' bille'«. Det var det udtryk hun brugte – »en yndig' bille'«. Han var slank og spændstig, endnu med håret i behold, i pepitateret jakkesæt og lænet op mod et søjlebord, med den ene fod kastet kækt over den anden. Det kan da godt være, at mine oldeforældre, navnlig min oldefar, havde regnet med, at sønnen skulle have en gårdmandsdatter, men jeg har nu aldrig hørt andet, end at de blev godt tilfreds med deres svigerdatter.

Mine bedstefars forældre hed Mette Kathrine og Niels Pedersen. Min oldemor var fra »Bregendal« – eller »Brejndal« som man siger i Fly – og søster til Pe' Brejndal, min farmors far. Min farmor og min morfar – eller bedstefar, som jeg kaldte ham – var altså »søskendebørn«, og mine forældre »næstsøskendebørn«. Min

oldemor havde været gift før, med Jens Lausen på »Øster Solgaard«, der lå ved vejen ned til engen vest for »Haugaard«. »Solgaard« eller »Svalegaard«, som den oprindeligt hed, efter et gammelt mandsnavn »Svale«, havde været en meget stor gård, der i 1798 blev delt i »Øster Solgaard« og »Vester Solgaard«. Jens Lausen giftede sig med enken på »Øster Solgaard«, Marianne Jacobsdatter, og jeg har et par arvestykker fra dette ægtepar. Det ene er et smukt lille sølvbæger med en graveret krans og årstallet 1697 og nogle initialer, som jeg ikke har kunnet identificere, men senere er navnene »J. Lausen og Marianne Jacobsdatter, Flye« blevet

Mine oldeforældre Mette Kathrine og Niels Pedersen. Slutningen af forrige århundrede.

indgraveret. Det andet er et par gedigne messingstager, såkaldte »Næstved-stager« fra 1700-tallet og også med navne indgraveret.

Jens Lausen blev enkemand og giftede sig altså med min oldemor, men han døde i slutningen af 1850'erne, og hun sad enke med to små børn og en gård. På nabogården, Peder Mortensens »Haugaard«, var der flere sønner. Den ældste hed Niels, og han var en rask ung mand først i tyverne. Ifølge overleveringen standsede oldemor ham en dag, da han gik og pløjede, og de talte længe sammen. Kort tid efter rykkede han ind på »Øster Solgaard« som en slags bestyrer, men blev ret hurtigt efter gift med min oldemor. Hun var ganske vist elleve år ældre end han, men en pæn kone i sin bedste alder og med en god gård. De fik fem børn sammen, og min bedstefar, som var den ældste, fik, som skikken endnu var, sin fars fornavn som efternavn og kom til at hedde Nielsen. Omkring ved denne tid blev det indført, at man skulle have faderens efternavn, men da man nu var begyndt med Nielsen-navnet, kom de andre børn også til at hedde Nielsen. – I 1867 flyttedes gården til dens nuværende plads i den nordligste ende af Fly, og den kaldes nu »Solgård«, men skulle egentlig hedde »Svalegård«. I 1900 overtog en søn, Søren, gården, og mine oldeforældre flyttede over på en lille hvidkalket gård øst for vejen, som de havde købt. De var endnu aktive mennesker og skulle have noget at virke med.

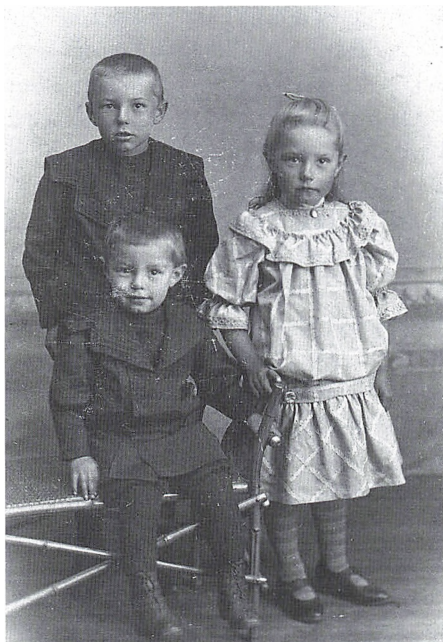
Min oldefar var en farverig person, hestehandler i stor stil, og han kunne have op til tredive heste gående, som opkøbere så kom og handlede om. Navnlig under

den fransk-tyske krig i 1870'erne var der livlig handel med heste. Niels Pejzen, som han oftest blev kaldt, var en kendt skikkelse på Skive marked, ikke at forveksle med en anden person af samme navn, som også var en kendt skikkelse på Skive marked, omend af andre grunde end min oldefar. Desværre har C.V. Borch Jacobsen nok gjort sig skyldig i denne forveksling i sine særdeles fornøjelige erindringer i »Bogen om Skive« fra 600-års jubilæet i 1926. Han beskriver, hvorledes (cit.) »Niels Pejzen fra Fly« har været inde at sælge »sit hjemmelavede smør« og hvorledes han derefter krydser sig frem fra værtshus til værtshus og bliver mere og mere usikker på benene, indtil han omsider kører hjem til »Ane Kjerstine«. Det har altid naget mig, at min oldefars gode navn og rygte således er blevet hængt ud, og jeg synes jeg skylder ham at benytte lejligheden til at rense det. For det første kan folk, der har kendt ham godt, forsikre mig om, at han var en helt igennem sober mand – for det andet kunne han ikke drømme om at gå på torvet og sælge smør, rent bortset fra, at man slet ikke lavede smør til salg på gården – og for det tredje hed hans kone jo altså ikke Ane Kjerstine. Men en af mine hjemmelmænd, Peder Vinggaard, kan huske, at der var en anden Niels Pejzen, som var en kendt sviregast ved markedsdage, han var bare ikke fra Fly, men fra Balling. Sandsynligheden taler for, at Borch Jacobsen har blandet de to sammen. Forøvrigt er min oldefar omtalt andetsteds i bogen, i min farmor, Marie Bregendahls artikel »Vægtersang og brandalarm«, hvor hun nævner, at hun og hendes søster og deres

forældre har kørt sammen med min »min faster Mette Kathrines mand Niels Pejser fra Fly« fra et familiegilde hos Anders Ludvigsens i Lund. Dette hjem var uhyre gæstfrit, og man blev altid overdådigt beværtet med mange retter god mad og fint bagværk. Min bedstefar mindedes som gammel mand besøg hos dem i sin tidligste ungdom: »Vi tø't det var en skjø'n' stej og komm' – en sku 'alti' brækk' sæ', nær en gik derfræ.«

Min oldefar var en livlig mand, mørk, med markerede træk og bakkenbarter, og han kunne også være ilter, i modsætning til min oldemor, der var et roligt gemyt. Når han kom hjem fra sine handelsture og regerede med sine omgivelser, sagde min oldemor: »Der er da osse ålti' søn væsen a' dæ'!« og min oldefar svarede afvæbende: »Jah-men do kinder mæ' da så nyw', Mett' Kathrin'!« Det hændte også, at han kom farende ind og råbte: »A hå'r få't lå'ng'betændels'!« og bestilte varme omslag og gik til sengs. Når så oldemor kom med omslagene og lagde dem på, rev han dem af igen og viftede så længe med dem, at de blev halvkolde. – »Do er sgu en nar!« sagde oldemor. Børnebørnene besøgte dem ofte, til gensidig glæde, og blev forkælede. »Æ børn ska' ha' nø' godt!« erklærede oldefar, og hvis det var ham, der stod for uddelingen af mellem-madder, skar han smørret af i tykke skiver og lagde et ordentligt lag rullepølse ovenpå. Det lykkedes også undertiden børnebørnene at overtale deres bedstemor til at bage »gu'e rå'«, en slags vafler, som blev bagt enkeltvis i et stort, firkantet jern. Der skulle et æg i hver, så det var ikke dagligkost. – Ved en lejlighed satte pigen

en portion kold risengrød foran oldefar. Den skulle nydes med varmt øl hældt over, men da grøden havde stået i en skål og var blevet vendt ud i en dyb tallerken, fremtrådte den blank og skålformet og ugenkendelig for oldefar, der skød tallerkenen fra sig med et bestemt: »Den målti' tå'r a ett'!« Men da han fik at vide, at det var risengrød, har han måske sagt: »Vi og wok, mi' silkihat!« Det var i hvert fald hans foretrukne kraftudtryk. Mine oldeforældre blev op i firserne, inden de døde, men min oldefar var noget konfus de sidste år og troede, at han var på den forkerte side af åen og blev ved med at tale om, at han skulle hjem, skønt han netop var flyttet hjem til »Solgaard« igen. Men

Peder, Kirstine og Niels Vinggaard. Omkring 1907.

måske var det sit barndomshjem, han tænkte på.

Flyboerne har altid været gode til at fortælle historier, navnlig om hinanden, men sjældent ondsksfulde, oftest spøgefulde og altid med et sikkert øre for replikken. Det gælder i hvert fald flere af Flyboerne, blandt andet min morbror Niels, som var en mester i at gengive disse små episoder og personernes individuelle tonefald, men også Søren Daugbjerg og Peder Vinggaard har jeg oplevet som gode fortællere. Når vi var samlet i et godt lag, varede det ikke længe, før historierne sprang frem, og såmænd også i hverdagen, hvis der opstod en situation, som historien passede til. Jeg har hørt de fleste af dem utallige gange, og mange af replikkerne hører med til vores »familiejargon«, – men de vil nok gå i graven med os. Der er ikke det sammenhold i familierne, som der har været, og befolkningen i en landsby skiftes ud med tilflyttere, de unge kender ikke de gamle beboere mere. Men jeg har nu prøvet at samle nogle håndfulde af disse episoder og replikker og sætte navn på, og jeg har navnlig støttet mig til to repræsentanter for den ældste generation, nemlig min moster, Anna Madsen, som døde i sommeren i 1991, umiddelbart før hun ville være blevet 98, men som til det sidste var fuld af fortælleglæde og med en forbløffende hukommelse for »gamle dage«, og min slægtning Peder Vinggaard i Fly, som er 92, men har en præcis hukommelse både for det nærværende og det forgangne. Jeg gør det, fordi jeg mener, at det kan have en betydning for de nulevende, at en gammel lokalbefolkning får mæle. Der er i disse år

en stor interesse for slægtsforskning og for hvad man kunne kalde »folkets historie«, og man kan jo nok få fat i en række navne og årstal i kirkebøger, tingbøger og deslige, men hvad der har været af personlige træk, er stort set kun bevaret i den mundtlige tradition, og hvis det ikke bliver holdt fast nu, vil personerne uhjælpeligt forsvinde i anonymitetens grå strøm. Men for os, der har hørt alle disse små personlige træk, er i hvert fald en del af Flys gamle befolkning både levende og farverig.

Nogle af personerne har jeg selv set som gamle mennesker i min barndom i 30'erne. Jens Kristian Østergaard og Dorre Mari' – eller Dorthé Marie – for eksempel. Jeg husker ham som en rund og rolig mand med store blå øjne, kruset hår og et sindigt mæle, mens hun var mager, med glatkæmmet hår samlet i en lille knold i nakken, og livligt snakkende. Jeg ved, at de var muntre og gæstfrie mennesker, men de bliver først rigtig nærværende for mig, når jeg har fået fortalt, at Dorre Mari', der var mor til en stor flok børn, kunne sige: »Det ka' sajt go, nær de endda vil vint' me' og græ'e te' om æ næt, for da hår en da ti' te' og ta' sæ' a' dem.« – Det var også Dorre Mari', der havde inviteret til konekomsammen, hvor man sad og snakkede om en dyrlæge Støtze, der var kommet til skade. På grund af sine værtindepligter havde Dorre Mari' ikke rigtig kunnet følge med i samtalen og spurgte, hvad det var, de snakkede om. – »Det er Støtze,« sagde bedstemor. Dorre Mari' virrede utålmodigt med hovedet: »Ja, stødt sæ' og stødt sæ' – men huer hår han stødt sæ'?« – Både Jens Kristian og

Kaffeselskab hos madam Jakobsen i den gamle skole i Fly. Omkring 1906.

Fra venstre: Marianne Pedersen (Marianne te' Peder Mortensen), Kathrine Laursen (Trine Laursen), Ane Andersen (Bette An' te' Kresten Andersen), Sine Jakobsen (madam Jakobsen, gift med lærer Jakobsen), Johanne Nielsen (min bedstemor, Hanne te' Jens Nielsen), Johanne Nielsen (Hanne te' Wölle Nielsen).

Dorre Mari' var hjælpsomme folk, og det var en given sag, at Dorre Mari' trådte til, når der var barsel i nabolaget, med råd og dåd og, hvis det var nødvendigt, også med linned og anden materiel bistand. Ved en lejlighed kviede hun sig dog af en eller anden grund ved at komme af sted, men så rejste Jens Kristian sig og begyndte at smøge sine skjorteærmer op: »Ja, så mo a jo te' et!« sagde han sagtmodigt – men så kom Dorre Mari' alligevel ud af døren. – Jens Kristian var ret »hægen« og meget bevidst om, hvad han puttede i munden, så når der var kaffegilde, måtte Dorre Mari' altid først smage på formkagen for

at afgøre, om det var »pulverbrø'«, for den slags nymodens bagværk nød Jens Kristian ikke. Og en gang, da der blev budt kaffe anden gang, svarede Dorre Mari' rask på sin mands vegne: »Nej tak! Jens Kristian drikker ett' u'en jen kop kaffe – så ska'et da vær *godt* kaffe!« tilføjede hun, ikke i nogen ond mening, men nok lidt ubetænksomt. Jens Kristian selv var en elskværdig mand, der ikke var ude på at støde nogen, heller ikke ved en lejlighed, hvor han blev budt på frikadeller hos lærer Jakobsens, som nok ikke havde meget at slå til side med, og hvor der måtte drøjes godt på farsen. Da Jens Kri-

stian blev budt på frikadelle nr. to, så han værtinden dybt i øjnene og sagde: »Nej tak, madam Jakobsen – a er så forsy'ent!« – Måske havde sønnerne arvet faderens sans for det gastronomiske – i hvert fald tillod en af dem sig en dag at kritisere middagsmaden: »Grø'e, Grø'e,« vrængede han, »vi ska' ålti' ha' grø'e.« Dorre Mari' slog med hovedet og knævrede: »Ja, hwa' ve' do da ha'?!« Svaret faldt prompte: »Stieg og kartofler, for Helvede!« Men den formastelige blev sat på plads af hushaderen: »Sø'en stykk' bølge!« brummede Jens Kristian. »Kom me' æ atterma'!« Og dermed var emnet uddebatteret.

Østergaard lå ved Lærkenborgvej, og der lå også Baggessaard, hvor Wolle Nielsen og Hanne boede. Hanne eller Johanne, som hun jo da hed, var søster til Jens Kristian Østergaard og ligeså rund og rolig som han, og ligesom han med sans for veltillavet mad. Det kunne hænde, at hun stegte et lille stykke kød til sig selv og nød det i énrum. – »Det mangelt' bar', te' en kuen ett' sku' ha' nø' godt,« sagde Hanne med sit dybe, langsomme mæle. Og man kan da også sige, at sådan en lille steg jo kun ville forslå så lidt i en større husholdning. Men ellers fik husets beboere da, hvad der kunne tilkomme dem, og når Wolle havde været til marked, gav Hanne ordrer ud i køkkenet: »I ka' warm no' kartofler te' fåer, nær han kommer hjem fræ Skyw i æ pand'.« – De to ægtefæller gik sammen i haven en dag, da Wolle glad udbrød: »Dér sejer da en juerbær!« – »Do læ' en sej, fåer!« sagde Hanne myndigt. – Hvem har nu hørt sådan et lille ordskifte og haft sans for det pudsige i det?

På Lærkenborgvej lå også »fattighuset«. Det blev heldigvis nedlagt som institution, men gammel Hanne, Johanne Andersen, som jeg tidligere har omtalt, fik lov til at blive boende til sin død. Hun var skrap og talte med en snerrende stemme, men hendes liv havde vel heller ikke været nogen dans på roser, og hun kunne nok have haft brug for at bide fra sig. Hun modtog hjælp fra kommunen, og hvert år til jul fik hun og andre ligestillede et tilskud på tre kroner(!) Et år må der have været lavvande i kassen, for der kunne kun blive to kroner til hver. Min bedstefar har muligvis haft noget med omdelingen af disse beskedne beløb at gøre – i hvert fald blev det betroet min mor at gå om til gammel Hanne med de to kroner i en konvolut. Men da hun åbnede konvolutten og konstaterede, at der var en krone mindre end sædvanligt, blev hun flintrende gal og fortalte vidt og bredt: »Det er osse den tøs te' Jens Niensens, der hår tawn'en!« Men heldigvis blev min mor da rensset for denne ærerørige beskyldning. – Gammel Hanne var også engang kommet til missionsmøde, og det har muligvis været hos Jacob Pedersen og hans kone Mette, der ofte lagde hus til disse sammenkomster. Missionær Jepsen benyttede lejligheden til udtale de manende ord, at af alle Flyboer var Jacob den eneste, der var sikker på at komme i Guds rige. – »Det var swær'!« snerrede gammel Hanne. »Sku' Mett' ett' mej?«

Fly er delt i to af et fugtigt dalstrøg, en nordlig del og en sydlig. Hidtil har vi bevæget os i den nordlige, men i den sydlige lå smedien og brugsforeningen, der jo altid har været samlingssteder og nyheds-

centraler. Smedien havde engang ligget i den nordlige del, i det hus, som i min barndom blev beboet af Pe' Knudsen og Trine. Brugsforeningen blev oprettet omkring 1913, og min bedstefar fungerede en overgang, mellem salget af sin gård og opførelsen af en ny, som uddeler. I »æ brugs'« kom blandt mange andre Simon Andersen i Opmark, en glad sjæl, som alle holdt af. Han forlangte gerne cerutter af mærket »Kom-te-tesse«, og berettede om en ny sort af æbler, som sønnen havde plantet, »Kys-po-månen« hed den, ifølge Simon, og om en hane, han havde anskaffet, også af en ny slags, en såkaldt »Pylle-rok-kok«. Simon kunne godt lide en kaffepunch i ny og næ, men blev snydt engang. »Føj!« sagde Simon rystet og

spyttede ud. »Det er jo wand!« Han døde så sent som i 1931, til overraskelse for »æ Bakk'mand«. »Er Simon dø'? Det sejer do ett'! Han hâj endda lowe' og komm' om og klipp' mæ'.« – Æ Bakk'mand, hvis borgerlige navn var Jens Christian Jacobsen, havde, som navnet siger, ejet en gård, »æ Bakk«, som lå øst for Ballekjær. Han havde tidligere været glad for de våde varer, men da der blev lagt skat på brændevin, stillede han klukflasken væk. Han døde i 1940, og jeg har set ham og husker ham som en pæn gammel mand med hvidt hår og sort kasket med blank skygge. En dag kom Peder Daasbjerg forbi ham på vejen i sin bil og spurgte, om han ville køre med. – »Nej tak, ett i daw – a hår travlt!« sagde æ Bakk' mand. – Peder

Udstilling af landbrugsmaskiner hos smed Poulsen i Kjeldbjerg. Omkring 1907. Yderst til venstre min morbror, Niels A. Nielsen, som var i lære som smed.

Daasbjerg kørte for folk og var spillemand. Hans far, gammel Pe' Daasbjerg, havde gården, som ligger nedenfor den prægtige Daasbjerg bakke med de syv gravhøje. Han fik som gammel besøg af en dansk-amerikaner og spurgte interesseret: »Hår I no' vild' dyr derøwer? Hår I no' vivver?«

I den sydlige del af Fly lå også en mindre gård eller ejendom, som »Punch-Ellen« og hendes mand havde ejet. Som navnet mere end antyder, havde hun ikke noget godt rygte – ja, der blev nok ligefrem holdt smugkro i hendes hus, og grove ting gik i svang. Min farmor har skrevet en fortælling, der hedder »På Gyvelgaarden«, og visse scener i den kan nok være inspireret af dette miljø. Jens Kristian Nielsen købte gården og fik Punch-Ellen som aftægtskone, og »det var en slem forhæftels' po en goer«. Det kan godt have været i »æ brugs'«, at Jens Kristian beklagede sig over dette forhold, men hans tilhørere trøstede ham med, at Punch-Ellen jo var gammel og vel snart døde. – »Hun dør al-drig!« fastslog Jens Kristian med sit høje og rystende mæle. Jow – det gjorde hun da, mente de andre. »Jamen – hwi-i-tte?« jamrede Jens Kristian. Mod sydøst lå Vinggaard, og her boede min bedstefars yngste bror, Laust, hans kone Mett' Kathrin' og hendes mor An' Kjerstin'. En dag, da husets unge søn efter bedstemoderens mening havde været lidt for »kålhøgen«, satte hun ham på plads: »Ja, ja, bette Peder, det blywer nø' andt', nær do kommer i Kongens klæjer og ska' sto me' æ hat i æ håend og æ finger ve' æ lu'!«

Der blev også samlet historier op udenfor sognets grænser. Om gamle Niels Nielsen i Tastum, hvis karl kom og tilstod, at han havde kørt en næsten ny arbejdsvogn »i grass«. – »Ja, hwa',« sagde Niels resigneret, »det ka' jo ett' wår' evig'.« – En anden særpræget personlighed fra Tastum var Valdemar Nielsen. Han var født i Vridsted, havde opholdt sig i Amerika og en overgang også boet i Fly, men i en årrække boede han i Tastum. Han døde for få år siden på Sjørup plejehjem. Valdemar var fætter til min mor, han var uddannet som tømrer, – og han udtrykte sig altid bramfrit. Ved en lejlighed var han sammen med en slægtning, der netop havde fået gebisset fornyet. – »Huer hår do få't di' nøj' tænd'?« spurgte Valdemar. Ja, dem havde hun da fået dér og dér i Skive. »Så ska' a ett' derhen og ha' mi' tænd'!« fastslog Valdemar. Ved større sammenkomster kunne Valdemar overtales til at foredrage gamle viser fra provinsens sommerrevyer, som »En lille Skivepige med go-da'«, men i en sluttet kreds kunne det være helt andre emner, der var på tapetet, således engang Vorherre og hans eventuelle engagement i menneskenes gøremål. Bølgerne gik højt, men til sidst hævdede Valdemars kraftige røst sig over alle de andres med hans personlige konklusion: »A trower sgu, te' Worherr' han er rive-ræve-lige-glå'!« – Også op i sin høje alderdom var Valdemar glad for at se familie og venner. – »En ska' vær' sammel, så læng' en kan – for en ka' stint' lig' a' en gång!« Og det var da egentlig en god leveregel.

Og man havde historier fra Trevad, om »æ mand' o æ Bjerg«, Andreas Bitsch.

Han kom en del i Fly, da han også var hjemmeslagter, og engang han blev sparet i maven af en ko, krummede han sig sammen og stønnede: »Det er nøj, der *mætter*, det er nøj, der *mætter!*« Han havde landbrug, men var ikke altfor »godt øwer hans sager«, og det stivede ham derfor gevaldigt af, da han kom forbi en mark, hvor kartoflerne endnu ikke var taget op. – »Sikke brokrøw', sikke brokrøw'!« sagde han forarget. Ved en lejlighed var han og hans kone inviteret til sølvbryllup i Fly forsamlingshus, og de frydede sig over at se deres søn svinge de unge piger i dansen. – »Si' te' wor søn Johan, Claudine!« sagde den stolte fader. »Hans bjen stoer lig'fram i en ott'tal!«

En enkelt gang bevægede man sig helt til Vroue, hvor der var en gammel pige, som havde to børn udenfor ægteskab, – hun var »lokket«, som det hed eller »nokke«, som hun selv sagde, for hun var »snøv!«. Men så hørte hun da heldigvis om en pige, der havde hele tre »uægte« børn og fastslog forarget: »Det ka' go og næ' sæ' nokk' tow gång – men trej gång, det *er* no for gal'!«

En anden gammel pige, Marie, holdt en overgang hus for mine bedsteforældre og min morbror. Hun var stærk i troen og hævdede, at hvis man ikke var døbt, kunne man ikke få del i det evige liv. Min morbror tog emnet op: »Hwa' så me' jøder? De er jo ett' døbt.« – »Nej – men de er omskor'!« sagde Marie rask, og min morbror, der stadig var noget af en drillepind, sagde: »Ja, og hwa' er så det for nøj'?« Det ønskede Marie ikke at komme nærmere ind på: »Det ska' a ett' ku' sej, – men det ku' gjør'et da!« fastslog hun.

Vi vender tilbage til det nordligste Fly. Der boede Laust Krat, der som yngre havde været »løbedegn«, og måske var det derfor han yndede at udtrykke sig i bog-sprog. Som ældre fik han et hverv som kasserer i en eller anden forening, og det var i den egenskab han blev indbudt til bespisning i Skive. Da han kom hjem, aflagde han beretning: »Vi fik alle slags pålæg, samt ost.« – »Det er sikker'!« bedyrede hans kone. »A ve' oss te' Skyw' og ha' mi' mel'ma'!« Men kassereren løftede afværgende hånden: »Nej, nej! Det er beregnet på min person alene.«

Om Laust Krat havde egen befordring, eller om han gik til Skive, ved jeg ikke, men folk var nu ikke så bange for at bruge benene dengang. Min bedstemor og en anden kone var i hvert fald på vej nordpå til fods, da de blev indhentet af Pe' Kristian Pejsten fra Åkjær, der kom kørende. Han syntes vel, at han for skams skyld var nødt til at standse og tilbyde dem kørelighed, men han var på den anden side også meget øm over sine heste. – »Jah, a ku' jo godt ta' jer op og kyer – men a er no ett' møj for'et.« »Jamen, det ska' do heller ett',« sagde bedstemor. »Vi ka' sajt' go.« – »Ja, ja – go så!« sagde manden lettet, men tilføjede dog omsorgsfuldt, »– og go så still'!«

På landevejen kunne man også møde Sine Ywsen. Hun var sindsforstyrret og boede hos sin bror, Jakob Ywsen i Trevad, men hun var ofte på farten og havde sine tilholdssteder rundt omkring. Hun var mere knyttet til maskiner og døde ting end til mennesker, og hun kunne følge en damptrømler herredet rundt. Den var hendes kæreste, sagde hun, og hun benæv-

nede sig selv som »Dampfruen«. Hun førte lange samtaler med et tærskværk, især når der var nogen tilstede, som kunne høre det. – »Sejer do, te' a ska' go ind og fo mi' kaffe?« smiskede hun, og hvis hun så opnåede at blive budt indenfor, allierede hun sig med kakkelovnen. – »Sejer do, te' a ska' ha' en 25-øre?« sagde hun glædeligt overrasket til sin sorte ven. – Jo, hun var snu nok, men hun gjorde ingen fortræd, og ingen gjorde hende fortræd.

Måske kunne man møde en anden kendt skikkelse fra egnen, »Mimmer«, der var taterske og kom ovre fra Estvad. Hun var også tiggerske, og i sine yngre år, da hun var tres eller der omkring, brugte

hun at stoppe sig ud med en pude under skørtet og foregav at være frugtsommelig for at vække medlidenhed – »I ka' da si' mi' tilstand,« klagede Mimmer. Men da hun blev endnu ældre, gjorde hun sig på anden måde ynkværdig, kravlede nærmest af sted, rystende og støttende sig til sin kæp. Min morbror har mødt hende ude på heden, og da gik hun rask til, men så snart hun fik øje på ham, knækkede hun sammen og skiftede til sin officielle gangart. Men ved en bestemt lejlighed hverken kravlede eller rystede hun. Det var da hun var blevet indkaldt som vidne i en uhyggelig sag om et dødsfald, som nok ikke var gået naturligt til. Da tren Mimmer frem i vidneskranken og udtalte, ikke

»Mimmer« (egentlig Nema) var taterske og levede sammen med flere mænd af »rækkerlaw«. Hendes sidste mand, »røde Mads«, var dog ikke rækker. Her ses parret foran deres hus i Estvad ca. 1915.

uden sans for det teatraliske: »Ja, I rister, men a rister ett! For a hår en rejn fue' og sto' po!«

I den anden ende af den sociale rangstige befandt kirkens tjenere sig så. Pastor Vinding, som jeg tidligere har omtalt, var jo noget af en »kannis« og en ringe prædikant. Men han var god til at bede for regn! »Han war ett' kommen øwer Doesbjerg bakk', far æ rejn kam!« blev der sagt. Men ved en lejlighed, hvor han blev bedt om at bruge bønnens kraft, afslog han dog: »Næ-næ-næ - ikke så længe vinden er i det hjørne!« Han holdt af at spille kort, ikke alene i gildeslag, men også derhjemme i præstegården med et af sine sognebørn. Det ærgrede engang den vist iøvrigt elskværdige præstefrue så meget, at hun åbnede døren og smed gæstens kasket ind på bordet. - »Vi lader bare som om vi ikke ser det,« sagde pastoren, »så får hun ingen fornøjelse a'et.« - Hans efterfølger, pastor Lundø, var en mild og venlig mand, jeg husker ham fra et besøg hos mine forældre, efter han var blevet emeritus. Da gamle Jakob Østergaard for første gang hilste på den nye præst, tilføjede han anerkendende: »Det er en pæn kuen, De hår.« Lundø svarede smilende; »Ja, det er rart at ha' noget kønt at se på.« »Ja - og legg' te' po!« sagde den gamle bonde og opdrætter. - En tredje kirkens tjener var tækkemanden Jens Andreasen, der blandt andet fungerede som bælgræder ved orgelspillet. Da der var nogle udenbys folk inde og bese kirken, stod han frem og præsenterede sig: »Det er mæ', der gi'r vind i æ kjerk'!«

Et kapitel for sig er navnene. De fleste bar jo et -sen-navn, men blev oftest kaldt

ved gårdens eller ejendommens navn. Og at Kresten Kristensen blev kaldt Kræn Post, kan man jo nok forstå, når man ved, at han kørte fragtkørsel, og hans kone blev naturligvis kaldt Line Post. De boede forøvrigt i det hus, der fra gammel tid blev kaldt »æ Bojers hus«, et navn, der ikke er umiddelbart forståeligt, men i min fars, Svend Aakjærs, artikler om Fly i Skivebogen 1919-22 har jeg fundet, at huset i sin tid var beboet af budfogden, »æ bojer«, som sendte bud til folk om hoveri på Estvadgård. - Line Post husker jeg godt fra min barndom, hun var lang og mager, og da Kresten og hun var kærester, skrev han et kærligt brev til hende, hvori der stod: »Herfra kan jeg se Fly kirketårn, men ikke dig, min pige.« Men det var måske ligeved!

I det lillebitte hus overfor, som var den sidste rest af det gamle »Kierk'goer« boede Marinus Jensen og Marie og deres hastigt voksende børneflokk. De blev altid, lidt ufølsomt, kaldt »Skejter«, men om det var et nedarvet øgenavn eller skyldtes en fejl i Marinus' benstilling, er jeg ikke klar over. Marie var en ukuelig sjæl og ikke uden vid. Hun tog forefaldende arbejde rundt omkring, og engang hun var ved at tage kartofler op, måtte hun afbryde, da hun skulle en tur til Skive. Hun rejste sig, tog sit sækkelærredsforklæde af og sagde med patos: »Jeg føler, at jeg er skabt til noget bedre.« Småt var det for familien, især med husrum, og Marie havde været i lag med kommunen, om ikke den kunne skaffe en større og bedre bolig, men uden held. Så tog hun sagen i egen hånd. En dag, hvor det tordnede ganske svagt i det fjerne, steg der er en røgsøjle op fra husets

stråtag. – »Herre Jøsses!« råbte Marie. »Så er æ lyn osse slawn nie'!« Ilden blev dog hurtigt slukket, og der skete ingen nævneværdig skade, men Marias lille manipulation havde desværre ikke den forønskede virkning på kommunen. – Da jeg var helt lille, var min mor hjemme på sommerferie og kørte sin første, der også blev den eneste, i barnevogn gennem byen. Hun mødte Marie, der også kom trillende med

sin nyfødte Vita, og råbte hende an: »Ja, bette Kathrine – no hår a få't nummer tøl' – no ka' do si, om do ka' gjør'et lisse godt!« Nu sluttede Line Post sig til selskabet, og Line, der altid var »nøj skjøn i hende' tål'«, lovpriste min ringhed i høje toner: »Jah men det er da den kjon-ne-ste bårn a hår sit!« Hun vendte sig mod Marie og tilføjede udglattende: »Ja, Vita er da gue' nok – men det er jo ingenting imue' Kjesten!«

Husholdningskursus i Fly. Omkring 1910.

Øverste række fra venstre: Mette Marie Grønabæk, Mette Thøgersen, Ane Nielsen (gift med Søren Nielsen i »Solgaard«), unavgivet pige i Teglborg, Marianne Trankjær fra Trevad, Trine Dam, husholdningslærerinden.

2. række: Ingeborg Pedersen (gift med Peder Pedersen, Pe' Fløj), Johanne Nielsen (min bedstemor, Hanne te' Jens Nielsen), Maren Kirstine Sondergaard fra Åkjær, Marianne Pedersen (Marianne te' Peder Mortensen), Margrethe Laursen (Jeppe Aakjær's søster), Mette Kathrine Vinggaard, Johanne Nielsen (Hanne te' Wolle Nielsen), Kathrine Laursen (hendes søster, Trine Lausen), Dorthe Marie Østergaard (Dorre Mari'), Line Kristensen (Line Post).

3. række: Kirstine Andersen (gift med Jens Andersen), Sine Nielsen i Teglborg, Marie Bregendahl (gift med Søren Bregendahl), Else Thomsen i Vinghuset, Inger Kudahl (gift med Jens Kudahl), Ane Marie Meldgaard, Trine Kjærgaard.

Nederste række: Mette Kathrine Madsen, Marie Kjeldbjerg, Marie Jakobsen (lærer Jakobsens datter, gift med Niels Toftgaard), Mette Østergaard.

- »Åh nej, Jøsses nej!« samstemmede Marie.

Men hvorfor blev Peder Andreasen kaldt Pe' Fynbo? Var han ikke en god jyde? Jo da, og hans kone ligeså - men der var noget med, at hendes stedfar var fra Fyn, og derfor kom Fynbo-navnet til at hænge både ved hendes fødehjem og ved Kirsten selv og ved Peder, da de overtog det. Og Peder havde i den grad identificeret sig med navnet, at han ikke reagerede, da en fremmed mand standsede ham på vejen og spurgte, om han kunne sige ham, hvor Peder Andreasen boede. Pe' Fynbo kløede sig i nakken, - nej, det kunne han ikke hjælpe ham med. Men da han kom hjem, sad den fremmede mand i hans stue og snakkede med Kje'n Fynbo. Det var hans bror fra Amerika, som må have fundet en bedre vejviser end Peder Andreasen, der hverken havde genkendt sit navn eller sin bror. Jeg går ud fra, at gensynsglæden var stor.

Min tip-tip-tip-oldefar hed, ifølge Jakob Kudahls optegnelser, Niels Nielsen Mortensen, og han kom fra »Holmgaard« i Vridsted og købte i 1807 »Haugaard« i Fly. Siden har gården været i slægtens eje i lige linje, og Mortensen-navnet har fulgt ejerne, selvom de officielt skiftevis har heddet Nielsen og Pedersen. Det har fået en tilflytter i nyere tid til at konstatere: »I Fly hedder de allesammen Nielsen - undtagen Mortensen - han hedder Pedersen.«

Jeg har nu forsøgt at samle de små brogede brikker og placere dem. Noget helt billede er der vel ikke kommet ud af puslespillet, men dog altid lidt kulør hist og her. Overvejende betydning har min fami-

lies mundtlige overleveringer haft, men jeg har også haft støtte i min fars artikler om Fly gårde og hans optegnelser over sin slægt, og ganske særligt af Jakob Kudahls imponerende optegnelser over gårde og huse i Fly og Åkjær og deres ejere og disses børn helt tilbage i 1700-tallet. Jeg har arvet en afskrift af disse optegnelser, som Molly Dam i Fly har foretaget og givet min morbror, Niels A. Nielsen. Hverken optegnelserne eller afskriften kan vel stå for en minutløs kritisk gennemgang, så jeg må nok tage et vist forbehold med hensyn til de oplysninger, jeg har bragt derfra, men de har været mig til uvurdelig nytte og fornøjelse. Også Ida Margrethe Daugbjerg fra Fly har været mig behjælpelig med oplysninger.

Men slægtstavler og lister over ejere giver kun navne og årstal. Man savner de individuelle træk, så beskedne de end måtte være. I min fars slægtstavler finder jeg min tipoldefar fra Bregendal, Søren Mogensen, der levede fra 1793 til 1849. Men han bliver først nærværende for mig gennem et lille træk, som min far har fået fortalt af en gammel mand fra Fly, der som dreng havde mødt »Søren Mow'n-sen« på vejen: »Han pæhst' ålti' søen, nær han gik.« Jeg kan nu forestille mig denne ældre forfader, besværet af sin krop og måske især af den astma, som også plagede hans søn, Pe' Brejndal. - »Han pæhst' ålti' søen, nær han gik.« Et sparsomt udsagn om et menneske - men trods alt et udsagn!

Kvasesejlads på Limfjorden i sidste halvdel af 1800-tallet

Af Niels S. Bysted

Niels Sørensen Bysted blev født i Åsted i 1897 og voksede op ved Fursund, hvor han omgikkes fiskere og andre sejlende. Som stor dreng sejlede han selv i småskibsfarten og blev siden marinesoldat under 1. verdenskrig med tjeneste til søs. Senere kom han på Askov Højskole og blev lærer. Fra 1950 til 1965 var han leder af Herning Friskole. Han døde i 1968 og ligger begravet på Åsted Kirkegård.

Niels S. Bysted skrev en del beretninger om livet ved fjorden, som findes i kladder. Enkelte har været trykt i aviser. Det gælder dog ikke denne artikel, der er skrevet engang i 1930'erne eller 1940'erne.

Sammen med den revolutionerende omlægning af Limfjordsfiskeriet, der fandt sted i de første ti-femten år af vort århundrede, da man gik over til anvendelse af motorkraft i bådene, var der et gammelt erhverv, som bukkede under for det forcerede tempo og for hele den forandrede struktur, der vendte op og ned på mangt og meget, og som blandt andet affolkede de gamle fiskerlejer langs kysten.

Tendensen blev, at fiskeriet samledes om enkelte havne, hvor fiskerne bosatte sig for at kunne have et trygkere og bekvemmere landingssted for både og redskaber, og for at de kunne drage nytte af de stadig forbedrede trafikmidler, der i

sidste halvdel af forrige århundrede og fremover skød sine arme ud til byer og overfartssteder ved limfjorden. Først kom jernbanerne, senere den forbedrede landevejstrafik med bilerne og satte nutidens præg på færdsel og transport.

Det erhverv, jeg her tænker på, er kvasesejladsen – den frie handel med fisk, opkøbt på fangstpladserne i den vestlige del af fjorden og afhændet igen til fiskehandlere og eksportører i købstæderne eller til »landkrejlerne«, hvilket vil sige folk, som kørte ud på landet og solgte fisk direkte til forbrugerne. Man kunne også for eksempel i Aalborg se kvaserne ligge ved »Lavet«, den gamle fiskerihavn ved Spritfabrikken, og sælge fisk over løningen til byens husmødre.

Denne handel var af stor betydning for datidens fiskere. Ja, den var i sin tid en absolut nødvendig faktor for erhvervens trivsel. Fiskeriet foregik jo da fra små sejl- og rofartøjer, der oftest var hjemmehørende ved de spredte fiskerlejer, fra hvilke der var ringe afsætningsmuligheder for størsteparten af fangsten. De langsomme både havde ringe muligheder for selv at søge ind til købstæderne, i hvert fald var dette et tidsspilde, man ikke havde råd til. Der fremkom således et tomrum mellem fiskerbådene og forhandlerne både engros og en detail – dette tomrum udfyldtes naturligt af kvaserne.

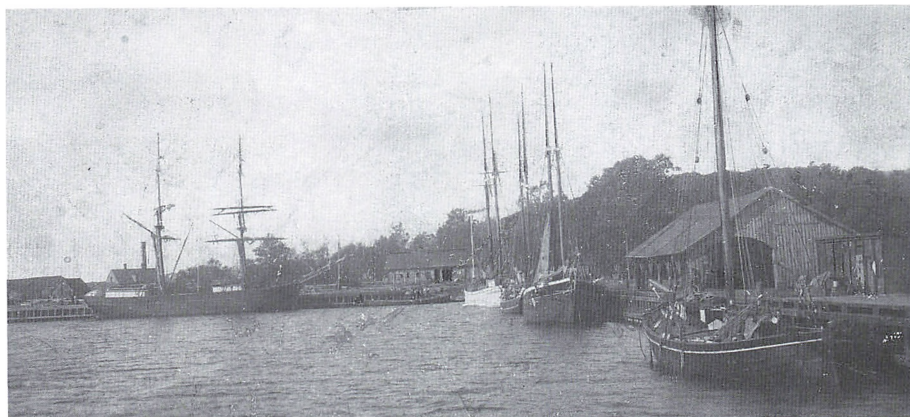
Kvasesejladsen på Limfjorden havde sin blomstringstid i sidste halvdel af forrige århundrede. Man kan måske sige, den havde kulmineret før århundredeskiftet. Ganske vist gjorde baneforbindelserne sig allerede da gældende, men samtidig var fiskeriet i udvikling grundet på bedre redskaber. Omkring 1870 havde Jens Væver opfundet snurrevodet. Brugen af dette redskab forøgede hurtigt fangtsudbyttet af rødspætter og skrubber, af hvilke der da fandtes stor bestand i den vestlige Limfjord. Fiskerbådene kunne i dammen opbevare fangsten levende, men de forøgede fangster kunne ikke afsættes i fiskerlejernes umiddelbare opland, de måtte bringes til pladser, hvor der var mulighed for afsætning af større mængder levende fisk.

Denne mulighed fandtes i købstæderne, hvor mange mennesker boede på forholdsvis lille areal. Købstæderne ved den vestlige Limfjord havde i hovedsagen

deres egne fiskerbåde, der stort set kunne dække den stedlige efterspørgsel efter fersk fisk. Derimod kunne en stor del af fangsterne afsættes i Aalborg. Trafikforholdene tillod ikke dengang transport af en så letfordærlig vare, som fersk fisk er, og her, med fiskepladsernes overskudsfangst på den ene side og byernes forsyning på den anden side, lå kvasernes funktion. Her blev tumlepladsen for en flåde af slankbyggede hurtigtsejlende småskibe med en stor fiskedam, hvori kunne fragtes betydelige mængder levende fisk fra bredningerne og sundene i vest til storbyen i øst.

Selv om kvasesejladsen på dette begrænsede område kun var en beskeden del af landets samlede erhvervsliv, så var den dog i sig selv så interessant, at den fortjener at mindes.

Kvasesejladsen var privat erhverv. Kvaserne ejedes med få undtagelser af skipperne, som drev handel for egen regning.

Skive Havn september 1903. I forgrunden til højre ligger fiskeeksportfirmaet Brinck og Spellerbergs kvase »Bertha«, der sejlede i paketsfart til Hvalpsund og søndagsture til Eskjær. Til venstre ligger briggen »Wiff« fra Halmstrand i Norge, der var kommet til Skive med kul fra Skotland.

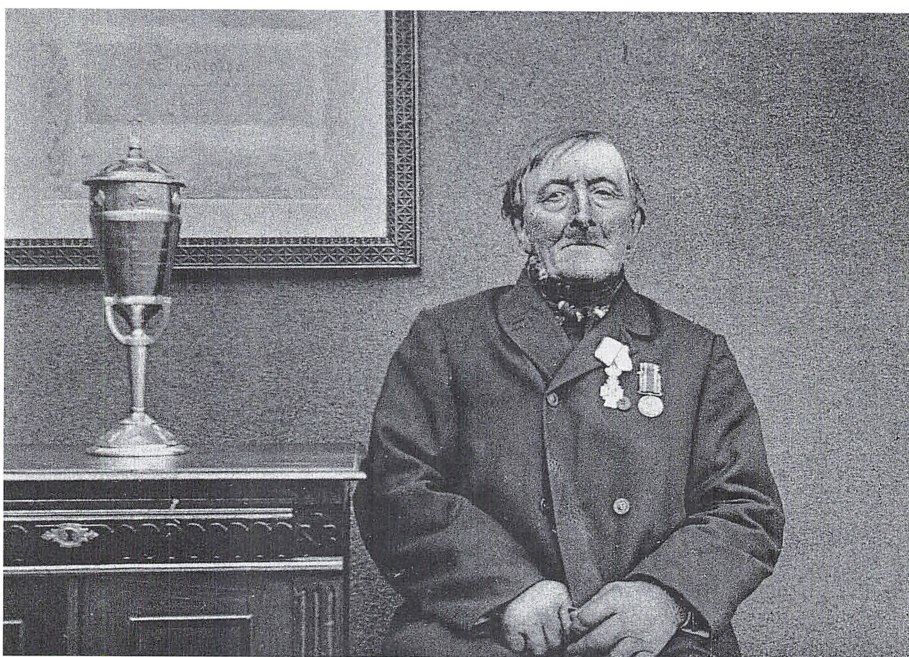
Der krævedes ikke så lidt af en skipper. Ikke blot måtte han være »en himmelhund« til at sejle hårdt, hvad enten det gjaldt om at krydse op i kuling, eller det kom an på at »snuse« sig frem i tåge eller bælgravende mørke. Men han måtte også være i besiddelse af handelstalent, måtte kunne vejlede en chance, hurtigt kunne finde en plads, hvor der fiskedes godt, bagefter snuse det bedste afsætningssted op og komme dertil før alle andre. Konkurrencen var tit skrap mellem kvaserne, derved at mange stilede mod samme mål.

Den, som kom først frem til fangstplads, havde udsigt til at få last før alle andre og afsted østpå og nå Aalborg først. Da var chancen for højeste pris og god for-

tjeneste naturligvis størst. Kvaseskipperne kom ikke sovende til deres indtægt.

Mange af Limfjordskvaserne var endog meget smukke skibe med fine linier både i skrog og rigning, og om deres sejlferdighed går endnu ry. Sejladserne formede sig ofte som rene raceløb, hvor ingen firing fandt sted, og hvor alle kneb gjaldt. Skipperne var gerne stovte, robuste mænd med vikingeblood i årene. Ofte begyndte de som meget unge mænd eller som store drenge. Der var en egen charme over dette frie liv, som tiltrak unge mænd.

To brødre fra Sallingsundkanten havde sig en kvase. De må dengang have været i 16-18 års alderen. De var på vej med last nedover Livø Bredning. Vinden nord

Jens Laursen Væver, snurrevoddets opfinder, med sine hæderbevisninger: en sølvpokal fra Esbjerg Fiskeriforening, Dannebrogordenen og medaljen for deltagelse i Treårskrigen 1848-50. (Foto: Niels Sørensen, Lem 1912)

nordost med tiltagende styrke, det betød kryds slag i slag, og når kvasen satte stævnen hårdt i en sø, kunne en sjat vand stå op af fiskedammen og ud i læ eller op i storsejlet.

»Vi førte fulde sejl, men det var til kanten, vi kunne bære det. Jeg sad forude i kahytten og kogte sødsuppe til middag, mens min bror stod til rors. Jeg kunne godt mærke, det satte på vinden, men da min bror ikke bemærkede noget herom, blev jeg ved at passe på sødsuppen, som ikke var let at holde i gryden. Pludselig råbte han på mig. Jeg ville sætte gryden fast, før jeg løb op, men da han blev ved med at praje mig og råbte, jeg skulle komme straks for at putte flyndere i dammen, måtte jeg forlade gryden og søsuppen. Da jeg kom på dækket, så jeg, at han i et skvat havde sejlet halvanden snes flyndere fra dammen op i storsejlet. Så fik vi taget reb i sejlene, for dette kunne jo ikke blive ved at gå. Men da jeg kom ned igen, var gryden væltet og sødsuppen spildt. Det eneste, der var tilbage, var sveskerne og rosinerne. Dem samlede vi op fra døren, og så måtte vi nøjes med dem den dag.« Sådan fortalte den ene af brødrene. Senere lærte de at sejle lidt mere forsigtigt, thi rødspætterne tålte ikke altid så hård sejlads.

Når en kvase kom tom op til for eksempel Kaas bredning, var fremgangsmåden, at man sejlede omkring og prajede snurrevodsbådene, bød på rødspætterne og fik lovning på fangsten. Her gjaldt det om at have handelstalent, når flere kvaser var i farvandet. Nogle sejlede fast for en eksportør, fra hvem skipperen kunne have direktiver med hensyn til prisen, men

ellers måtte man handle, eftersom tilbud og efterspørgsel var. Når en sådan rundtur var sejlet, ankrede kvasen op under land i smult vand og ved fyraften kom bådene langs siden, fangsten taltes op, sorteredes og betaltes efter tal og størrelse. Betalingen faldt kontant, og lidkøbet blev drukket i kaffepunch, hvis størrelse og drøjde ikke skal betvivles.

Særlig om efteråret ved begyndelsen af snurrevodstiden kunne last hurtigt opnås og kursen sættes østpå mod Løgstør, hvor man måtte passere Frederik VII's kanal og bugseres gennem den af stude, der gik på land, hvis man da ikke ville løbe risikoen ved at sejle over grundene. Det kunne godt gøres med normal vandstand, dog ikke uden at kølen nu og da tog bunden. Den gravede rende over grundene, hvorigennem sejladsen nu foregår, fandtes ikke på denne tid.

Det kunne ske, at vindstille og modstrøm tvang kvasen til at ligge stille så længe, at rødspætterne begyndte at dø i dammen. Da gjaldt det om at få ladningen solgt snarest muligt. Tit måtte man søge nærmeste land, leje hestevogn og køre rundt og sælge fisken til folk i oplandet. I så tilfælde kunne tab ikke undgås. Skipperen måtte være glad for at få ind, hvad han havde betalt for fisken, og så håbe på bedre lykke næste gang.

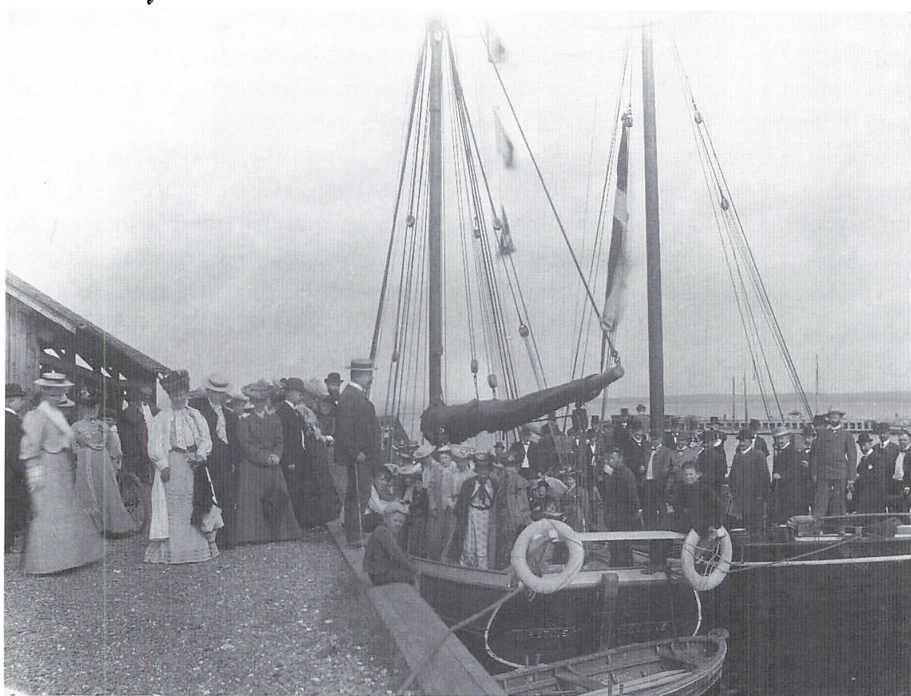
Ofte løb han også den risiko, at han med megen møje nåede frem til en havn, som allerede var overfyldt med fisk, så priserne trykkedes ned, og lasten måtte sælges med tab. Meget beroede på held og tilfældighed, men deri lå charmen, og der var plads nok for dygtighed, for selv om den dygtigste kunne have uheld, så havde

det ordsprog også dengang gyldighed: Uheld sker for den bedste, men den dygtigste har færrest uheld.

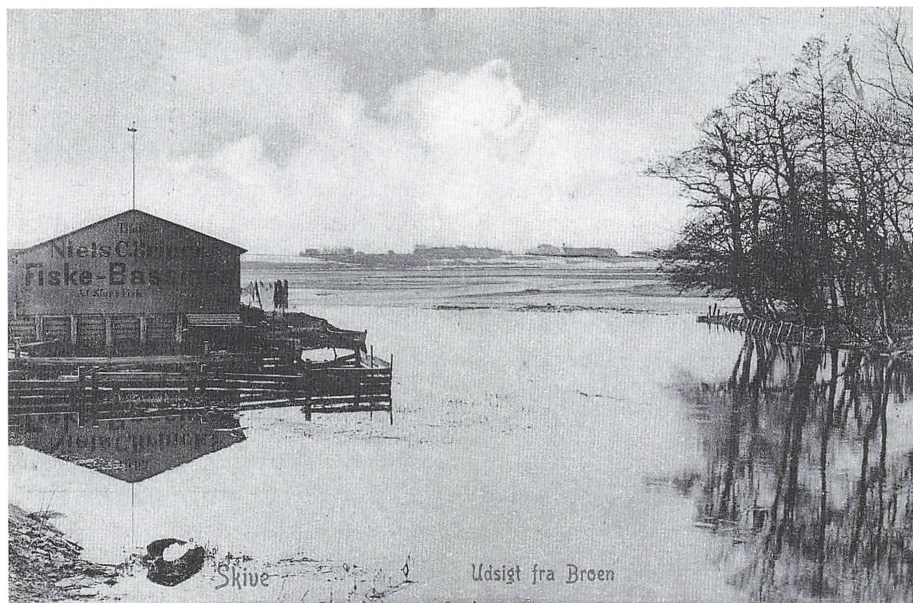
En anden kvasesejlads havde en tid betydning for Limfjordsfiskeriet. Et tysk firma i Stettin opkøbte i en årrække ål på Limfjorden. Fremgangsmåden var denne, at firmaet fra år til år havde aftale med ålevodsfiskerne om at aftage fangsten i sæsonen fra først i maj til omkring begyndelsen af september. Prisen lå fast for hele sæsonen og var opimod århundredeskiftet 25-26 øre pr. pund.

Opkøbet skete ved kvaser, hvoraf firmaet havde en hel del stationeret på fjorden. Det var typiske prøjsiske både. Brede, tunge, spidsgattede fartøjer med langt fremfaldende klipperstævn og stor fiskedam. Kvaserne lå på bestemte pladser langs kysten, hvor ålevodskarlene afleverede fangsten, som sejledes til Nykøbing, hvor ålene opbevarede i hyttefede og senere afhentedes af en damper fra Stettin.

Om de tyske kvaseskippere fortælles, at deres penge slap aldrig op, og deres øl og

Brinck og Spellerbergs kvaser »Kirstine« og »Bertha« ligger klar i Skive havn til at bringe Borger- og Håndværkerforeningerne fra Skive og Viborg på udflugt til Eskjær i sommeren 1904. (Foto: C. Hadrup)

Kvaserne bragte fiskene til havnene, hvor fiskeeksportørerne havde deres opsamlingssteder, hvor fisken blev opbevaret, indtil den blev forarbejdet eller sendt sydpå. I Skive anlagde fiskeeksportør Niels C. Brinck et ferskvandsfiskebassin ved Skive Å ved Østerbro. I baggrunden ses Gammelgård og til højre ses træerne i Gl. Skivehus' have (Foto: C. Hadrup ca. 1910).

brændevin slap heller aldrig op. Det sidste gav anledning til meget drikkeri, og mangen fiskerkone mindedes senere de tyske ålekvaser med blandede følelser.

Det er klart, at vore fiskehandlere også betragtede de tyske åleopkøbere med blandede følelser, men i en årrække holdt tyskerne stillingen. De forbedrede transportforhold gav imidlertid de hjemlige eksportører bedre konkurrencemuligheder og en række dygtigt ledede eksportørfirmaer voksede frem ved havnene og de største fiskerlejer. Man tilbød fiskerne kontrakter på vilkår, som var jævnbyrdige med Stettiner-firmaet. Mange fiskere var ikke dristige ved at bryde med tyskerne, for disse truede med, at hvis ikke de fik

hele fangsten, så blev de væk fra fjorden, og så skulle fiskerne nok få at se, hvad de ville få for deres ål. Danskerne sejrede i denne krig. Prøjerne måtte forlade fjorden. Nogle af kvaserne efterlod de sig. For eksempel vil mange sikkert mindes »Bertha« fra Skive, som senere ombyggedes til passager- og fragtbåd, og som vist sejler i fjorden den dag i dag [dvs. i 1930'erne eller 40'erne. Red].

At tyskernes spådom om faldende priser ikke gik i opfyldelse fremgår deraf, at ålene allerede i årene før krigsudbruddet i 1914 lå i fast pris oppe på 44 øre pr. pund. Således tabte Limfjordsfiskerne ikke på denne omlægning, tværtimod.

Mange kvaseskipperere mestrede fortællingens kunst, og der kunne gengives snese af historier efter dem. Her blot en enkelt af de mange:

En par unge Furskipperere havde i Aalborg købt et stort svinehovede, der skulle med hjem for at koges til sylte. Vejret var varmt og turen lang. Man var på udkig efter alt, som kunne give afveksling i den ensformige sejlads. Da opdagede de, at spyfluer var efter svinehovedet. Det måtte reddes, og de to fæller holdt hastigt skibsråd derom og enedes om at fastgøre hovedet i en line, kaste det udenbords og bugsere det hjem på den måde. Så kunne fluerne ikke genere det.

Som besluttet så gjort, og nu slæbte grisens hovede agterude i det skummende kølvand. Snart nede i dybet, snart oppe ved overfladen, mens de to skipperere skiftedes til at holde udkig efter det. Hver gang hovedet, der vendte trynen fremefter, sås på kammen af en sø, præjede de hinanden: »Se der, Niels Kristian, nu er han der igen!«

Omkring århundredskiftet ebbede kvasesejladsen ud. Nogle af skipperne gik over til fragtfart med småskibe, andre blev fiskere. Alle mindedes kvasesejladsen som en dejlig tid i deres liv. Endnu nogle år frem kunne man se de oplagte kvaser ligge opankrede i Pulsevig ved Fur. En lille renæssance fik de, da man fra 1908 på statens foranledning hvert forår begyndte at flytte rødspætter fra farvandet ved Thyborøn til bredningerne i den midterste del af fjorden. Men det blev for dyrt i længden at vedligeholde kvaserne for at have dem beskæftiget i en fjorten dages tid hvert forår. De gik til.

Kvasesejladsen under den form hører fortiden og mindet til, og få kan nu huske de slanke, velholdte sejlere, som lavede op mellem Limfjordens kyster, og hvis brune gaffelsejl passede så godt ind i fjordens natur. De var børn af deres tid, og de gik under med den tid, der lå foran dansk fiskeri og dansk fiskehandels vældige omlægning til den store samfunds- og nationaløkonomiske betydning, de nu har.

Ned gennem Jylland ad landevejen, nedover Europas autostradaer og chausseer drøner de vældige lastbiler med isafkølet fisk til mange europæiske lande, hvor man har lært at sætte pris på fersk fisk fra Danmark. Og alt dette er kun godt, men det forklejner ikke pionererne indenfor dansk fiskehandel, til hvem de gamle kvaseskipperere fra Limfjorden hørte som et uundværligt led.

En 84-årig fejrer sit 50 års jubilæum

Af Jens Ole Lefèvre

»Vor lille by har ikke mange seværdigheder. Med undtagelse af de i kirken fundne mærkelige kalkmalerier, som det forhåbenlig lykkes at bevare, findes der i selve byen næsten intet af historisk eller kunsterisk interesse, intet, som kan tiltrække sig opmærksomheden eller drage fremmede hertil. Der er noget nedslående heri. Byen har ellers på grund af sin beliggenhed gode betingelser for at blive et centralpunkt for det nordvestlige Jylland, men det gælder om at benytte disse betingelser, og et lille skridt hertil ville det være at virke for dannelsen af en historisk samling.... Når sagen gribes an med den fornødne omsigt, kan det meget vel lade sig gennemføre, men jo før den iværksættes, jo bedre; thi efterhånden som landet opdyrkes og gravhøjene sløjfes, kommer der færre og færre oldsager frem«.

Denne manende opfordring underskrevet hr. X stod at læse i Skive Avis den 23. oktober 1888.

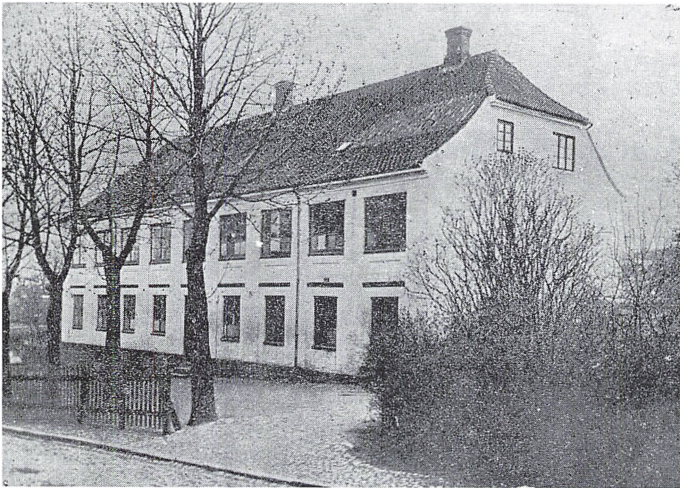
Tanken om at skabe et museum i Skive var født, men malermester og digter Engelberth Drøhse må året efter i et læserbrev med beklagelse konstatere at »Samtidig med plantningssagen bragte en hr. X et andet foretagende på bane, nemlig oprettelsen af en historisk samling her i byen. Plantningssagen toges der straks fat på, og den har nu fået en uventet stor til-

slutning, og vil sikkert bringe gavn og glæde for efterkommerne, hvorimod tanken om oprettelsen af en historisk samling her i byen hidtil ikke har fundet nogen kendelig tilslutning.... Samlingen bør efter min mening foruden at indeholde oldsager tillige tid efter anden, dels ved køb dels ved velvillige gaver, se at komme i besiddelse af sådanne antikke møbler, klædningsstykker o.lign., der kan lede til oplysning om byens og omegnens beboeres klædedragt og levevis i gamle dage... Angående påbegyndelsen af nævnte foretagende mener jeg ligesom hr. X., at det er bedst at danne en forening, f.eks. under navn af Historisk Samfund for Skive og Omegn«.

Selvom tanken om et museum blev taget op igen i nogle avisartikler i Skive Folkeblad i juli 1896, skulle der dog gå endnu næsten 20 år, inden sagen for alvor blev løftet.

På den første generalforsamling i Garantselskabet »Skive Folkeblad«, den 5. september 1907, bevilligedes et beløb på 1.000 kr. til et grundfond for et kommende museum. Bladet skrev dagen efter: »Når garanterne i går efter bestyrelsens indstilling har henlagt det første bidrag til denne sags realisation, har selskabet hermed tilkendegivet, at nu skal det være alvor med gennemførelsen. Der har

I september 1907 var den gamle skole i Østergade blevet rømmet. I små to år fik Museumsudvalget gratis stillet et par små lokaler til rådighed, men det kom der ikke noget museum ud af.

længe nok været talt og skrevet om dette museum – nu skal der handles«.

I det følgende år arbejdede mange gode kræfter på at få sat handling bag de smukke ord, og endelig den 11. december 1908 kunne man holde det stiftende møde for »Historisk Samfund for Skive og Omegn«, hvis hovedhensigt, det var »at stræbe for få oprettet et museum i Skive«.

Få dage senere fulgte Skive Byråd initiativet op ved vederlagsfrit at stille et par værelser i »den gamle skole« i Østergade til museets rådighed.

Historisk Samfunds bestyrelse havde fra begyndelsen delt sig i to udvalg. Det ene skulle arbejde for at få udgivet en årbog med lokalhistoriske artikler, det andet, »Musæumsudvalget«, skulle realisere museumsplanerne. Formand for dette udvalg blev træhandler Niels Sørensen fra Lem, der frem til sin altfor tidlige død i 1919 lagde et kolossalt arbejde i at løse denne opgave.

Det kneb dog gevaldigt med at få skibonitterne og salling- og fjanboerne til at indlevere ting til en museumssamling. Som det er karakteristisk for denne egn, skulle man vist først lige se, »hvad det her nu var for noget«. Hele det første år kom der ikke en eneste genstand til museet, og i slutningen af 1909 solgte byrådet tilmed den gamle skole til en privatmand, så »museet« nu stod husvildt og hjemløst, endnu før det var født. Historisk Samfunds formand, pastor Dorf måtte lidt mistrøstigt konstatere, at tiden vist ikke endnu var inde til at realisere museumstanken, og at Samfundet vist gjorde bedst i at koncentrere kræfterne om udgivelsen af den historiske årbog.

»Jeg ser til min bedrøvelse, at en del af bestyrelsen er ved at slå museet i stykker, før det bliver lavet. Og hvorfor dog?«, skriver et bekymret menigt medlem af Historisk Samfund i Skivebladene den 1. feb. 1910. »Jo, tiden er ikke inde«, siges der.

Gud ved, om Tiden nogensinde bliver inde for Skives vedkommende, thi her har været talt og skrevet om det i næsten 30 år, ja måske længere, medens man i andre byer har oprettet museer«.

Museumsudvalgets formand, Niels Sørensen, må naturligvis svare på denne kritik, og kan fortælle, at museet nu igen har fået tag over hovedet, idet Garantselskabet Skive Folkeblads bestyrelse velvilligst har stillet »et rummeligt og hyggeligt værelse til rådighed på første sal i den af bladet lejede bygning i Torvegade, og det er da tanken, at man i dette værelse foreløbig vil opstille de genstande, der efterhånden erhverves til museet. Når den plads bliver for lille, får vi nok en anden og større. Redaktionssekretæren ved Skive Folkeblad, hr. Henry Madsen, der er en

kyndig og interesseret museumsmand, har beredvilligt lovet at have opsyn med sagerne, noget, der jo vil falde hr. Madsen forholdsvis let, da værelset ligger side om side med redaktionskontorerne. Og så vil vi bede, hvem der kan og vil, om at stå os bi med råd og dåd, og er der nogen i by eller på land, der har genstande til museet, og som de vil overlade det enten som gave eller for en rimelig pris, bedes det meddelt. At få tingene skænket er jo det, der passer vore pengeforhold bedst.... En enkelt ting her og en enkelt ting hist illustrerer ikke fortiden således, som når de forskellige ting bliver samlet på et sted og forklaret. Og det kan jo nok siges, at det både for ældre og yngre, når de kommer til byen og har en ledig time, kan være fuldt så udviklende at gå hen og studere

I 1910 og igen i 1928 forsøger man at skaffe midler til at erhverve Gl. Skivehus.

en sådan samling, end at gå og slentre op og ned ad gaden, eller – ja nu havde jeg nær ladet afholdsmanden løbe a' med mig«. (Niels Sørensen var en af frontkæmperne for afholdssagen i disse år i Salling).

Men omsider lykkes det!

Den 9. marts 1910 skænkede fru lærer Petersen, Porshøj, de første ialt 11 genstande til Skive Museum, og fra den dag af begyndte gaverne at strømme ind. Niels Sørensen skriver begejstret og taknemmelig i Skiveaviserne om den lykkelige vending sagerne nu har taget: »Det er alt sammen smukke ting, som her er overladt museet med den rigtige forståelse af, at sligt opbevares bedst i en offentlig samling. Det glæder mig overmådeligt meget, og jeg tager det som et godt varsel for museets fremtid, at det er en ældre, nænsom dame, der er gået i spidsen med at skænke af sine kære gamle ejendele til museet. Der er ingen, der sådan med nænsom hånd og kærlige øjne kan værne om sligt, som en ældre kvinde kan. Der står minder om det fra mor og bedstemor, fra slægt og venner«.

Sidst i april måned fremsætter en kvindelig læser i Skive Folkeblad et forslag om at Skive Byråd burde sikre sig Gamle Skivehus, som i en årrække havde fungeret som direktørbolig for det engelskejede Skive Svineslagteri, men nu havde stået tomt i nogle måneder. Her kunne der indrettes et smukt museum. Borgmester Hastrup og en række byrådsmedlemmer stiller sig velvillige over for tanken, men den dristige ide viser sig dog hurtigt at koste for mange penge at realisere.

I slutningen af juni måned må Niels Sørensen konstatere, at »Tanken om at købe Gl. Skivehus til museumsbygning er vel nu foreløbigt opgivet. Byen mener jo ikke at kunne forsvare det, og »Historisk Samfund« kan ikke magte det. Og »den sten, man ikke kan magte, lader man ligge«, siger et gammelt ord. Men der er et andet gammelt ord, der siger »kommer tid, kommer råd« og nu er der udsigt til, at Skive kan få sin museumsbygning, ganske vist i det små, men derfor ikke mindre original. Ude i Dølby står et flere hundrede år gammelt »sulehus«, der oprindeligt har været »lyrehus«, altså uden loft eller skorsten, og røgen har da måttet bane sig vej gennem et hul i taget. Derved er tømret blevet så gennemrøget og fast, at det meste af det er helt friskt.

Dette tømmer, der kan fås for en meget moderat pris, skulle så flyttes til Skive og opstilles der, og huset i det hele taget opføres i sin gamle stil.

Huset er godt 20 alen langt og kan indrettes med forstue, spisekammer, dagligstue med alkovesenge, køkken og bryggers samt en større øverstestue.

Selve lejligheden kan så monteres i gammel stil med møbler og husgeråd og med voksfigurer iført de gamle smukke Sallingbo- og Nationaldragter, og i øverstestuen kan de andre museumsgenstande som oldsager og lign. opbevares... Byggegrund vil aktieselskabet »Skive Afholds- og Højskolehotel« overlade os bag i haven ved selskabets bygning.

Det kan fås til leje, og på hele grunden ud til Torvegade kan der fås forkøbsret, så dersom Historisk Samfund med tiden kan få så stor tilslutning både fra by og land, at

Når det nu ikke kunne blive en herregård, så et sulehus da. Niels Sørensen har her fotograferet bagsiden af enken Sines hus i Volling. Hvad der med tiden blev af tømmerværket fra sulehuset i Dølby har ikke kunnet efterspores.

der kan rejses en facadebygning med læse- og mødeværelser, og hvad der ellers kan mangle husrum til, så ville Samfundet nå nogle af de smukkeste formål, som det bør stræbe hen imod«.

Det gamle sulehus blev kort tid efter opmålt af assistent C.A. Jensen fra Nationalmuseet og derefter revet ned. Museumsudvalget erhvervede tømmerværket med henblik på en senere genopførelse, når man havde fået samlet tilstrækkelige midler ind.

I Historisk Samfunds forhandlingsprotokol noteres det med stolthed, at:

»Der kommer stadig flere og flere genstande ind til museet, og det lille værelse,

som Folkebladet gratis har overladt Historisk Forening, har længe været overfyldt og næsten ganske utilgængelig for besøgende. Foreningen søgte så om tilskud fra Skive Byråd, men ansøgningen blev ikke bevilget. Da fremkom et nyt forslag fra bestyrelsen for Skive Folkeblad, og det gik ud på, at »de to værelser forinden til gaden« skulle benyttes til museum. Skabe og andre nødvendige forandringer som maling m.m. skulle udføres for de penge, som Folkebladet i sin tid skænkede foreningen. Museumsudvalget og formanden holdt møde sammen med formanden for bestyrelsen af Skive Folkeblad, Carl Hansen, og ved dette møde gik

Niels Sørensen glad og stolt i døren til »de to værelser fornedet til gaden«. Det flotte skilt for Skive historiske Samling er desværre ikke bevaret.

ovennævnte udvalg ind på tilbudet med tak. Dette forslag er i foråret 1911 ført igennem, og museet har nu lyse og velmonterede lokaler. Museet går forhåbentlig nu en god fremtid i møde. Ved opstillingen af museumsgenstandene har træhandler Sørensen, Lem, gjort et stort og fortjenstfuldt arbejde«.

Men allerede to år efter, i 1913, må det ny museum lukke!

Afholdshotellet skulle selv bruge lokalerne, og de godt 600 genstande, som samlingen efterhånden bestod af, måtte pakkes i kasser, som man fik lov til at stille op på rådhusets loft. De få større ting som skabe og lignende blev opmagasinerede først i en købmandsgård og senere i stalden på Ny Skivehus, og, som der står i forhandlingsprotokollen: »bestyrelsen ven-

tede efter en eller anden rig mand, der ville skænke foreningen penge at bygge for.« I tre år stod museumssamlingen så og samlede støv på rådhusets loft. »Der var flere gange sagt til Historisk Samfund, at det skulle flyttes«, fortæller Else Christensen i et interview i 1950, »men der blev ikke gjort noget.... så en dag fik arrestforvarer Markussen besked om, at nu skulle det lokale vi havde på rådhuset ryddes! Han bar så vores ting ud på torvet og kaldte på mig. Jeg satte mig så midt imellem alle oldsagerne deroppe på Torvet. Det var en torvedag, og ved siden af mig stod en mand og solgte fisk – jeg tror det var rokker! Der kom også een og spurgte mig, hvad jeg havde at sælge! Det var ikke morsomt! Så var det vi fik plads på Folkebladets loft«.

Ja, endnu engang var Skive Folkeblad det nødstedte museums redningsmand. Ejendommen i Torvegade var blevet forhøjet med to etager og på tredje sal fik museet nu for en beskeden årlig leje en lille kvistlejlighed stillet til rådighed. Kasserne blev hevet ned fra rådhusloftet og museet kunne igen begynde at modtage genstande og, ikke mindst, give publikum fri, omend noget besværlig, adgang til at bese herlighederne.

Men det var vist ikke mange, der fandt vej til museet i de følgende år. Forfatterinden Marie Bregendahl skriver i februar 1926 to kronikker til Skive Folkeblad under overskriften:

»Museet i Skive.

Javel, byen har jo et sådant – selv om måske ikke så farlig mange ved, hvor det skal søge efter det.

Jeg havde erfaret det ad to veje. Den første når jeg i de senere år har besøgt min fødeegn og har truffet bekendte af den gamle skole, er det ofte hændet, at jeg har spurgt efter et og andet af gamle ting, som man ikke mere så, husvæsensredskaber, gamle dragter og hovedtøj, gammelt tin- og kobbertøj o.s.v. – Ting, jeg huskede fra min barndomstid, og som det ville have glædet mig meget at se igen.

Hvor var det bleven af?

»Mor Else«, der i en menneskealder værnedes om museumssamlingen, fotograferet i 1909 med sin familie i baggården til deres hjem i Voldgade 7 (Foto: J.P. Neerup).

Jah, man trak på skuldrene, hvor var det bleven af? – En del havde man solgt til omløbende kræmmere, der var Liebhaber til den slags, noget fandtes endnu, men det var kun lidt, – det meste var gået alt kødets gang, for stedse forsvunden.

Jamen havde man da ikke et museum i Skive, hvor den slags kunne blive opbevaret og tilgængelig for hvem, der havde interesse af at se sådanne minder om gamle dage, spurgte jeg?

Jo, man havde et museum i Skive – det troede man da.

Troede? – Havde man da ikke selv set dette museum?

Ja, det er virkelig også hændet mig, at jeg har truffet mennesker, der havde besøgt »Skive Museum«, og de, der havde det, fremhævede især to ting: Der var en gruselig hoben flintøkser dér, og en fin kvindedragt af såkaldt »urteprikket vævning«, en vævning, som også vor bedstemor, gamle Ann' Mari' i Bregendahl, havde haft kjole af....

Endelig sidste sommer traf det sig sådan, at jeg havde et bestemt ærinde til museet, der var en ting, jeg søgte besked om og mente at kunne få det der.

Kære, højtærede Skiveborgere, – med samt hele oplandets befolkning, jeg tager mig herved den frihed at sige min mening rent ud: Jeg er sjældent blevet så skuffet, som da man førte mig op på Folkebladets loftsrum og præsenterede mig for det, der kaldes »Skive Museum«.

Men har da ikke denne egn et blomstrende »Historisk Samfund« og en »Skive Aarbog« redigeret af en af landets berømteste mænd, tænkte jeg, og så er dette her dets »Historiske Samlinger«? –

Har denne egn folk da ikke været ude at se sig om, tænkte jeg videre, og ved man ikke besked om, hvad andre egne under betegnelsen: Museum, kan præstere?

Ja, sådan spurgte jeg mig selv og den elskværdige dame, der viste mig om, mens vi gik der på Folkebladets loft og kiggede os om.

Nu er forholdene jo vistnok det, at ligefrem hvad oldsager angår, er samlingen vist meget fint forsynet takket være ham, den underlige mand fra Lem, som jeg i øjeblikket ikke husker, hvad der hed.... «.

Marie Bregendahl fortsætter med at beskrive de oplevelser, hun har haft ved at besøge museerne dels i Kolding på Koldinghus og ikke mindst i Holbæk, hvor man har indrettet museet i et gammelt bindingsværkshus. Hun slutter med at skrive:

»Altså, først må pladsen, huset, rammen være i orden. Ikke sandt?

Oh her har jeg så et ord, at sige, som jeg ville bede de meget ærede Skiveborgere skrive sig bag øret:

Man forbereder jo i år at fejre den kære og højtagtede stads 600 års jubilæum, men finder man nu virkelig, at det kan gøres med fuld honnør, når ikke man kan rumme, gemme og fremvise den ældgamle bys og omegns værdifulde historiske minder?

Nej, siger jeg, det kan man ikke.

– Ja, det er altså mine ord, og det er mit ønske, at de må blive hørte og finde genklang.

Skive har endnu mange kønne gamle huse, så det kunne næppe være så vanskelig en sag, at skaffe byen en præsentabel museumsbygning.

Dilettanter fra Brøndum-Hvidbjerg Husmandsforening opførte i foråret 1926 Jeppe Aakjærs »Naar Bønder elsker«. Overskuddet fra forestillingen gik til fordel for Skive Museum.

Og hermed beder jeg indstændigt både borgere og bønder, at ofre denne sag deres omtanke«.

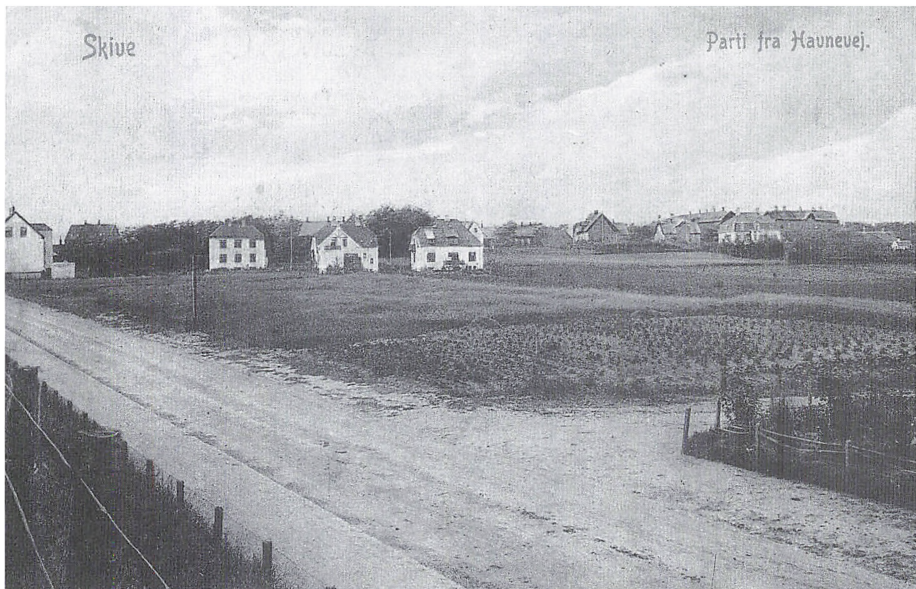
Den »elskværdige dame«, der havde vist Marie Bregendahl rundt, var Else Christensen – Mor Else kaldet af byens børn. Hun havde, som nævnt, overtaget opsynet med museumssamlingen efter »den underlige mand« Niels Sørensen's død i 1919.

Kronikkerne, og vel den øgede historiske interesse i forbindelse med byjubilet, synes at skulle hjælpe museumssagen. Den 2. marts 1926 kunne Historisk Samfund samle mange mennesker til foredrag og underholdning med Jeppe Aakjær og museumsforstander H.P. Han-

sen fra Herning. Det glædede naturligvis forsamlingen, at H.P. Hansen dels udtalte, at »Historisk Samfund i Skive udgiver en årbog, som søger sin lige i Danmark. Den er af stor værdi, er livlig og god«, dels at »den samling, der er i Skive ejer mange mærkelige og ejendommelige ting«, og at: »De ting, man har, er et godt grundlag at arbejde på«.

Historisk Samfund ansøger i juni måned byrådet om at alderdomshjemmet på Kielgastvej overlades til museet, nu da Skive ny Alderdomshjem i Møllegade står foran indvielse. Men to måneder senere kan Skive Venstreblad under overskriften: »Museumsplanerne led Skibbrud« meddele, at byrådet havde besluttet

Alderdomshjemmet på Kielgastvej kom ikke til at huse gamle ting, men blev til lejligheder for ældre folk, og det var måske »meget fornuftigt«, som Skive Venstreblad skrev.

»hvad der var meget fornuftigt, at det gamle Alderdomshjem passende kunne benyttes til lejligheder for ældre folk«.

Jamen kan vi så dog ikke i det mindste få overdraget »et bag fru Laust Niensens ejendom [Resenvej 5] beliggende areal med påstående lade til indretning af et museum«, spørger Historisk Samfund i januar 1927 byrådet. Et par dage efter kan man i Skive Venstreblad læse et lille lyn-interview med arkitekt Toft-Hansen, som er blevet bedt om at lave et skitseforslag til, hvorledes den gamle ladebygning kan omdannes til museumsbygning. Arkitekten er ikke særlig begejstret for opgaven. »Og det er såre let forståeligt«, skriver interviewereren. »En museumsbygning i byens udkant vil vist ikke være af megen værdi, og det vil sikkert også vise sig, at

bekostningerne ved at omdanne den gamle ladebygning er så store, at Historisk Samfund ikke kan overkomme at løse opgaven. Det næste skridt bliver vel derfor en henvendelse til kommunen om økonomisk støtte. Og det opfordrer tiden ikke til. At lægge bilparkeringsplads derom, er fuldstændig tåbelig, men det skulle ikke undre os, om de vise fædre alligevel slutter sig til tanken om denne umulige parkeringsplads. Det ville i så tilfælde ikke være første gang, at byrådet vedtog en beslutning, der var mindre velovervejethet». (Skive var i de år landskendt – eller måske snarere berygtet for den barske og ofte direkte injurerende måde byens borgere debatterede med hinanden på).

Det blev dog heller ikke til noget med denne plan, men til gengæld dukker for-

slaget om erhvervelse af Gammel Skivehus op nok engang. I januar 1928 skriver journalist Elin Hansen, Skive Folkeblad, fire dage i træk under overskriften: »Museumssagen i Skive« om de mange trængsler den lille museumssamling har været i gennem i sin nu snart 20 årige eksistens. Elin Hansen gennemgår også samlingens indhold og kan i katalogerne se, at det er kun i de perioder, hvor museet har været tilgængeligt for publikum og hvor der har været håb om at lokaleproblemerne ville finde en endelig løsning, at der for alvor er indkommet gaver til samlingen.

»Giv derfor museet gode og let tilgængelige lokaler, og gaverne vil på ny strømme ind til det.

Hvorfor kan museet ikke blive på »Folkebladets loft«?

Det står jo også så billigt der!

Først og fremmest fordi det vil være en uløselig opgave at indrette det nuværende lokale på en sådan måde, at museet kan opfylde sin mission: at vise den besøgende slægtens udvikling gennem tiderne..... Som læremiddel er det nuværende museum næsten uden værdi, fordi det kræver alt for lang tid at »orientere« sig.

Mere plads er derfor det første krav.

Jamen, hvorfor så netop Gl. Skivehus?

For di Gl. Skivehus – som det er sagt for 18 år siden – ville blive »museets bedste museumsgenstand«.

For di Gl. Skivehus – bortset fra den gamle kirke er den eneste bygning her i byen, hvortil der knytter sig en gammel historie, og derfor bør den overgå i offentlig eje og helst til Historisk Samfund, der

tør forudsættes bedst at ville værne om dens historiske ejendommelighed.

For di museet vil vinde i anseelse ved at få sit navn knyttet til en så smuk og ærværdig bygning, og derfor får lettere ved at få de ting frem fra gemmestederne, der bør opbevares på museet i Skive. Ting, som enkeltvis kun har ringe værd, men som i en samling kan udfylde et hul, vise et trin i udviklingen, som nødtigt måtte mangle.

For di Gl. Skivehus – borgen ved åens vadested – er den kerne, hvorom byen er vokset op, og det sted forbindelseslinjerne mellem Salling og »Verden derude« mødes.

For di 1. sal i hovedfløjen utvivlsomt egner sig udmærket for et museum af det omfang, Skive Museum kan ventes at få i de første år, og skulle museet vokse stærkere, end man tør vente, så vil der her være de rigeste udviklingsmuligheder.

Og endelig fordi det, i fald ejendommen kan erhverves til en rimelig pris, sikkert kan blive en forholdsvis billig løsning....

Til Skive by er to herregårdes navne knyttet: Krabbesholm og Skivehus.

Krabbesholm er forlængst gået over i befolkningens eje, og på den gård, hvor hovbonden i sin tid måtte stille på herremandens bud, synger nu hovbondens søn højskolens frie og stærke sange.

Det ville være et værdigt sidestykke til denne udvikling, om Skives borgere nu gjorde Skivehus – den kongelige lensmands bolig til et museum for håndværk og handel, landbrug og fiskeri og al anden syssel, der har været drevet på disse egne gennem to årtusinder.

Ved forening af alle kræfter må denne sag kunne løses. Vel er tiderne vanskelige, men så meget større ære er der ved at vise efterslægten, at til trods derfor havde man øje for kulturværdierne og var rede til at bringe et offer og give efterslægten en herlig gave«.

I de følgende måneder prøvede mange at få denne sag til at lykkes. Konsul Dige, der ejede huset var villig til at sælge, og særligt da til dette formål. En af byens velhavere tilbød at betale en tiendedel af købesummen på betingelse af, at der »var ca. 20 mænd i by og omegn, som ville løse spørgsmålet«. Der blev sendt indtrængende appeller til byrådet om at »det var et ønske fra byens befolkning«, at det smukke gamle hus blev bevaret, men det hele var forgæves. I løbet af sommeren blev Gl. Skivehus solgt og omdannet til missionshotel.

Så går der igen nogle år, hvor der er »ro« i aviserne om museumssagen. I 1930 drøfter man i Historisk Samfunds bestyrelse

Den gamle Skivedreng, redaktør Leif B. Hendil.

et eventuelt køb af Logebygningen på Nørre Alle, »hvis den kunne fås til en rimelig pris. Hvis dette ikke kunne gennemføres vedtog man at andrage byrådet om, at få gratis overladt en byggegrund ved Jyllandsgade, øst for apost. kapel«. Men på et møde i januar 1931 beslutter man at ansøge om at få overdraget »den kommunen tilhørende grund på Havnevej mellem Mikkel Nielsen og Beværterstiftelsen [Havnevej 9-11] til anvendelse til opførelse af et museum«.

Ved anden behandlingen af ansøgningen i marts måned foreligger der et skitseprojekt til en treetages bygning tegnet af arkitekt Toft Hansen. Byrådet er velvilligt indstillet, men påpeger at man ikke skal regne med yderligere økonomisk støtte, og at byggeriet så vidt muligt skal gennemføres på de tider af året, hvor der var mindst at bestille, samt være påbegyndt senest den 1. april 1933.

Så nu skulle der samles penge ind!

I maj måned kom skoleinspektør Hjalmar Kjems, der var medlem af Historisk Samfunds bestyrelse, med den gode nyhed at en gammel skivedreng, redaktør ved Ekstrabladet Leif B. Hendil havde fået tilsagn fra den kendte grønlandsforsker dr. Lauge Koch om, at denne ville skænke en betydelig samling naturhistoriske genstande fra Østgrønland til et kommende museum i Skive.

»Vi har nu en liste over samlingen«, fortæller Kjems til Skive Venstreblad, »og af denne liste kan jeg blandt andet nævne: en samling kranier af moskusokse, isbjørn, ulv, lemming, hermelin, flere sælarter, ræve, sneharer, rensdyr o.s.v.. Af fugle: Sneugle og jagtfalk. De fleste af

dyrene bliver leveret i hel skikkelse og for-svarlig udstoppede. Desuden bliver der forsteneringer af dyr og planter, derimellem enestående ting i dyrearter af den aller største interesse.

Ja, jeg vil gerne udtale, at vi alle kommer til at stå i dyb taknemmelighedsgæld til redaktør Hendil. Han må være et ualmindeligt trofast menneske, for det er ikke alle, der husker så smukt på deres gamle by, når de har forladt den og fået deres virksomhed andet steds. Det er også en fornøjelse for os at få så smuk en gave, og herfor står vi selvfølgelig i lige så stor taknemmelighed til den berømte grønlandsforsker, der ved at betænke os med den enestående samling muliggør, at Skive Museum virkelig kan blive noget for sig selv. Det må være en æressag for os, at vi giver samlingen så smuk en ramme som muligt, og det vil jeg – i nøje forståelse med redaktør Hendil – arbejde på«.

Og Hendil har skam også sin egen mening om hvordan en »smuk ramme« skal se ud. I et læserbrev skriver han bl.a.: »Det er kun smukt af kommunen, at den nu vil stille en grund til rådighed, men allerede da jeg læste om Havnevejprojektet, så jeg for mig en uendelig række af triste provins-museer – kedsommelige bygninger, halvgemte og halvglemte, ligesom det, der er inden døre – døde huse, hvor kun meget pligtstro, modige og energiske turister en sjælden gang vover sig ind – for hurtigst muligt at flygte bort igen med årgammelt støv langt ned i halsen.

Det er mit oprigtige håb, at Skive må få et levende museum, levende både med

hensyn til beliggenheden, bygningens ydre og samlingernes arrangement.

Hvad beliggenheden angår, så er alle museets venner vel enige om, at det var en skam, at man ikke i tide fik sikret sig Gl. Skivehus... Men så er der Krabbesholm... Findes der her lokaler, som kunne tages i brug til museum?... Er den mulighed undersøgt til bunds?

Skal man bygge må man i hvert fald ikke tage det første det bedste projekt. Er der i første omgang ikke penge til det helt tilfredsstillende, må man hellere træffe en foreløbig ordning og så samle kræfterne til et nyt fremstød. Hellere vente end slå af på fordringerne«.

Uden at kommentere forslaget om at undersøge Krabbesholms anvendelighed som museumsbygning takker Else Christensen for de »gode, velmenende og kloge råd«. Hun kan samtidig oplyse, at museet nu også er blevet begavet med en indisk våbensamling, tilhørende afdøde Axel Jung! »At den grønlandske samling og den indiske samling fortjener en smuk og stilfuld ramme, siger sig selv.

Vi har jo i lang tid samlet og værnet om vore gamle »sager« indenfor Historisk Samfund, men som vi har det nu, er det nærmest en samlestue. Vi mangler plads. Det er derfor mit håb, at det må lykkes nu at nå det mål, vi så længe har stilet efter, at få eget hjem for vore minder i Fortid og Nutid«.

I september måned indkalder Historisk Samfund en række foreninger til et fællesmøde for at få løst museumssagen på et bredt grundlag. Ringriderkomiteen, Arbejdernes Fællesorganisation, Den nye Borger- og Håndværkerforening, Turist-

og Forskønnelsesforeningen samt en række interesserede borgere med borgmester Valdemar Johansen i spidsen beslutter at nedsætte et snævert arbejdsudvalg med købmand Bernhard Fogh som formand, lærer Bjerregaard som kasserer og redaktør N. Chr. Christensen, Skive Venstreblad, som sekretær.

Arbejdsgruppens første opgave bliver at forberede »den store Grønlands-dag i Skive, hvor dr. Lauge Koch kommer til stede og holder ikke mindre end to foredrag, der begge ledsages af lysbilleder... Eftermiddagsforedraget begynder i teatersalen kl. 4, og det har den spændende titel: »Slæderejser i Østgrønland«. Her vil dr. Koch fortælle om sine oplevelser i det store isøde i vor fjerne koloni, og at det bliver interessant, kan der ikke være tvivl om. Til dette foredrag vil vi særlig anbefale den skolesøgende ungdom fra Skive og fra oplandet at møde op, ligesom der for de landboere, der ikke kan komme om aftenen, er en glimrende anledning til her at høre den berømte Grønlandsforsker.

Om aftenen begynder lysbilledforedraget kl. 8, og dr. Lauge Koch taler denne gang om »Østgrønland i dag«. Alle, dog ikke så gerne børnene, som bør give møde om eftermiddagen, har adgang til dette møde, og at der bliver stuvende fuldt hus ligger uden for al tvivl... Dr. Koch har af interesse for museumssagen lovet at tale gratis, og alle omkostninger ved arrangementet er dækket på forhånd. Der tages derfor ingen entre, men der bliver – hvis nogen har lyst dertil – anledning til at give en gave, der ubeskåret går til museet, specielt til indrettelse af den grønlandske-afdeling«.

Arrangementet blev en bragende succes. Mere end 1500 tilhørere fulgte de to foredrag. Lauge Kochs ekspeditioner i disse år var jo ikke alene videnskabeligt begrundede. Danmark havde netop indklaget Norge for den internationale domstol i Haag for besættelse af Østgrønland, så det var ikke alene interessen for museumssagen i Skive, der havde samlet de mange hundrede tilhørere i »den med talrige dannebrogssflag smykkede teatersal«.

Efter hvert af foredragene takkede skoleinspektør Kjems og sluttede med ordene:

»Som formynder for Grønland har Danmark store pligter, men jeg tror ikke, vi behøver at rødme over den måde, hvorpå vi har ført vort formynderhverv. Ved det arbejde, Lauge Koch har udført for os på Grønland, har han styrket vor moralske og fulde ret til at bevare landet som koloni.

Her i Skive har vi en særlig tak at rette til dr. Koch, fordi han betænkte os med den smukke gave.... Og jeg håber at det, der er sket, vil medføre, at der tages et arbejde op her for et museum, hvor vi kan bevare de gamle ting, vi har og får«. Og til slut sang forsamlingen »Du danske mand, af al din magt-«.

Og 1931 gik til ende, og 1932 og den 11. december 1933 kunne Historisk Samfund for Skive og Omegn holde generalforsamling og samtidig fejre sit 25 års jubilæum.

Formanden, lærer Bjerregaard sluttede sin beretning med at sige nogle ord om museumssagen. Der var, sagde han, nedsat et særligt udvalg med det formål at bringe lidt skub i bestræbelserne for at få

fremskaffet en bygning til museet, men foreløbig ser udvalget tiden an, fordi man ikke mener, at tiden er belejlig til at komme ud til folk og bede om penge til et museum.

Nu brister det for Else Christensen, der som en trolld af æsken, farer op: »Jeg vil ikke lægge skjul på, at jeg er dybt skuffet over den langsommelighed, der præger arbejdet for museumssagens løsning. Pressen har været os gunstig stemt, har hjulpet, hvor den kunne men Skive by og egnen her må skamme sig! Vi har skrevet til gamle skivensere, der jo efter sigende hænger så stærkt ved deres egn. Kun ganske enkelte har lovet os støtte. De

fleste har aldrig svaret. De tier. Man taler nu om, at tiden ikke er inde, men vi har faktisk haft gode tider, men da ville man heller ikke støtte os. Andre store opgaver har man kunnet løse. I år er der således bygget en laugsstue, der har kostet mange tusinde kroner. Der var offervilje, men her er ingen som vil ofre!

Vi har værdifulde ting. Vi har bøger, gamle dejlige bøger, som Det kgl. Bibliotek ikke har magen til. Vi mangler kun plads. Hedebyer, mange byer, der er meget mindre end Skive, har museum. Hvorlænge vil Skive være det bekendt. Kunne det gamle apotek, som vist bliver til salg, ikke indrettes til museum?»

Det gamle apotek kunne være blevet et hyggeligt lille provinsmuseum, og i den store have, der strakte sig langt ned ad Slotsgade var der gode udvidelsesmuligheder. Hjørneejendommen Adelgade-Vestergade, som også kan ses på billedet, var nok mindre velegnet.

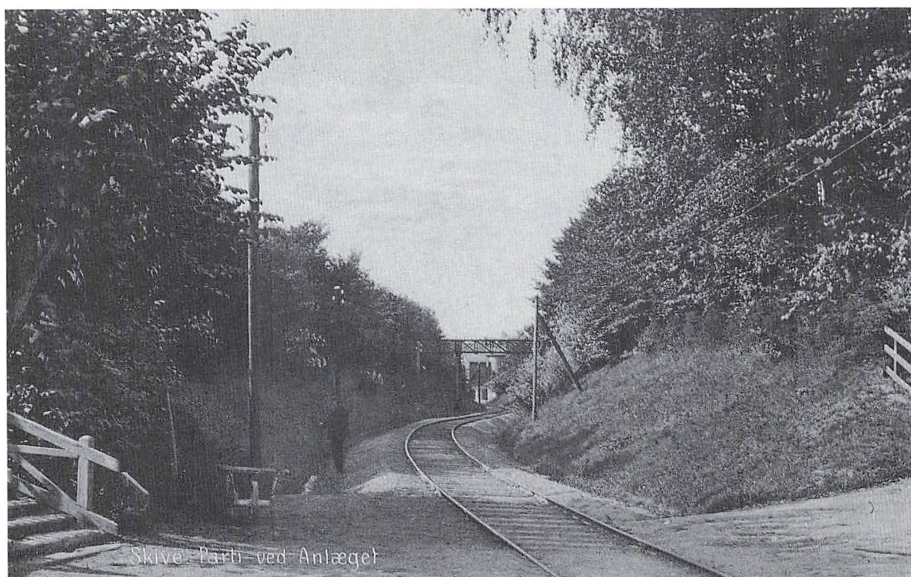

Lærer Bjerregaard må noget bestyrtet gøre forsamlingen opmærksom på, »at fru Christensen fremsatte disse udtalelser for egen regning. Bestyrelsen stod ikke bagved.«

Ved det efterfølgende fødselsdagskafefebord udtalte redaktør Carl Hansen, Skive Folkeblad, bl.a.: »Det var triste toner, der lød ved generalforsamlingen, navnlig fra fru Else Christensen. Hun var kørt træet. Men husk på, at Moses vandrede i 40 år i ørkenen så De har 15 år tilbage. Det samlerarbejde, der er udført i de 25 år har ikke været forgæves. Den dag kommer nok, hvor museet bliver virkelighed.... Dr. Schütte takkede fru Christensen, fordi hun havde »læst os alle Teksten«, og skoleinspektør Kjems mindede

om en trofast søn af Skive (redaktør Leif B. Hendil), der havde betænkt sin fødeby med en meget interessant Grønlands-samling o.s.v. »Var fru Else Christensens ord end skarpe«, slutter avisreferatet, »bør ingen misforstå dem. De var utvivlsomt båret frem ikke alene af bitterhed over, at det gik for langsomt, men også af kærlighed til de gamle egnhistoriske minder, som hun gennem årene har viet så megen interesse.«

»Kan museumssagen løses nu?« lyder en overskrift i Skive Venstreblad 21. april 1934. Apoteker Esfelt har netop købt den store hjørneejendom (Adelgade/Thinggade), hvor købmand Suurballe tidligere havde butik, så Løveapoteket skal flytte fra den gamle apoteksbygning i Slotsgade.

»Til forskønnelse og behagelighed for byens indvånere« blev byens lystanlæg anlagt i 1875. Anlægget blev delt i en østlig og en vestlig del ved en gennemskæring for jernbanesporet til Nordsalling i 1880'erne. I 1922 blev der to spor, da Vestsallingbanen blev anlagt. I dag er det hovedvej A26, der som en anden flod skærer gennem bakken bag Skive Museum.

Ringriderkomiteen har skænket 7.000 kr, men.... Lærer Bjerregaard må med beklagelse konstatere, at der stadig ikke er penge nok, og at det vil koste omtrent lige så meget at indrette museet i bygningen, som selve bygningen vil koste.

Gårdejer Niels Odgaard, der er medlem af Samfundets bestyrelse, foreslår, at man søger at erhverve ejendommen Adelgade og Vestergade. 1.sal i denne ejendom kunne uden stor bekostning indrettes til museum, og butikkerne i stueetagen ville kunne forrente en del af købesummen, og på 2.sal kunne der let indrettes lejlighed til museets opsynsmand. Men forslaget vinder ikke gehør.

Det er i det hele taget museumsudvalgets holdning, at det alt andet lige nok vil være bedre selv at bygge et hus, som er indrettet til sit formål.

I november 1935 meddeles det, at Skive byråd har besluttet at stille en gratis byggegrund til rådighed for et museumsbyggeri, »umiddelbart til venstre for broen, der fra anlægget fører over jernbanen. Det er således en særdeles velegnet plads til formålet, som ikke er beliggende for langt fra byen. For turister og fremmede, der kommer til byen og aflægger besøg i vort smukke anlæg, er der således let adgang til også at besøge museet«.

Nu kommer der gang i museumskomiteens arbejde. I nytårsgave modtager formanden, lærer J.C. Krogh, Tøndering, en check på 1.000 kr. fra en udvandret skibonit, der samtidig udtrykker sin glæde over den forståelse Skives borgmester og byråd har vist sagen ved at stille den smukke byggeplads til rådighed. »Forøvrigt tror jeg, at man godt kunne få de

»udvandrede« til at yde støtte, når by og egn selv viser, at nu vil man løse opgaven«, slutter den glade giver sit brev.

Arkitekt Toft-Hansen laver et forslag til, hvordan det nye museum kan komme til at se ud, og udvalget beslutter at trykke 25.000 små mærkater, der skal sælges til fordel for museet. Der bliver udskrevet en lille konkurrence om, hvem der kan give museumsindsamlingen det bedste fyndord? Næsten 40 sender forslag ind, og vinder bliver direktøren for Skive Markfrøkontor M. Bjerre med de manende ord:

*GIV FORTIDSMINDER ET GROSTED
PAA STENALDERFOLKETS BOSTED.*

I hvert sogn i Salling og Fjends bliver der udpeget tillidsmænd, der udstyres med indsamlingslister og lodsedler til MUSÆUMS-LOTTERIET, hvis fire lokkende gevinster er:

»En 4pCt.s Statsobligation til 1000 kr. Pålydende.

Et Sommerhus eller Hønsesus (efter Vinderens Valg) opstillet frit hvorsomhelst paa Egnen til en samlet pris af 1000 Kr. En Flyve-Rejse København, London og Retur med British Airways, Billet Skive, København og retur, samt en Uges Ophold i London. Værdi 600 Kr.

En nordisk Rundrejse: Skive, København, Gøteborg, Oslo, Trondheim, Jämtland, Stockholm, Malmø, København, Skive og 100 Kr. med paa Rejsen, samlet Værdi 250 Kr.«

I Skive, Rødding, Stoholm og Jebjerg holdes der i dagene 3.-10. maj store indsamlingsarrangementer med underholdning, skuespil og revy.

I juni måned 1936 kan man læse en annonce, hvor museumsudvalget forkyn-der at:

29 Dansk-amerikanere
og Indianerhøvdingen
»Rullende Torden«
giver Mandag Aften d. 29.
ds. kl.8 en Opvisning i
Gymnastik, danske
Folkedanse og
Indianerdanse

Det skal nok have været festligt!

Løbende orienteres offentligheden også om de seneste »sogneresultater« fra indsamlingskampagnen, ligesom Else Christensen offentliggør lister med navnene på de, der skænker ting til samlingen.

Et udtog af revyen »Byens Børn« indgik i det store underholdningsprogram, der i maj 1936 til fordel for Skive Museum drog rundt i Skive, Salling og Fjends. Blandt de medvirkende var den meget aktive købmand Bernhard Fogh (Nr. 6 fra højre). Foto: C. Hadrup.

I 1937 må man på generalforsamlingen i Historisk Samfund konstatere, at der dog endnu er et stykke vej inden målet er nået. Lotteriet havde givet nogle tusinde i overskud, og alt i alt var der blevet indsamlet 23.340 kr. Byggeriet udskydes endnu et år.

I 1938 kan den efterhånden spændt ventende offentlighed læse, at:

»Når byggeriet bliver forhalet til næste forår, skyldes det, at Skive i stedet for et museum, som man jo venter sig, får en museumspark, der vil blive en enestående seværdighed. Der er sket dette, at man har fået et jernalderhus, en vikingehal og et vikingskib foræret. Det hele ganske gratis og penge til oven i købet!... Carlsberg har ydet et stort beløb til indrettelsen af en oldtidssal, hvor en samling på ca. 7.000 numre oldsager, alene fra Skiveegnen, vil blive anbragt. Samlingen er gennem et livsarbejde tilvejebragt af fhv. gdr. Refsgaard, og den er nylig på Nationalmuseets varmeste anbefaling købt til museet.... Tuborg har skænket hele det foreliggende materiale fra A.W. Sandbergs Vikingefilm: Byggemateriale, vikingskib, husgeråd, værktøj og dragter,... plus et stort beløb til genrejsningen af de forskellige ting ved Skive. Det er bl.a. tanken at bygge et 23 meter langt jernalderhus ...«. Det store vikingskib, der er 19 meter langt, skal ligge i en lille sø, der skal udgraves i nærheden af museumsbygningen. »Skibet er allerede i demonteret tilstand pr. jernbanevogn på vej til Skive. Når det bliver genopbygget næste år, vil det blive forstærket med egetræ, hvorved dets holdbarhed bliver større. Og således skal det sjældne fartøj ligge til belærende beskuelse for alle in-

teresserede. Der må blive en ren valfart dertil af udflugtende skolebørn«.

Det var igen den initiativ- og idérige Leif B. Hendil, der havde været i sving.

Nu rådede man altså over en Grønlandssamling, en Indisk Samling, en Oldtidssamling, en Vikingesamling samt en efterhånden ikke ubetydelig samling af kulturhistoriske genstande. En kunstsamling skulle det nye museum også have, og den skulle i særlig grad indeholde værker af de to malere Hans Smidth og Christen Dalsgaard, der jo begge havde tilknytning til Skiveegnen. I 1936 havde Ny Carlsbergfondet skænket det første lille Chr. Dalsgaard billede: »Interiør fra en Sallingbo-stue« og i 1937 lykkedes det købmand Bernhard Fogh og arkitekt Toft-Hansen at erhverve en samling af hele 213 af kunstnerens tegninger og skitser. Da Ny Carlsbergfondet yderligere i november 1939 meddeler, at man vil yde et tilskud på 20.000 kr til indretning af en kunsthall, må tegningerne til museets udformning tages op på ny. Sammen med den unge arkitekt Leopold Teschl tegner Toft-Hansen den endelige plan for Skive Museum. Et projekt, der godt nok bliver dyrere at gennemføre end det oprindelige, men som til gengæld »har fået den største ros af sagskundskaben og derfor kunne vi ikke tænke os at slå af på kravene. Vi har været nødt til at tage hensyn til de krav, der stilles til et moderne museum, der kan blive en pryd for byen, en ære for egnen.«

Lærer N.C. Bøgelev, der siden 1936 har været kasserer for indsamlingskomiteen, gør en kæmpeindsats for at få de sidste nødvendige penge samlet ind og endelig i januar 1940 kan man meddele, at

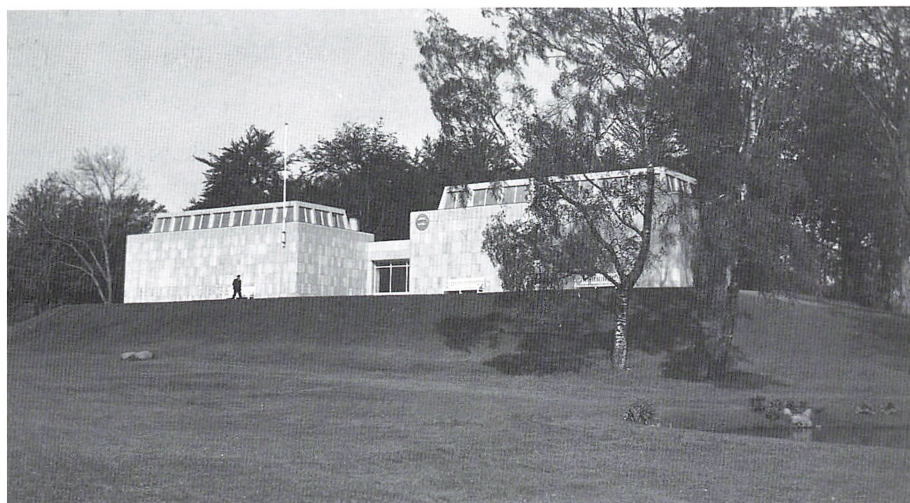
Lærer N.C. Bøgelev fotograferet med det store rayfund, der blev fundet ved tørvegravning i Mollerup i maj 1940. Billedet blev solgt som postkort for 2 kr. til fordel for Skive Museums Byggefond.

arbejdet med at opføre Skive Museum vil blive udbudt i offentlig licitation en af de nærmeste dage. Byggefondens formue er nu på 141.373 kr. og 71 øre. Til avisen udtaler Bøgelev: »Det har været en mærkelig tid, de 4-5 år, vi har arbejdet for denne sag. Lys og mørke har skiftet, men slemt blev det først den 1. september sidste år, da krigens udbrød. Arbejdet for et museum er jo en fredens syssel, og det er mit håb, at tiden snart igen må blive således, at vi kan samle vore tanker om et sådant kulturelt arbejde i stedet for at tænke på det barbari, der nu udfolder sig.«

Men nu gik byggeriet så endelig igang. Opførelsen strakte sig over små to år og blev naturligvis vanskeliggjort af krigstidens materiale-mangel. I museets arkiv findes endnu det triumferende telegram,

Leif B. Hendil sender fra København med meddelelsen om, at det er lykkedes ham at overtale indenrigsministeren til at lade en hel godsvogn med cement blive koblet fra i Skive, i stedet for at fortsætte vestud til værnemagtens bunkersbyggeri.

I Skive Folkeblad 3. september 1940 skriver redaktionssekretær Svend Irgens Hansen: »Jeg må nu bekende mig til som glødende museumstilhænger. Det er ikke Bøgelevs bedende øjne, der har omvendt mig, men selve huset, som bygges på skrånningen ved Anlægget. Det bliver jo Danmarks mest særprægede museum, en arkitektonisk prydel for byen. Sådanne skal i moderne tid bygges museum! Ikke et kompromis mellem bindingsværks- og gullascharkitekturen, men med brutal foragt for alle fordomme, et hus, der kommer til

Sommeren 1942. Endelig var det lykkedes! Det smukke hus vakte berettiget opsigt, som det lå stolt knejsende med sine lyse facader og elegante bygningskroppe på den lille bakke i Anlægget.

Grønlandssamlingen opstillet i »marmorsalen«. Gulvet af grønlandsk marmor var en gave fra redaktør Leif B. Hendil.

at stå som det grundmurede symbol på den tid, der rejser huset.«

Det med lyse Hasleklinker beklædte hus var også virkelig usædvanligt for sin tid: Store ovenlyssale og udstillingsrum, hvorfra man kiggede ud i skulpturgården, disponeret på en måde, der endnu den dag i dag må betegnes som noget nær ideel.

Den 5. juli 1942 blev Skive Museum så indviet med lurblæsere på taget, vajende dannebrog, festtaler og fællessang. Det var en national manifestation at kunne indvie et sådant hus midt under krigen.

34 års sejt og vedholdende arbejde havde omsider båret frugt.

1942-1956

Nu skulle hverdagen til at begynde for det ny museum og den nystiftede Museumsforening for Skive og Omegn.

Men....

Allerede i referaterne fra de afsluttende byggemøder inden åbningen aner man, at ikke alt er, som det skal være. Der er for meget fugt i huset. Arkitekt Toft-Hansen får pålæg om, at huset opvarmes og gennemventileres. Man giver i starten de

Få år efter opførelsen var huset i et hastigt fremadskridende forfald. Fugt og mugpletter bredte sig over loft og vægge.

November 1946. Kustode A.C. Ramsdahl iført kalot, overtøj og sivsko sammen med to udstillende kunstnere i malerisalen, hvis revnede gulve og vægge mere ligner en forfalden fabriksal end et nybygget museumsrum.

hårde isvintre skylden for miseren. Men så begynder murene at revne, og store partier af den udvendige flisebeklædning truer med at falde ned. Er det de to store malerisale, der står ude på kanten af den delvis kunstige bakke, som sætter sig?

Geoteknisk Instituts tilkaldte eksperter tilråder, at der piloteres under hele huset, og kun to år efter indvielsen må man i gang med at bryde samtlige gulve op i kælderetagen for at kunne ramme megapæle 40 meter ned til fast bund. Men se om det hjalp!

Næppe var gulvene støbt til, førend væggene igen revnede, og nu begyndte vandet også at stå op i kælderen ligesom taget viste umiskendelige tegn på at være utæt.

År for år forfaldt huset og modet sank både hos de, der havde med det at gøre til

daglig, og hos Skive byråd, der gang efter gang måtte give tillægsbevillinger til reparationerne. I 1956 var forfaldet blevet så grelt, at man begyndte at overveje slet og ret at jævne huset med jorden og påny opmagasinere samlingerne et eller andet sted.

På denne baggrund kan det ikke undre, at museumsbestyrelsens medlemmer næppe troede deres egne øjne, da de i marts samme år modtog et brev fra direktør Tage Sønder om, at han ville påtage sig at sætte museet i stand for 350.000 kr. og vel at mærke på den betingelse, at hvis det ikke lykkedes, skulle det ikke koste en krone.

Sønder havde sin optimisme fra en række iagttagelser og heraf dragne konklusioner, som ingeniør Sylvian Thomsen havde gjort.

Samlingerne led naturligvis også skade i det fugtige og uopvarmede hus. Under restaureringen af huset i årene 1956-59 var de stuvet sammen midt i rummene og blev dækket af et tommetykt lag af puds og støv.

Kort fortalt gik Thomsens teorier ud på, at museet ikke sank men tværtimod hævede sig! Denne højst ejendommelige påstand blev bekræftet, da man huggede hul i kældergulvene og kunne konstatere, at husets fundament svævede 20-30 centimeter over de nedrammede megapæle. Forklaringen var, at der ind under museet lå et tykt lag af en i Danmark sjældent forekommende lerart, der hedder septarie-ler. Dette ler har den uheldige egenskab, at det udvider sig voldsomt, når det bliver vådt, og tilsvarende trækker sig sammen når det tørrer ud. Museet havde således siden sin opførelse stået og hævet og sænket sig afhængig af årstid og vejrlig.

Thomsens og Sønders forslag gik ud på, at man skulle udskifte leret under museet med ral, så huset igen sank ned på megapælene samt gennemføre en effektiv dræning. For at skjule de mange revner skulle væggene ind- og udvendig beklædes. I slutningen af 1956 blev museet lukket for publikum og restaureringen påbegyndt.

1959-1992

Om minsandten om det ikke lykkedes! Efter næsten tre års arbejde kunne museet igen slå dørene op for publikum.

Oldtidssamlingen og den kulturhistoriske samling var blevet nyopstillet med hjælp fra bl.a. Nationalmuseet og Statens

Oldtidssamlingen, som der var udstillet i årene 1959-71. I loftet ses de elektriske strålevarmerør, som udgjorde museets opvarmning indtil 1989. De gav megen støv og kun lidt varme.

Grønlandssamlingens mange modeller og præparater led megen skade i forfaldsårene. Ved genåbningen i 1959 fik den hastigt voksende kunstsamling lov til at udfylde pladsen, men det var unægtelig en lidt ejendommelig oplevelse at se moderne kunst på væggene i Grønlandssamlingen og monterer med forsteninger og etnografika midt på gulvet. I 1971 fik Grønlandssamlingen sit eget lille rum i lokalet ud mod Ågade, hvor der i dag er kontorer, og siden 1976 i et kælderrum.

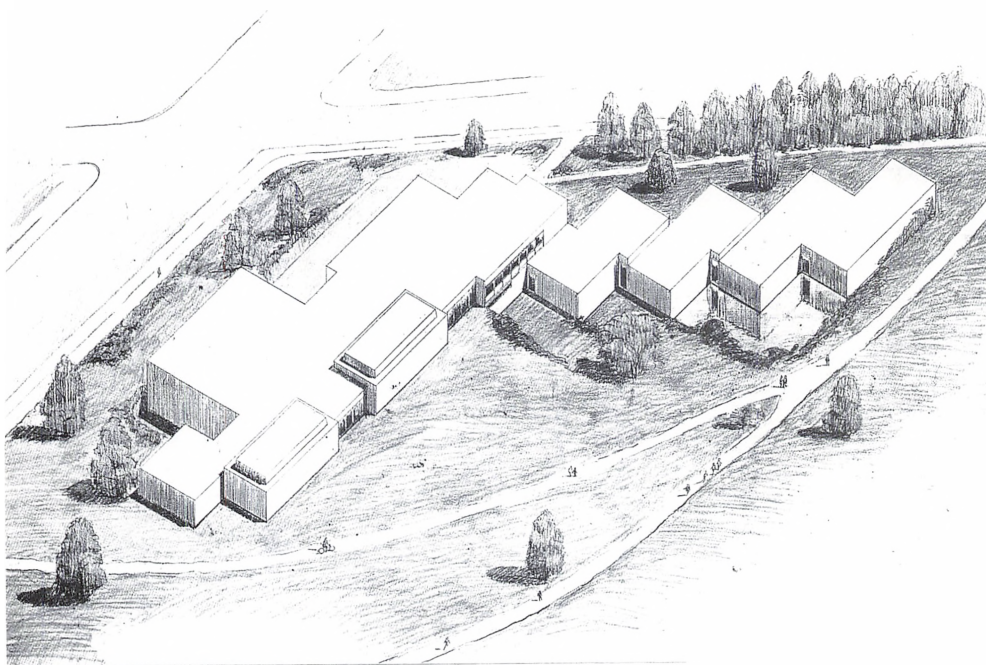
Lokalmuseumskonsulent. Store dele af Grønlandssamlingen havde derimod desværre taget alvorlig skade i forfaldsårene, og den blev i første omgang ikke genopstillet i Grønlandssalen.

Museets kunstafdeling var til gengæld ved at være i pladsnød, så den kunne fint bruge den ledige sal til sin støt voksende samling af malerier og skulpturer.

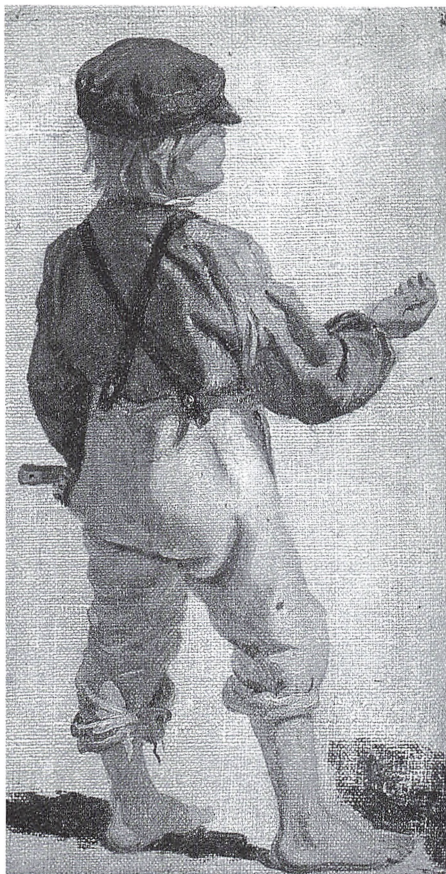
»Skive Museum er i knibe, en gevaldig knibe. Oplysningen er ikke ny for museumsfolk og kunstforeningsmedlemmer, og den burde heller ikke være det for bystyret«, står der 7.marts 1966 i et inter-

view med fagforeningsformand Hakon Pedersen fra Arbejdsmændenes og Specialarbejdernes Fagforening i Skive.»Der er simpelthen for trang plads til, at de historiske samlinger og kunstforeningens maleri- og skulptursamling kan være der – under tilfredsstillende vilkår. I flere år er der blevet talt om en skilsmisse.

Mange ønsker det hedt, andre finder det ville være synd. »Museumssagen« har haft en forunderlig evne til at gå i stå. Hver gang nogle har mumlet noget om, at en tilfredsstillende løsning vil koste en sær masse penge, så er munden blevet

Hovedtanken bag udvidelsesplanerne er på en gang både at adskille og holde sammen på de tre museer. Ud mod Havnevej skal der være et indgangsparti, så huset ikke længere »ligger med ryggen til publikum«. Kunstmuseet overtager hele det gamle museum og Byhistorisk Arkiv og Skive Museum indrettes i fløjene ned langs Havnevej.

»Skal vi række museerne i Skive en hjælpende hånd?« spurgte Christen Dalsgaards lille vognterdrenge på forsiden af den husstandsomdelte brochure, der i 1987 genåbnede Skive Museums byggefond.

lukket på dem. Siden pladsproblemet første gang meldte sig, er sagen tilspidset, og hvis der ikke snart sker et eller andet, går den op i en spids«. Hakon Pedersen foreslår, at man enten udbygger det nuværende museum med to sidebygninger parallelt med de to sale, hvor de historiske samlinger holder til, og laver en ny hoved-

indgang ud mod Ågade, eller flytter de historiske helt ud. »Jeg synes, det ville være ideelt, om disse samlinger blev placeret i et gammelt hus, hvor de passer i omgivelserne. For eksempel Selchaus Gård i Nørregade.«

I 1975 blev der lavet et skitseprojekt for en udvidelse af museumsbygningen, som ikke alene ville give både kunstmuseet og det kulturhistoriske museum bedre plads, men også give husly til Skive Byhistoriske Arkiv og Viborg Amts Konserveringsanstalt. Det ville have kostet knap otte millioner at gennemføre.

I 1986/87 var det lige ved at lykkes at få første etape af byggeriet gennemført, men desværre måtte Skive Byråd trække bevilningen tilbage p.g.a. andre presserende anlægsopgaver.

I 1987 blev Skive Museums Byggefond oprettet, hvor enhver der ønsker at støtte sagen kan give et bidrag – stort eller lille. Fondens kapital runder i år de 100.000 kr. Så der er et stykke vej endnu. Men det vigtigste er vel, at vi er på vej!

Vi trænger virkelig til at der snart bliver fundet en løsning.

Viborg Amts Konserveringsværksted fik i 1991 virkelig gode lokaler i den tidligere varmecentral på Resenlund. Det er nu et tiptop moderne og rationelt indrettet værksted, med tre heltidsansatte konservatorer, der betjener alle amtets museer. Driften finansieres ved tilskud fra Viborg amt og staten. Med indflytningen på Resenlund er planerne om sammenbygningen med et udvidet Skive Museum skrinlagt.

Skive Museums arkæologiske afdeling, der i 1988 flyttede til Krabbesholm for at

*Der skal være betydelig mere plads til at udstille de kulturhistoriske samlinger, end de små 150 kvadratmeter vi råder over i dag. Det fortjener både samlingerne og publikum!
(Foto: Jens Velle 1991).*

Skive Museum som det ser ud i dag. Den mørke træ- og kobberlistebeklædning, der blev sat op i 1964, er nu ved at være udtjent. Et af målene må være at få genskabt husets lyse og venlige karakter. (Foto: Jens Velle 1991).

der kunne blive plads til kunstmuseets ny leder, har i år påny måttet igennem en dyr og tidrøvende udflytning til et parcelhus i Højslev. De arkæologiske magasiner er samtidig blevet flyttet ud i en kælder på Skive Seminarium. Samme sted har også den kulturhistoriske afdeling og byarkivet fået midlertidig magasinplads stillet til rådighed.

Byhistorisk Arkivs lokaler i lejligheden i ejendommen på Østerbro er ganske hyggelige. Men det er dybt bekymrende, at tænke på at hele den vældige registrant over Skives historie, som gennem de sidste 25 år er blevet bygget op kan forsvinde på få minutter, hvis der bryder brand ud i den gamle ejendom.

Vil hovedbygningen til Marienlyst være velegnet som museumsbygning?

Eller Det gl.Gyro? Eller Resenlund? Eller Staarupgaard? Ingen af de mange velmente forslag har vist sig brugbare. Enten var de nævnte steder ikke egnede eller også ville en indretning være mindst lige så bekostelig som en udvidelse af den bestående museumsbygning.

De to museers bestyrelser har så sent som i dette forår tilkendegivet, at de helst ser husfællesskabet opretholdt, og Skive Byråd synes indstillet på at fastholde lokalplanen ifølge hvilken den lille del af anlægget, hvor museet ligger, er blevet »reserveret til museumsformål«.

Så hvem ved? I Skive kan alting jo ske. Ikk'?

Johanne Buchardt

– en forfatterstemme fra provinsen

Af Karen Elna Mortensen

I 1941 dukkede en ny forfatterinde op på den litterære scene. Under tilnavnet »den fattige syerske fra Rødning« skabte hun store overskrifter i landets aviser med sin debutroman »Født til Graad«. Forfatterindens navn var Johanne Buchardt. I 1940'erne var hun kendt som en lovende forfatter og havde de toneangivende litteraturkritikeres bevågenhed. Ud over en række noveller og enkelte digte nåede hun inden sin tidlige død desuden at skrive romanerne »Guds og Menneskers Ager« (1942), »Der gaar ingen Vej tilbage« (1944), »Vejen mod Nord« (1945), »Huset under Stjernerne« (1946) og »Vinden og Kirsebærtræet« (1948). Hendes gennemslagskraft i samtiden var stor, oplagstallene enorme, og hendes romaner blev oversat til flere sprog. Idag er hun glemt af de fleste, men hendes romaner fortjener fortsat at blive læst for deres indsigtfulde, lune og smukke, men også sentimentale portrætter af en moderne kvindes opvækst. Deres skildringer af mellemkrigstidens og efterkrigsgenerationens jævne mennesker rummer det skred væk fra en gammel verden, vi selv idag mærker dønningerne efter. Det er Johanne Buchardt og hendes romaner, denne artikel handler om.

Johanne Elvira Buchardt, som hun hed, blev født den 13. november 1903 på Skive Fattiggård. Her boede hendes mor

Johanne Elisabeth Buchardt, da hun nedkom med sin datter udenfor ægteskab. Moren, der var fabriksarbejderske og ubemidlet, kunne ikke klare at passe Johanne, som 6 måneder gammel blev sat i pleje hos skrædder Anton Godsk i Vejby. Moren blev en fjern figur i Johanne Buchardts liv, faren, der var cigarmagersvend, kendte hun slet ikke.

Skrædder Godsk, hans kone og børn i Vejby blev Johanne Buchardts familie, her voksede hun op, fik plads til at tegne og læse, gik i skole og kom ud at tjene efter konfirmationen. Med andre ord levede hun som barn og ung det liv, der i mellemkrigstiden var almindeligt for en pige på landet. Men i hendes eget følsomme sind stod det, at hun var plejebarn meget stærkt, og det kom til at spille en betydelig rolle i hendes opfattelse af sig selv. Hendes skelsættende erfaring i livet blev plejebarnets: at være anderledes og udenfor.

Da Johanne Buchardt kom ud at tjene, fulgte hun traditionen og fik plads på en gård som malkepige. Senere havde hun pladser som bl.a. tallerkenvasker på en restaurant, som ung pige i huset og husassistent på et pensionat i skiftevis Århus, Odder, Holstebro. Det er, som om hun ved at flytte fra plads til plads og fra by til by forsøgte at finde et sted at føle sig hjemme og bevise, at hun kunne klare sig

selv. Men hun vendte dog til sidst tilbage til sin fødeegn for sammen med plejesøsteren Mariane Godsk at leve af at sy for folk. Mariane Godsk var Johanne Buchardts faste holdepunkt og husveninde hele det korte liv, Johanne Buchardt nåede at leve, inden hun efter en lang periode med depressioner begik selvmord den 16. juni 1948.

Johanne Buchardts vej til de skrivendes rækker var ikke helt almindelig. Som barn i mellemkrigstiden havde hun kun den almindelige skolegang at trække på. Men som ung havde hun en glubende appetit på bøger, og som voksen uddannede hun sig selv ved om natten at læse historie,

Syersken fra Rødding, der blev landskendt forfatterinde. Artiklens række af portrætter af Johanne Buchardt afspejler den personlige forvandling, hun gennemgik i løbet af de få år, hendes forfatterkarriere strakte sig over. Dette foto blev bragt i en række aviser i forbindelse med udgivelsen af hendes første bog i 1941.

kunsthistorie og især de moderne danske klassikere som Henrik Pontoppidan, Johannes V. Jensen og Jakob Knudsen. Johanne Buchardt begyndte først sent at skrive for alvor – mens hun levede som syerske i Rødding. Om aftenen og natten sad hun efter dagens dont ved køkkenbordet og skrev. I 1936 debuterede hun med en novelle i Skive Folkeblad. Hun havde ingen kontakt til litterære miljøer, men havde alligevel fingeren på pulsen i forhold til litteraturens klassikere og de nye udenlandske romaner. Hun læste Dostojevskij, Dreiser, Steinbeck, Traven og Hemingway, da de i 20'erne-40'erne blev oversat til dansk, og tog inspirationen herfra med ind i det forfatterskab, der spirede, da hun i 1939 færdiggjorde sit manuskript til »Født til Graad«. Da hendes debutroman udkom to år efter, var hun 38 år, og i løbet af de næste syv år udgav hun de ialt seks romaner, der blev kernen i hendes korte, men hektiske forfatterskab. Det år, hun debuterede, opgav hun syningen som sit levebrød og flyttede sammen med plejesøsteren Mariane Godsk til Skive for at leve som forfatter.

Johanne Buchardt skrev i sine romaner om hverdagsmennesket, om det almindelige menneskes vilkår og miljø. Med sit eget liv som kilde forsøgte hun i sine romaner at beskrive den verden, hun kendte bedst, hverdagen og tingene som de var – set fra en kvindes synsvinkel. Som så mange andre moderne forfattere brugte hun det personlige til at udtrykke sit syn på tingenes tilstand og de moderne tider. Dette private perspektiv drev hun ud i sin yderste konsekvens og skrev med sit forfatterskab sin egen livshistorie. Men

hun udvidede og almengjorde sin personlige historie til at rumme mødet mellem den landbokultur, hun kom fra, og det byliv, hun valgte. Det blev til sammenstødet mellem et gammelt og et nyt livssyn, som danner rygraden i Johanne Buchardts forfatterskab.

I romanerne er vi i de brølende 20'eres, i de både sorgløse og kritiske, kriseramte 30'eres, i de kolde og selvransagende 40'eres vold. De nye tider stod i denne periode side om side med en følelse af normsammenbrud, håbløshed, tomhed og goldhed. På den ene side gik man på barrikaderne for og imod økonomisk spekulation, social nød, arbejdsløshed, landbrugskriser, socialreform og Stauning eller kaos. På den anden side kastede man sig over radioen, amerikansk livsstil, seksualfrigørelse og friluftsliv, kulturdebat, Liva Weel og jazz. I disse tiårs smeltedigel var landbrugssamfundet og dets traditioner lige så stille ved at glide i baggrunden til fordel for den moderne bykultur. Johanne Buchardts romaner panorerer hen over tiden, menneskene, livsanskuelserne og bærer præg af dette sporskifte i byens favør.

Johanne Buchardt trodsede i sit eget liv nogle af de sociale grænser, der stadig fandtes for den jyske almuepige fra landet i 20'erne og 30'erne, trods kulturdebattens nye toner om kønnenes frihed og ligeberettigelse, om solidaritet og demokrati. Hun ville selv og lod sig af mellemkrigstidens sociale udvikling bære væk fra den fasttømrede og traditionsbårne levevis på landet, da hun valgte forfattergerningen fremfor symaskinen. Hun oplevede derfor i fortættet form på sin egen

person sin tids splittelse og den ensomhedsfølelse og angst, der opstår, når man som hun så radikalt løsriver sig og sætter spørgsmålstegn ved sine rødders traditioner og værdier. Gennem romanerne forsøgte Johanne Buchardt at tøjle sin uro ved tidens omskiftelige tilstande og brugte litteraturen som en sluse til at komme ind til kernen af livet og forstå det virvar af livsmønstre og livsholdninger, der stødte sammen i mellemkrigstiden og forgrenede sig ind i 40'ernes krigs- og efterkrigs-Danmark.

Fremmed og udenfor

Johanne Buchardt var en søgende sjæl – romanerne og de mange avisinterviews fra debuten til hendes død vidner om det – og hun søgte i sine romaner efter en livsanskuelse at leve på. Hendes anliggende var i ord og historier at male de aftryk, som livshistorien med sociale forskelle og en social mindreværdsfølelse som fast ledsager afsætter i form af drømme, tanker og værdier. Det var hendes ide med de seks romaner. Her øste hun af sin følelse af som plejebarn og videbegærlig pige at være anderledes og uden muligheder for at undvige samfundets syn på store og især små. Sammen med erfaringerne fra de mange pladser og byen gav det Johanne Buchardt oplevelsen af at være fremmed og udenfor, og det blev grundoplevelsen i hendes romaner:

»Min Mor var halvt Udlænding, og hendes socialt ringe Stilling har vel ogsaa medvirket til at give mig Spekulationer, da A kom i skole...A følte, te A var en fremmed, der havde trængt sig ind på dem og ingen Steder hørte hjemme. Det voldte en forfærdelig Spænding i æ Sind.

Journalister og kritikere gik i tidens avisånd tæt på personen Johanne Buchardt. Indtryk fra avisinterviews er med til at tegne et lidt ensidigt portræt af en alvorlig og særpræget kunstner. »Vi ser kun den særprægede, unge forfatterinde, der sidder overfor os, nydelig, fin og gratios. Kunstnerblikket er fjernt og lukket«.
(H.P. Kristensen, Skive Avis 16.10. 1941).

A maatte ligesom finde en Plads og et Milieu, som var mit; A maatte have hjemstavnsfred.. Men nu har A endelig faaet Fred gennem mine Bøger. A har skrevet mig fri af den Følelse, det er den Løn, de har givet mig. Nu føler A min ret til at være«. (Berlingske Aftenavis 6.8.1942).
Trangen til at blive accepteret og anerkendt i en verden, man er lukket ude fra, er et tilbagevendende tema i romanerne. Hovedpersonerne i de seks romaner har meget tilfælles med det portræt, Johanne

Buchardt giver af sig selv i de mange interviews i pressen i 40'erne: de er stille eksistenser, plejebarn eller uden far, mærkede af modgang og ensomme, men også stolte, kampberedte og med en evne til at forandre deres verden. De er drømmere og kunstnerspirer, og Johanne Buchardt følger bag de skiftende historier i romanerne, hvordan det går med livet og med tiden.

Læst samlet afspejler romanerne hendes egen historie og følger fra forfatter-skabets første romaner («Født til Graad» og »Guds og Menneskers Ager») de drømme om at bryde ud, blive kunstner og finde kærligheden, der i de senere romaner («Der gaar ingen Vej tilbage», »Huset under Stjernerne» og »Vinden og Kirsebærtræet») langsomt forvandles til resignation, konformitet, forlist kærlighed, til skibbrud. Alligevel er romanerne som nævnt mere end bare selvbiografi og selvransagelse. De seks romaner viser samlet den moderne kvindes liv i forskellige faser fra barn til moden kvinde. Samtidig udgør de en afsøgning af historiens gang, som den farver og ændrer livsbe- tingelser, sociale mønstre og værdier i takt med bruddet med sognets snærende bånd til fordel for byens frihed og anony- me liv. Romanerne afspejler på begge disse planer den rodfasthed, der blev til rodløshed for Johanne Buchardts genera- tion, fordi den så brat blev revet ud af almuekulturens enkle forestillingsverden og sat i et moderne byliv uden rødder.

Det er et forfatterskab om 'de små ting' i historien og de store spørgsmål i tilværel- sen. Med romanverdener, der strakte sig ud over den verden, hun kendte, bestræbte hun sig på at belyse, hvad det vil sige at være menneske. Læst idag giver romanerne historiske billeder af levevil- kår, talemåder, tankegange og forvent- ninger, der hos de lidt ældre læsere blæn- der op for en indre biograf af glimt fra for- svundet hverdagsliv i provinsen og fra mellemkrigstiden i Danmark. Hendes bøger er befolket med typer, man mødte hver dag – et tværsnit af det danske sam-

fund fra 1920-1948. I sine tilbageblik fra småkårs- og kvindeside på en verden af igår viste Johanne Buchardt en livsform, der vaklede mellem et gammelt livssyn og en ny tids moral og livsstil. Denne vaklen var både hendes egen og tidens, og idag dukker den stadig op fra bogsiderne som en sært velkendt og dog udvisket verden.

Det bunder i det sociale

Det er det snævre jyske sogn i 1910'- 20'erne, Johanne Buchardt lukker op for i sine første romaner »Født til Graad« (1941) og »Guds og Menneskers Ager« (1942). Her går livet sin vante gang med gamle dyder og et stille hierarki, der bestemmer rettigheder og pligter og bli- ver holdt i stramme tøjler af slægtshov- mod og magtsyge. Her hersker storbøn- der, præst, lærer og brugsuddeler som en ophøjet klan over husmænd og andre småkårsfolk. Som det er gammel skik bli- ver man i princippet ved det man fødes til. »Skomager bliv ved din læst« er visdom- men i denne lilleverden, hvor det er arbej- det med jorden og på fjorden, der tæller. Med fattigfolks stadige skræk for at komme på sognet lukker denne lillever- den, Johanne Buchardt portrætterer, sig om lunken søndagsreligion og socialt stræberi. Fra gammel tid er bogeri og høj- skoleånd ikke velanset her, fordi det sæt- ter ideer om forandring i hovedet på folk. Men nye tider blander sig med de gamle hævdvundne rettigheder og vaner. Så når de er fremsynede, har præst og lærer ind- set, at viden og kundskaber ud over det allermest nødtørftige er en nødvendig- ting i de nye tider, der tegner sig efter Første Verdenskrig. Verden er i skred, og

Forfatterinden på besøg på sit forlag. »Frk. Buchardt er meget spinkel, hun ser ud til at leve af måneskin, og man må selv være lidt elleskudt for at kunne tale med hende. Overfor den myndige tiltale trækker hun sig tilbage«. (Steen Albrechtsen, *Nationaltidende* 5.11. 1944).

den fjerne stationsby med butikker og stil og købstadens store forhold er ikke længere udenfor rækkevidde. Lykken kan gøres her, også af småkårsfolk, der føler sig lukket ude af sognets traditioner. Med ambitioner om velstand, kærlighed og drømme om en fremtid, der bryder med

forældrenes arbejde, livsform og hjemstavns, overskrider de unge grænser, der for forældrene var ukrænkelige. De bryder ud og bryder op.

Sådan er situationen i 'det jyske sogn', Johanne Buchardt giver et billede af i de to første romaner, og som i de senere

romaner hele tiden dukker op som et spejl for den moderne verden, hendes hovedpersoner har begivet sig ud i. Ved rødderne, sognets gammelkendte rytme, konfronteres drømmen om lykke, om kærlighed og om at heles som menneske med de stationer på livets vej, romanerne gør ophold ved og gør status over.

»Født til Graad«

Debutromanen »Født til Graad« (1941) og den efterfølgende »Guds og Menneskers Ager« (1942) er historierne om plejebarnet Lenes og eneren Jakobs opvækst i et sådant vestjysk sogn tæt på havet, hvor tiden på en gang står stille og dog langsomt fornyer sig. I »Født til Graad« har skomageren Stefan Thue og hans kone Ane, der bor yderst ude i Kæret, taget Lene til sig for at hjælpe på familiens fattigdom med de få kroner, fattigvæsnets giver til plejen. Det stempler familien, og Lene vokser op som en skadeunge: hun fostres op blandt skomagerfamiliens døtre, men alligevel er hun ikke rigtig en af deres egne. Kæret rummer hele Lenes verden, og her finder hun trods alt som voksen sit tilholdssted, når hun har lidt skibbrud i sine forsøg på at erobre verden. Sin egen vej må hun selv finde.

Ane er det egentlige familieoverhoved i den lille skomagerfamilie, der lever nøjsomt og arbejdsomt ude i Kæret. Hun prøver, så godt hun kan, at bevare værdigheden og respekten for familien og gør det ved at acceptere verden med dens sociale orden og autoriteter. I hendes verden er sentensen om »et jævnt og muntert virksomt liv på jord« livets ledetråd. Her er der mere utak end morskab, for

»Lykken hun er af glas«, som Stefan Thue med det milde, drømmende sind så erfarent øser af sin livsvisdom. Så selvom familien Thue hører til nederst nede i det sociale hieraki, holder Ane på en streng moral. De nymodens griller, ungdommen dyrker: dans, komsammen, forfængelighed og stræben efter uddannelse, ødelægger for hende at se kun forpligtelsen overfor arbejdet og familien.

Men anført af søsteren Tinka er Ane og Stefans børn vokset op i en anden tid, hvor ungdommen er blevet selvstændig og kontakten til omverdenen lettere. Det får den lille verden til at krakelere, så de gamle ordsprog og bibelord ikke længere kan bruges som leveregler. Beskedenhed og ydmyghed, hvor arbejdet sættes over lønnen, fører kun til nederlag i den større verden, hvor det drejer sig om at være noget og følge med tiden. To verdener tørner sammen her.

I dette hus med to generationer, der går skævt af hinanden, er plejesøsteren Kristiane Lenes holdepunkt. Kristiane er som Lene en af de overflødige, næsten mere født til gråd end Lene. Med sin skæve, invalide ryg kan hun ikke tåle at komme ud og tjene og sidder derfor hjemme og syr for folk. I sin beskyttede og isolerede tilværelse har Kristiane blik for Lenes uønskede og pinlige tilstedeværelse. Dette kender hun delvist fra sit eget liv bag symaskinen, og derfor prøver hun at beskytte Lene og give hende den chance, hun ikke selv har haft for at lege og skabe sig et liv ved siden af arbejdet.

I disse kvinders verden vokser Lene op og formes mellem en gammel verdens stålsatte opdeling efter hartkorn og social

De seks romaner, som Johanne Buchardt i årene 1941-48 fik udgivet på Aschehous Forlag. Forsiderne er tegnet af nogle af tidens kendte kunstnere: A. Sikker Hansen (»Født til Graad«), Arne Ungermann (»Guds og Menneskers Ager« og »Der gaar ingen Vej tilbage«), Ebbe Fog (»Huset under Stjernerne«) og Kirsten Hoffmann (»Vinden og Kirsebærtræet«). (Foto: Knud Holm).

position og en ny tids stræben efter at hæve sig op. Hun kastes i sine forestillinger om fremtiden frem og tilbage mellem arbejdets hårde nødvendighed og den drømmende trang til at skabe og elske, som også ulmer i skomagerhjemmet. Og mens Kristiane har opgivet at erobre verden og har accepteret de ubønhørlige sociale kendsgerninger som svag invalid, kæmper Lene for både at få en plads i verden og blive accepteret med sine særpræg, sin fantasi og sin upassende læsetrang. Hun vil ikke nøjes med at sprede møg som tjenestepige, men drømmer om en plads i stationsbyen, når hun skal ud at tjene. Hun vil kunne begå sig i en større verden end Kærets. Men den lige vej til bypladsen bliver ganske skrumpet, da Lene bliver konfirmeret og skal ud blandt fremmede:

»Det var som en billedbog, og før måtte en lade de andre vende blade for en – men nu skulle en selv --.«

Tidligere generationers pligt til at udfylde den tildelte plads i samfundet er afløst af en selvfølgelig mulighed for selv at forme sit liv. Lene følger stædigt dette moderne spor, da hun af nødvendighed må tjene på en gård og samtidig sættes i bås som det sære plejebarn udenfor nummer.

Fremmed i sognets lilleverden

Fordomme, udnyttelse og andres afstandtagen giver gradvist Lene en klarhed over, hvor fremmed hun er i sognets lilleverden. Som da hun sammen med Ane møder sin mor, der trods pelskrave, spadseredragt og fiks hat viser sig at være Sorte Lisbeth, købstadens offentlige fruentimmer. Hun vil gerne hilse på sin

datter og stikke lidt mønt til hende. Vel hjemme i Kæret igen bliver Lenes penge begravet i møddingen, for:

»ikke skulle Lene bære tøj på sin krop, der var betalt med urene midler. I kirkeblokken kunne Ane dog heller ikke godt lægge dem, hvad ville Vorherre mene om, at hans hus blev besudlet på den måde.«

Eller som da Lene på grund af Anes stolthed narres for den løn, hun skulle have haft for sin første sommer i plads. Aftalen om pladsen var, at Lene sommeren over er på prøve hos sin tidligere svoger, og at lønnen efterfølgende aftales, når Lene har vist, hvad hun fysisk kunne klare. Da skiftedagen kommer, bliver hun efter sommerens slid og slæb spist af med et stykke flæsk og det feje skudsmål, at hendes arbejde har været alt andet end tilfredsstillende og derfor ikke er mere værd.

At blive nedvurderet og udnyttet er den oplevelse, der, hver gang hun hele sin ungdom har kæmpet sig til at tilhøre »det normale liv«, sender Lene tilbage i rollen som den fremmede, der ikke hører til. Hendes skuffelse over sin husbonds usselhed kan stå som fælles erfaring for mange senere situationer:

»Kulde, besværligheder og skældud, det havde hun fået men lønnen, der skulle have gjort det hele til noget strålende og skønt, var hun blevet snydt for.«

Mødet med byen

Efter fiaskoen med at tjene til sit eget brød bliver Lene en periode hjemme og hjælper Kristiane med strygningen. Men hendes beslutning om at komme til byen står fast, hjemme føler hun sig til overs. Sognet er kun tomhed og ørkesløshed for Lene, og mange ser hende som en socialt fredløs uden ret til at leve som andre. Det

fører ingenting til for hende. Hendes trang til at bevise sit eget værd og gå sine egne veje gør udslaget. Hun bryder op.

Gennem en veninde får Lene plads i huset i Århus hos en fru Borg-Hansen, enke efter en handelsrejsende i parfume- og toiletartikler, og hendes hjemmeboende datter, Sylvia, der er på kontor og fast kæreste med en kunstmaler. Den handelsrejsendes livsforsikring gør det muligt for de efterladte at føre et bohemagtigt liv som herskab med ung pige og masser af venner, der dumper ind i et virvar af divaner, puder, nips, druk og røg. Fru Borg-Hansen spiller bridge, og Sylvia går aften efter aften ud for at danse med kæresten og vennerne og diskutere mode, møbler og hunde. Sylvia har planlagt et liv i sorgløshed for sig og kæresten: når de bliver gift, kan de beholde malerkærestens atelier med kammer og få lavet tekøkken, maden skal de alligevel have bragt, da hun ikke gider stå i køkkenet. Børn skal de først have, når kæresten har fået sit gennembrud som maler. Så bliver der råd til lejlighed og ung pige, for Sylvia vil selvfølgelig beholde sin plads på kontoret. Det billede, Sylvia tegner af et moderne liv med kammeratægteskab, ligestilling, sex appeal og forlystelser befinder sig milevidt fra de værdier, Lene har med fra Kæret og selv er underlagt som tjenestepige:

»Aah, lille De, De må sørge for at min kaffe er passende varm. Den var skoldhed, og jeg kan ikke fordrage skoldhed kaffe. Og vær endelig klar med min datters ting i god tid. Hun skulle jo ikke gerne have ubehageligheder af sin chef, fordi De smøler med Deres arbejde, vel?« Et køligt vurderende blik gled ned over Lene.
»Kunne De ikke anskaffe Dem en kittel i stedet

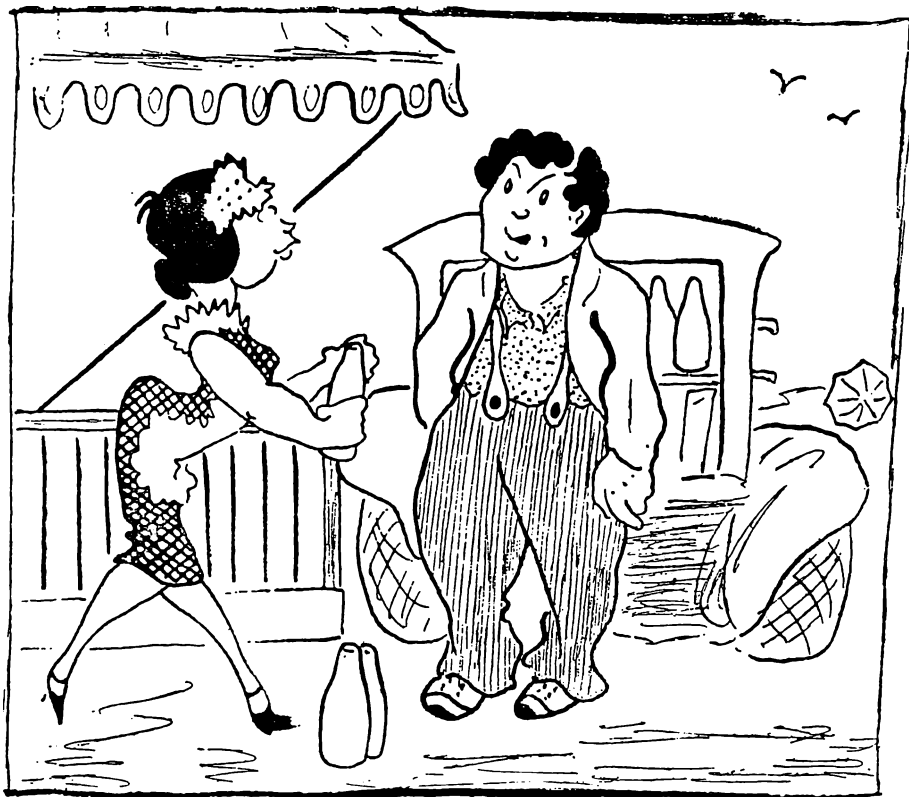
for den bomuldskjole, De møder op i. En kittel er meget pænere, og den kan man så nemt smide, når man skal ud og lukke op. Forresten – nu vi taler om det – De har vel en sort kjole til om eftermiddagen. Ikke? Jamen det må De virkelig have, ellers kan De jo ikke vise dem for nogen --«.

Heller ikke her er der plads til at bryde de usynlige sociale regler og skel, og Lene bliver fyret, da hun er blevet venner med kunstmaleren og altså har blandet sig med sit herskab. Det bliver starten på en nedtur for hende fra plads til plads, hvor hun sulter og fryser for til sidst at falde om på gaden, udmarvet, træt og ensom. Hun havde svoret at ville klare sig i byen, men det, hun har haft med i bagagen hjemmefra – nøjsomhed, ikke at føre sig frem og ikke at beklage sig – er ikke egenskaber, hun kan overleve på i storbyen. Den kræver en anderledes robusthed. Her drejer alt sig om køb og salg og om at være sig selv nok. I denne verden kan Lene, der har behov for et holdepunkt, heller ikke føle sig hjemme.

Det indres sejr

Lene er stadig en fremmed i byen, isoleret, uden venner og uden at høre til. Herfra vender hun tilbage til Kæret uden at have haft succes. Hendes holdepunkt bliver stenfiskeren Sejer, der selv har afprøvet en drøm. Han ville som søn af en arbejder, der indvandrede fra landet til byen, finde sine rødder og flyttede på landet fra storbyens baggårde for at virkelig gøre sin drøm om et lille sted ved fjorden. Lene og Sejer gifter sig og bliver ved rødderne for at arbejde med jorden i små kår. Deres livsforløb var på forhånd afstukket af deres opvækst, plejebarn og arbejder-

Johanne Buchardt som tegner: Før hun valgte forfattervejen, overvejede Johanne Buchardt at blive reklametegner. De efterladte tegninger har en satirisk-spidende humor, som også er typisk for romanernes billeder af høj og lav – her tjenestepigen og mælkekmanden i sommerlandet.

unge, men det lykkes dem at bryde den sociale spændetrøje og finde lykken sammen, fordi de bevidst har valgt at følge deres eget spor og deres egne livsværdier.

Portrættet af Lene i »Født til Graad« er et portræt af et menneske, der i 1910-20'erne byder sin skæbne trods og går mod strømmen. Gennem sin personlige historie om Lene og hendes brud med sin bestemmelse, at tjene andre, afspejlede og blotlagde Johanne Buchardt tidens syn på store og små. Robert Burns ord på titelbladet gælder derfor ikke bare hende selv men alle tidens Lene'r:

»- og det er dine fejltrins sum, at du blev født til gråd.«

Selv understregede Johanne Buchardt da også i anledning af debuten, at »Født til Graad« var digtning, ikke en snævert selvbiografisk roman:

»- Er stoffet selvbiografisk?

- Ja, delvis. jeg er født i Skive og har selv levet i de forhold, som jeg skriver om. Handlingen følger et menneske fra barndommen og gennem ungdommen, det er en kamp, men en kamp til sejr, ikke den materielle sejr, altså, men den indre sejr i et menneske.
- Er personerne i den portrætter?

- Det er det for så vidt, som de er dannede af mine jagttagelser. Det er mennesker, som jeg har kendt, men selvfølgelig omskabt i den digtning, som romanen kræver. Man kan ikke pege dem ud og sige: det er ham og det er hende« (Berlingske Aftenavis 28.5.1941).

De isoleredes lykkevandring

Anmeldere og interviewere satte »Født til Graad« i bås som et indlæg i tidens debat om de sociale forhold. Men selv ønskede Johanne Buchardt ikke at blive betragtet som en social kritiker.

Hun ville

»... skildre mennesker, der fra fødslen er på livets skyggeside, og hvorover en skygge hviler livet ud ...« (Skive Avis 16.10.1941)

som hun selv formulerede det i en avis-samtale. Ordene kan stå samlende for hele forfatterskabets hensigt, hvor Johanne Buchardt gradvist udvidede sin opfattelse af livets skyggesider til også at omfatte skygger over sjælens landskab: ensomheden, følelsen af at være fremmed, desillusionen.

I »Født til Graad« beretter hun om Lenes møde med litteraturen og især med Jack Londons bøger, som åbner hendes øjne for, hvad verden drejer sig om. Her møder hun den fattige, der søger lykken, og eneren, der stræber efter at virkeliggøre sine ideer. De har fælles sag hos Johanne Buchardt: at blive accepteret. De to typer er gennemgående i hendes forfatterskab, hvor de ofte er flettet sammen og tiltrukket af hinanden som to yderpoler, der begge søger at blive suget ind i det normale sociale fællesskab. Som isolerede og fremmede er de begge på vandring efter lykken, sådan som Johanne Buchardt beskriver det med Lene:

»Lene læste »Maanedalen« og derefter »Martin Eden«. Disse to værker fik hver på sin vis afgørende indflydelse på hendes åndelige vækst. I den ene fulgte hun hovedpersonerne fra fattigdommen, nedværdigelsen og håbløsheden til skønhedens og romantikkens nå nedal. Ved læsningen af den anden begyndte hun dunkelt at forstå geniets Golgathavandring. Tragedien om manden, der var større end sine omgivelser og derfor må trædes ned for ikke at forstyrre. Menneskene var jo ikke onde, de fleste af dem var som familien Morse, middelmådige, respektable og selvoptagne. Og et menneske, der ikke var hverken middelmådigt, respektabelt eller selvoptaget, er samfundets udskud hvis da ikke hans obscure hjernevirksomhed giver sig udslag i maskiner, skyskrabere eller andre almennyttige ting. Lene havde læst ting om »store mænd«, og hun havde set op til dem i dyb ærefrygt. Nu skimtede hun reversen af at være »stor«. Manden med Ideen var menneskenes fjende og blev behandlet sådan.«

I de to første romaner giver Johanne Buchardt en næsten idylliserende forklaring på disse to typer og forsøger især at fremstille den trods og indre sjælsstyrke, der gør hendes hovedpersoner til lykkevandrere. Med Jack London og Lene i tankerne kan man lidt firkantet sige, at »Født til Graad« er Johanne Buchardts udgave af vandringen fra fattigdom, fornædrelse og håbløshed til skønhed og romantik, mens hendes anden roman »Guds og Menneskers Ager« er hendes bud på historien om mennesket, der er større end sine omgivelser og derfor må trædes ned. Summen af Johanne Buchardts egne oplevelser med bøger og skriveri danner her det menneskesyn, der bliver platform for hendes hovedpersoner og tildels også for hendes eget liv: den isoleredes lykkevandring og det indres sejr. Som i et spejl tolker hun sit eget liv som plejebarn og forfatter i disse idealer.

»Guds og Menneskers Ager«

»Guds og Menneskers Ager« (1942) foregår som debutromanen i et vestjysk sogn efter 1. verdenskrig – formodentlig i 1920'erne.

Hovedpersonen, Jakob Vium, ankommer til sognet med sin mor, Cecilie, der har forladt sin mand og København for at vende tilbage til sin mor og fødeegnen. Jakob er som Lene i »Født til Graad« anderledes og drømmende. Han holder sig for sig selv og tegner meget. Da han er konfirmeret, får han plads som kommis i den lokale brugsforening. Men Jakobs egentlige ønske er at blive præst, og for at videreuddanne sig går han i aftenskole hos den lokale lærer og låner flittigt på det nærmeste bibliotek. Men han er indadvendt, synes ikke, der er fremtid for ham i Brugsen og betragtes som lidt aparte. I modvind kommer han dog først for alvor, da læreren i et opgavehæfte finder et digt, Jakob har skrevet:

»Skøgerne græd i de lange våde nætter,
over mænd som lå henslængt på de flanderske
sletter.

Døde
af det bly,

som blev udstødt af flammende ildskød.
Hvem var det, der skreg? Om stank af kød.
Hvor kom det fra det råb, der lød?
Om flugt, om stilhed, om fred,
påny.«

Den slags »oprør« er ikke før set i det forblæste sogn, og Jakob stemples som rå, upoleret, en grubler, der har læst for meget. Hans mor prøver at hjælpe ham, så han kan blive præst, men ingen i sognet vil bidrage til et stipendium til denne særling. Den mystiske udtrykstrang får i stedet sognets gode bønder og beboere til at

betragte ham som sygelig. Der er ingen fremgang i ham, kun farlige og forskruede tanker, der skal holdes i ave, lyder den offentlige dom.

Naturen spiller en stor rolle for Jakob. De store kræfter i himmel, hav og jord hvisker til ham, og på en tur ud i det fri ser han i en pløjende karl på vej over den brune ager symbolsk det kald af religiøse dimensioner, han forfølger resten af sit liv: rydningsmanden, der bereder jorden til det, der skal komme. Jakob ser pludselig, at han skal male, og hans tro på, at han er udvalgt, styrkes, da han møder den cyklende missionær Peder Vadsholm. Vadsholm missionerer under sloganet: »Mange er kaldede, men få er udvalgte«.

Jakob fordyber sig i sin ide om at male og skabe noget usædvanligt, der rummer hele verdens ide. Men jo mere han fordyber sig, jo mere umuligt bliver det for ham at deltage i sognets liv, og jo mere skuffet bliver han over ikke at passe ind og over ikke at blive forstået. Og som billeder på hans natur får Jakobs malerier grove træk, voldsomme former, grelle farver og opløsning i sig.

Skik følge eller land fly

Den stadige følelse af at være udvalgt til en ophøjet gerning får Jakob til at bygge sig et primitivt skur ude midt på en mark, da moderen dør. Derude i ensomheden begynder han med sin underlige blanding af livskraft og fanatisme på sit store værk: et billede af Kristus som rydningsmanden, som længe har formet sig i hans sind og drømme.

Det lokale menighedsråd har bestilt billedet af rydningsmanden som ny alter-

*De to kunstkere.
30'ernes tegneseriestil
har smittet af på
Johanne Buchardts
vittighedstegninger.*

tavle til sognets kirke. Alterbilledet godkendes med anerkendelse i København, ligesom andre af Jakobs billeder tidligere er blevet rost af anmeldere og opkøbt af kunsthandlere med næse for det, der er fremtid i. Men kunstkendernes begejstring får ikke fodfæste i sognet. I stedet for at anerkende Jakobs værk, splitter og vandaliserer en gruppe af sognets unge i en portvinsrus hans svendestykke og hans hjem. Jakob ville besejre sognets skepsis og modstand med sit billede, men istedet vender sognet ham ryggen. Det udsyn og fremsyn, Jakob kunstnerisk har, går ud over, hvad sognet kan forstå. »Skik følge eller land fly« bliver derfor sognets lov, så tilstandene kan bringes tilbage til det velkendte og normale.

Som Jakobs ungdomsdigt og hans billede er »Guds og Menneskers Ager« selv rå, upoleret og symbolladet. Romanen skildrer ikke bare enerens kamp mod massen, men lader også Jakob føle et »kald« og drømme om »det store værk«. Begge dele var brændstoffet i Johanne Buchardts egen forfatterkarriere. I ly af Jakobs stædige kamp får hun berettet om de kræfter, der satte hende selv igang med at skrive. At bryde sig vej bliver for Jakob idealistisk at begynde forfra – for Buchardt selv blev det anelsen om, at kunsten og kunstnerens vej er trang i en verden af fasttømrede meninger. Hun begyndte at føle, at der også her er en pris for at bryde konventionerne.

Kunsten eller symaskinen

Der brænder en ild af nødvendighed og forløsning bag de to første romaner. Ved i fiktiv form at omskrive sine drømme og erfaringer, kunne Johanne Buchardt gøre sig til herre over sin egen historie og hæve sig ud over sit snærende udgangspunkt. Fra at definere sig som eneren og særlingen gjorde hun med romanerne sine oplevelser almene ved at dele ud af dem og gøre dem til et for hende væsentligt hjørne af tidens tendenser og konflikter. Efter de to første romaner, der tematiserer hendes meget personlige erfaringer: kampen for accept på trods af sociale forhold og kampen for at blive kunstner, drejer forfatterskabet over mod mere tidsnære skildringer af det danske samfund i 1930'erne og 1940'erne.

Den nødvendighed, der lå bag »Født til Graad« og »Guds og Menneskers Ager«, fortættede Johanne Buchardt i begrebet »det indres sejr«. »Det indres sejr« var hendes drøm om at overskride alle ydre bånd og grænser til fordel for en indre styrke og rigdom: at være et helt og lykkeligt menneske. Her drømte hun om at kunne forene kærlighed, medmenneskelighed og succes som forfatter. Personligt betød de to gennemskrivninger af en historie, der lignede hendes egen til forveksling, at hun ved hjælp af romanerne fik skabt sig et ståsted, så hun kunne betragte sig som socialt accepteret kvinde og kunstner.

»Det skæbnsvangre valg mellem kunsten og symaskinen«, som en af tidens avislinier lød, var det dilemma, som Johanne Buchardt mente at have sat sig udover, men alligevel blev holdt fanget i.

For på trods af, at hun havde stor bevidsthed som et stort talent i pressen både lokalt og på landsplan, var Johanne Buchardt til stadighed i sit publikums øjne »den skrivende syerske fra landet«.

Det image, Johanne Buchardt fik som social skildrer, kom til at dække for samtidens forståelse. Ingen så rigtig, at hun i mangt og meget levede en moderne kvindes liv og fintmærkende beskrev konsekvenserne af at leve i en opbrudstid med rødder i både en gammel verdens atmosfære af ydmyghed, nøjsomhed og ære, og en moderne verdens nye værdier, selvbestemmelse, karriere og forbrug. Hendes romaner var styret af tidens skred, men man forsøgte at holde hende fast på en bestemt type historie.

Af de interviews, Johanne Buchardt deltog i, og af de anmeldelser, hun fik, fremgår det tydeligt, at hun gerne ville skrive om et nyt emne i hver roman, mens kritikerne følte, at hun forløftede sig og derfor ikke kunne opfylde de forventninger, omverdenen stillede til hendes romaner. Den store opmærksomhed, hun fik, rummede altså også en god portion skepsis. Selv erfarede hun, at det var nødvendigt at sælge noveller og essays for at overleve, og at hendes romaner ikke kun solgte i kraft af det, hun skrev, men også i kraft af hendes personlige historie. Drømmen om »det indres sejr« benægtedes kraftigt af de oplevelser, hun fik i sit forfatterliv.

En drejning mod samtiden

Romanerne »Der gaar ingen Vej tilbage« (1944), »Huset mod Stjernerne« (1946) og »Vinden og Kirsebærtræet« (1948), som

I det muntre hjørne. Johanne Buchardt deltog i Børnehjælpsdagens »Cirkus Fidusia« i 1945. På billedet ses fra venstre Johanne Buchardt som sigøjner, organist Hilda Jensen som skærslipper og snedkermeister Jensen som landevejsridder. Nummeret blev beskrevet som »noget udenfor det sædvanlige, hvad maskeringskunst og sangforedraget angår.«

jeg regner med til den anden del af forfattereskabet, er alle prægede af de erfaringer, Johanne Buchardt gjorde sig som moderne kvinde og som forfatter, bosat i provinsen. I disse romaner tegner der sig en voksende tvivl, om det er muligt at bryde ud og samtidig bevare sig hel på sjæl og sind. De direkte personlige spørgsmål, der var tydelige i de to første romaner, indkapsles i 30'ernes og 40'ernes debatter og tidstypiske konflikter og snor sig i tiltagende grad som en indre tråd gennem disse senere romaner. Lidt afsides i forfattereskabet står desuden den

historiske roman »Vejen mod Nord« (1945) med sin klare inspiration fra besættelsestiden.

Johanne Buchardt forsøgte i disse romaner at forbinde landbokulturens og bylivets verdener, for var der med forfattergerningen og bylivet forbundet en indre frigørelse for hende, så spillede overskueligheden og fællesskabet i de små samfund også en stor rolle for hende. Hun ville så gerne forene det positive fra begge verdener, men endte i stedet som sine hovedpersoner underligt tvivlende uden at høre til i hverken en gammel eller

en ny verden. Fanget mellem disse to uforenelige kulturer drog Johanne Buchardt i en slags indre eksil med romanerne som det eneste sted, hun følte sig hjemme og kunne skabe sig en identitet.

Fremmedfølelsen, rodløsheden og tabet af samhørighed med omgivelserne kunne Johanne Buchardt tøjle og kaste af sig i forfatterskabet ved at sætte dem i ord. Derfor var det hende så magtpåliggende at skrive: det gav hende fred og en følelse af ret til at være. Men hun var også klar over omkostningerne: den fandenivoldske fordring i »Født til Graad« om »at gå sine egne veje« og bryde ud som et led i at få sig et ståsted er med den tredje roman blevet til en erkendelse af, at »Der gaar ingen Vej tilbage«. Denne pinefulde erkendelse, Johanne Buchardt lagde stemme til i disse sene romaner, havde hun tilfælles med sin generation: mellemkrigstidens søgende, diskuterende, modige og tabende generation, som den er blevet kaldt.

En havbugt fyldt med vragstumper

»Der gaar ingen Vej tilbage« (1944) må sammen med »Vinden og Kirsebærtræet« (1948) betegnes som Johanne Buchardts hovedværk. Her favner hun over 30'ernes ideer om solidaritet og kulturelite, kammeratægteskab og psykoanalyse, og giver en række billeder af provinsen og storbyen farvet af tidens stemninger og atmosfære med dens efterslæb af efterkrigsnihilisme og angst for et nyt krigsudbrud. Den store forskel mellem piger i provinsen og storbyen var fortid, set med Johanne Buchardts øjne, og i stedet foretog hun i »Der gaar ingen Vej til-

bage« et stort spring ind i en for den moderne læser anderledes nutidig og genkendelig verden.

I et interview med kritikeren Johannes Weltzer i 1944 gav hun sit tilbageskuende syn på 30'erne:

»- Hvordan ser De trediverne?

- Som en havbugt fyldt med vragstumper. Der flød meget rundt. Noget vil uhjælpelig gå til bunds ... Først om 10-20 år kan man måske gi' den tid i afklaret form ... Den helt gennemførte kollektivismе duer efter min mening ikke ... Mennesker har en tendens til at ville ligne hinanden ... Klædedragt, møbler, de samme aviser ... Filmen og ugebladene skaber typerne ... Det gælder storbyerne såvel som provinsen..« (Berlingske Aftenavis 21.12.1944).

Det er denne 'tabende generations' forlis, Johanne Buchardt gør regnskab over i »Der gaar ingen Vej tilbage«, som en af tidens kritikere beskrev det:

»Hun gjorde her op med Tredivernes Aand og skrev deres Historie, som blev unge i dette Tiaar. Hun skildrede den Animalisme, den Erotik og de Kulturdrømme, der besatte Mellemkrigstidens Ungdom. Hun stillede et moralsk og menneskeligt Ideal op over den materialisme, som de fleste efterhaanden faldt til Hvile i« (Social-Demokraten 17.6.1948).

»Der gaar ingen Vej tilbage«

Johanne Buchardt fortsætter og fortætter altså i »Der gaar ingen Vej tilbage« det portræt af 20'ernes og 30'ernes byungdom, hun antydede i »Født til Graad«. Med hovedpersonen Ingeborg Rostrup bestræber hun sig på at komme bag om tidens typer og finde mennesket bag, finde en person med sjæl og samvittighed, der træder ud af tidens strømninger. Ingeborg er som så mange andre af Johanne Buchardts hovedpersoner fattig, faderløs, ensom og drømmende, men også en per-

Johanne Buchardt blev to gange portrætteret af Skive-maleren Nikolaj Mølgaard Andersen. Portrættet her, der er malet i 1943, viser den sky og indadvendte forfatter i en uvant situation. (Foto: Knud Holm).

sonlighed med skabende talenter og en stærk vilje. Ingeborg er anderledes, men deri ligger også hendes styrke og hendes frihed.

Ingeborg vokser op i den selverhvervende kvindes tidsalder, der var kommet med 1. verdenskrig, og som moderen Paula var sig bevidst, men ikke magtede. I stedet giftede Paula sig ud af sin ensom-

hed til smukke ting, livsglæde og l'hombre. Ved mandens død og med formuen formøblet har Paula forskanset sig i slægtsgården som værn mod den moderne verden, hun ikke kunne gøre sig i. Ingeborg vil ikke dette kvindeliv og længes derfor efter at komme væk over grænsen til de voksnes verden og komme væk fra landsbyen, men hun pirres samti-

dig ved tanken om, hvad fremtiden vil bringe. Hvad der findes på den anden side af grænsen, er dog ikke helt ukendt, for hun går allerede flirtende i lergraven med købmandssønnen Asbjørn, der er slem efter piger og meget bevidst om, at Ingeborg er fattig og derfor kan udnyttes og trædes på. Men hun udnytter sin indsigt i de sociale spil kynisk, da hun med en drabelig løgnehistorie til stor opstandelse for landsbyen får grebet købmandssønnen og kroens pige midt i en hyrdetime. Og dermed har Ingeborg opdaget sit talent for at iscenesætte sig selv og sin evne til at skabe store situationer ud af ingenting ved at lyve og pynte på sandheden. Dette talent bliver hendes fundament, og hun bruger det til at komme frem i verden og til at skærme sig mod udnyttelse og undertrykkelse. Hun ved, at der altid er en udvej, og at hun selv må finde den.

Karriere og kærlighed

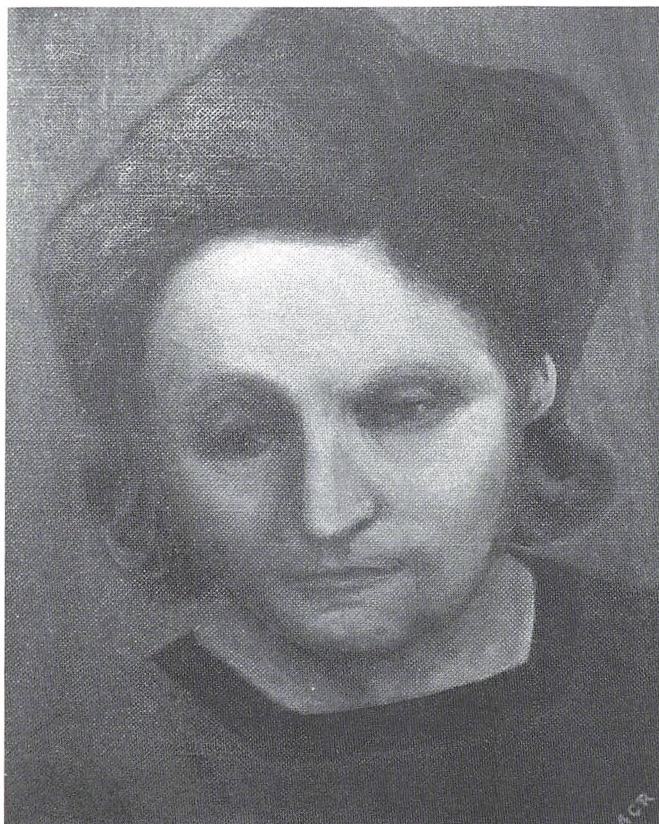
Med drømmen om fremtiden og sine nyopdagede evner som et usårligt værn mod verden bryder Ingeborg op fra hjemmets forlorte atmosfære. Hun får plads i provinsbyen som ekspeditrice i hatteatelieret »Chez Madame«, hvis ejer, fru Drevvad, har opholdt sig i Paris i sommeren 1914 – hendes livs oplevelse. Ingeborg har flair for at komponere hatte, og atmosfæren af mystik, sanselighed og kvindelig forfængelighed i den lille forretning taler til hendes evne til at skabe og nå bag om tingene. Gennem fru Drevads megen snak om de store modehuse i udlandet og de nyeste tendenser i modeverdenen får Ingeborg en følelse af at være forbundet med det kaotiske Europa, der ligger for

hendes fødder. Hendes drømme fortættes til en jernhård vilje til at overføre sin fantasi på den virkelighed, der omgiver hende – til at dygtiggøre sig og gøre karriere.

Ingeborg omsætter sin trang til at lære noget i uhørt flittig læsning og i aftensko-lekurser i tegning og sprog. Hun modellerer sig selv til rollen som den unge pige med den gode opdragelse og dannelse. Det skal åbne dørene til hendes drømmes mål: at blive til noget i sig selv og slå igennem som selverhvervende.

Ingeborg bliver del af et slæng fra aftenskolen, som hun studerer og brillerer overfor, fordi hun går bag om tingene. De dyrker deres kroppe og motionerer dem gennem sport og erotik, mens Ingeborg fornemmer den lurende tomhed bag deres hurtige og ubekymrede livsstil. Og med sin tænksomme tilbageholdenhed, sin målrettethed og sine drømme om noget mere, om karrieren og kærligheden, kritiserer hun indirekte dem for deres jagen efter adspredelse og nye oplevelser.

Selv får Ingeborg hul på både karrieren og kærligheden, da hun originalt og succesfuldt arrangerer hatteatelierets stand på den lokale handelsmesse og møder journalisten Theo Høeg fra den lokale avis. Her møder hun en mand, der også har ideer og tilsyneladende ikke vil nøjes med materielle goder. De vil begge have magt over tilværelsen, og de vil begge lade ideerne bane vejen for en bedre verden. Men deres løsninger og syn er diametrale modsætninger. Mens Ingeborg tror på medmenneskeligheden, på skønheden og på den enkeltes muligheder og frihed, har

Johanne Buchardt blev også malet af kystode A.C. Ramsdahl, Skive Museum. »Johanne Buchardt ser ud, som om hendes indre verden igen lukker af for verden udenom« (Palle Loft, Holstebro Avis 7.12. 1944). (Foto: Casper Jacobsen).

Theo viet sit håb til en underlig blanding af socialistiske ideer om kollektivitet og nytte og tanker om den stærkeres ret, der gemmer sig i slagord om tidens behov for en kulturelite.

Ingeborgs personlige styrke og Theos manglende gennemslagskraft ligger som klangbund for deres holdninger. Det fælles, de har sammen, er deres ønske om at udrette noget. Al Ingeborgs uro, al hendes længsel efter et indhold i livet og et

ståsted næres af Theo og drømmen om det, deres forhold kunne være. Men hun vil kærlighedsægteskabet – han vil kammeratægteskabet, hun vil satse – han vil holde flere døre åbne. Ingeborg holder øjnene lukkede for det umulige i deres forhold og især for, at Theo under sine idealistiske og oprørske tanker gemmer på en trang til at tilhøre de velstillede og toneangivende kulturkredse.

Men Ingeborgs og Theos livslinier fil-
trer sig stadig ud af og ind i hinanden, da
de begge er flyttet til København. Hun for
at arbejde i hattesalonene »Frou-Frou«,
han for at virkeliggøre sin drøm om det
radikale tidsskrift, der skal bekæmpe den
karrierelystne ungdom og vække dansk
åndsliv og kultur af dvalen. De drages,
som de modsætninger, de er, i deres idea-
lisme, ensomhed og fattigdom mod hin-
anden. Men mens Ingeborg arbejdsomt
vil det nyttige og skabende, selvom hun
paradoksalt nok har valgt moden og dens
overflade af mondænitet og forbrug til sit
kunstneriske virkefelt, lader Theo sig
styre af indskydelser og hændelser. Så da
tidsskriftet mislykkes, afsløres det
langsomt for hende, at for ham gælder det
om at gøre sig i verden for positionens
skyld, ikke for ideernes og skabertrangens
skyld. Idealismen var et skin, og tidsskriftet
var ligesom et kollektivt teaterlaborato-
rium kun et middel på vejen til berøm-
melse. Det var hans skjulte drøm, og han
vender tilbage til sin hidtil hemmelig-
holdte, men velbeslåede hustru, der
åbner portene til et succesfyldt og mon-
dænt, men åndeligt slapt liv som kendt
kulturskribent.

Moderen, der senere giftede sig med en
anløben handelsrejsende, aftenskoleven-
nerne, Theo – for dem alle er materielle
goder, erotik og luksus det centrale, mens
målet for Ingeborg har været at få udfor-
dringer og indsigt og at realisere sig selv.
Hun har idealistisk kastet sig over arbej-
det og har altid fundet vej til bedre jobs og
gradvis anerkendelse i hovedstaden, hvor
hun er blevet ligemand i en

»verden, der var broget og farveglad, hvor man
i flæng diskuterede mode, teater, film, sam-
funds- og seksualproblemer.«

Da det endelige brud med Theo sker,
ryster hun på overfladen de følelsesmæs-
sige bindinger af sig og drager ud i verden,
til Paris, for at lære mode i de store mode-
huse og ateliers. Her avancerer hun støt
og roligt som designer. Men der hviler en
skygge over Ingeborgs erobring af den
store verden, for selvom hun arbejds-
mæssigt har succes i byernes by, betaler hun
menneskeligt en pris ved at fornægte sin
drøm om kærligheden med Theo. Træt-
heden og håbløsheden nager alligevel i
det skjulte, og som værn har hun forpup-
pet sig i den fremmedes afsondrede rolle:

»Med den ene halvdel af sit jeg, den halvdel,
som var skarpt adskilt fra drømmenes og læng-
slerens verden, kastede Ingeborg sig over
arbejdet. Som de fleste moderne mennesker
kunne hun skille sit væsen, og dog i hver del af
det have fornemmelser for at være hel.«

Som i de unge år mestrer hun iscenesæt-
telsen af sine omgivelser og sig selv, men
drømmen om fremtiden er slukket. Man
betaler en pris for at jage efter den og for
at overse den. I skyggen af den truende
krig, der følte stærkt i 30'ernes sidste år,
bliver længslen efter at være i Theos nær-
hed uimodståelig. Trods sin topposition
som designer vælger Ingeborg efter fem
år at vende hjem fra Paris for atter magne-
tisk at blive suget ind i Theos kraftfelt.
Men bag genforeningens lykkerus er
svælget mellem dem vokset, og Ingeborg
må erkende, at hendes drømme om Theo
hører fortiden til og forlader ham. Én
gang forlod hun sin lige vej mod selvstæn-
dighed, da hun i Paris valgte Theo og forti-
den fremfor fremtiden og valgte forkert:

»Det havde måske været det mest afgørende øjeblik i hendes liv, hun havde dengang stået overfor to veje, en der førte fremad mod det ukendte, mod noget som – hun begyndte at få en anelse om det – alligevel kunne have vist sig at rumme muligheder – og en anden vej, som drog hende tilbage – tilbage til det eengang levede, til følelser, som hun fanatisk søgte at holde liv i, fordi det var hendes natur imod at indrømme og acceptere et nederlag...«

Som hun opsøgte Theo, bliver Ingeborg derfor nødt til at løbe linen ud i sit »opgør« med fortiden og opsøge sine rødder. Og først gennem mødet med slægtsgårdens ruin ser hun, at ikke tingene, men deres sjæle er evige. Tiden kan man ikke stoppe eller skrue tilbage til en gammelkendt verden. Så der er ingen vej tilbage, kun en sti frem mod det ukendte. Mennekeligheden og inderligheden skal hjælpe hende på vej. Men også Ingeborg er fanget i sin tids net, og hendes tilbage-skuende ord om Theo kommer også til at gælde for hendes egen skrumpede vej ud i verden:

»Han var et barn af den tidsperiode, som intet efterlader sig, den urolige, tvivlende, virkeløse, begærfyldte dag mellem to stormfulde nætter.«

Johanne Buchardt giver i »Der gaar ingen Vej tilbage« et meget alsidigt og bredt billede af 30'ernes politiske klima, deres mange miljøer og brydninger. Med sin åbenhed om moderne kvindeliv registrerer hun skarptseende sin umiddelbare fortids flimmer og spaltninger på sjæl og sind. Hendes roman er vokset ud af 30'ernes litterære og kulturelle diskussioner, men de er set i lyset af 40'ernes og især krigens dystre ufrihed og skarpe stillingtagen. Romanen præges derfor af hendes

opgør med frigjortheden til fordel for friheden, men, som det er typisk for Johanne Buchardt, er det en frihed, der er rettet indad mod sjælen og individet. Hendes budskab var, at det væsentligste i livet er at lytte til sin indre stemme i det morads af mulige veje og værdier, den moderne verden byder på, og derved nå »det indres sejr« på egne betingelser.

Det tabte land

Johanne Buchardts grobund såvel personligt som litterært var det jyske sindelag og Limfjordsegnens særpræg. Selv definerede hun sin hjemstavns på denne måde i et af de mange interviews:

»Jeg mener ikke ... at Sallingboerne er, som man ser dem. Hvad enten det er velstillede folk eller småkårsfolk, så er der bag det lidt larmende ydre, bag al optimismen og lystigheden et vist tungt anstrøg, en livsangst, der lurder – derfor netop det frodige, lidt forcerede væsen« (Skive Avis 16.10. 1941).

I mangt og meget er denne karakteristisk også et sindets selvportræt: bag Johanne Buchardts frodige og lidt forcerede fantasi og skrivedrift trængte tungsindet og livsangsten sig på. Og i forlængelse af denne lidt patetiske opfattelse, hun havde af sine egne rødder, er det lettere at forstå den næsten religiøse alvor i hendes syn på mennesker og værdier.

Selvom Johanne Buchardt havde sit afsæt i hjemstaven og litterært hos de realistiske forfattere og hjemstavns litteraturen fra Skjoldborg over Aakjær og Johannes V. Jensen til Pontoppidan og Jakob Knudsen, er hendes romaner ikke kun skildringer af stille eksistenser i udkanterne eller af bondelandet. Hos hende er husmandsliv, småkårsfolk og

stækkede muligheder afløst af flertydige billeder af en overgangs- og opbrudstid. Selv sagde hun, at hjemstavnsforfatterens tid var forbi, fordi der ikke længere var så stor forskel på den unge pige i Himmerland og Københavnerinden (Holstebro Avis 7.11. 1944). Hjemstavnsfølelsen, den sociale indignation, følelsen af kulturelt forfald og skuffelsen over opløsningen af de gamle medmenneskelige værdier havde hun tilfælles med sine forgængere og forbilleder. Men som provinsby- og storbykildrer distancerede hun sig også fra dem og bekendte sig til sin egen flertydige virkelighed: livet i den moderne verden.

Johanne Buchardts romaner handler ikke direkte om hjemstavnen Salling, men om hjemstavnen forstået som rødder, traditioner og en overskuelig verden. Til forskel fra hjemstavnsforfatterne balancerede Johanne Buchardt mellem en utopisk længsel tilbage til det tabte land og en fremadrettet tro på, at det tabte lands værdier kunne genopbygges i den moderne verden med »det indres sejr«. Hun erkendte med sine romaner gradvist, at industrialiseringens negative konsekvenser: ensomhed, anonymitet og manglende socialt fællesskab, er en del af livsvilkårene, man ikke kan flygte fra ved at skrue tiden tilbage. Johanne Buchardt accepterede fremskridtet som et nødvendigt og pirrende onde i de sidste romaner. Savnet af det trygge og stabile fællesskab sætter derved det moderne livs betingelser i relief og giver en psykologisk drejning til de seneste romaners portrætter af det moderne menneske og den moderne kvinde.

Johanne Buchardts sociale og psykologiske skildringer af »den lille mands« miljø tegnede sig desuden som en naturlig fortsættelse af den realistiske og samfundskritiske 30'er-litteraturs temaer om barndommens land, opvækstvilkår og hverdagsliv, som skærer sig igennem så forskellige forfatterskaber som Knuth Beckers, Hans Kirks, H.C. Branners og Jørgen Niensens. Med sin fokusering på »det indres sejr«, værdierne og livsholdningerne slægter hun også den linie på, der i 30'erne kredsede om ensomhedsfølelse og angst og om arv og miljø.

De moderne konflikter med deres opbrud og værdisammenstød, der lå bag 30'ernes litterære temaer, blev ført med over i 40'ernes litteratur, hvor de først for alvor skiftede retning efter 2. verdenskrig. Johanne Buchardts to sidste romaner »Huset under stjernerne« (1946) og »Vinden og Kirsebærtræet« (1948) belyser med deres efterkrigsstemninger og eksistentielle overvejelser især denne samfundsmæssige og kulturelle overgangstid med de afgørende skred i værdierne, der var forvarsløst før krigen, men først for alvor slog igennem efter.

Bortset fra debutromanen skrev Johanne Buchardt de fleste af sine romaner i årene under og lige efter 2. verdenskrig. Hendes bekendelse til friheden, »det indres sejr« menneskelighed og hendes betænkeligheder overfor massen hentede sin næring i krigens utryghed og det værdiernes forfald, hun følte op gennem 30'erne. Men med krigens slutning havde tidens gang også historisk afskåret hende fra de folkelige rødder, hun socialt og litterært satte af fra. Det gamle var gået i styk-

ker med krigen, og besættelsens sammenhold følte som et forbigående krigsfænomen. Det præger de sidste romaner, hvor drømmen om lykke er tynget ned af afmagt, skuffelse og træthed. Romanerne bliver mere og mere synligt Johanne Buchardts bud på fælles værdier, der renses over ende af tidens gang.

»Vejen mod Nord«

At krigen lå Johanne Buchardt stærkt på sinde, fremgår af interviews med hende. I den historiske roman »Vejen mod Nord«, der blev nægtet udgivelse af den tyske censur i 1943 og først udkom efter befrielsen i 1945, er folket og dets fredelige hverdagsliv det centrale. Romanen blev skrevet i den spændte sommer 1943 med folkestrejker og regeringens kapitulation den 29. august, hvor hær og flåde blev sat ud af funktion. I denne roman er Johanne Buchardts lykkevandring og krav om menneskelighed omformet og hævet op til en diskussion om frihed, magt og ret i et slet skjult nationalt perspektiv. Trods den historiske ramme, der henlægger handlingen til Valdemar Sejrs feudale Danmark i 1200-tallet, er det krigsaktuelle budskab tydeligt mejslet ned mellem linierne.

Spændingen og kampen mellem folkestyret og militærdiktaturet er romanens egentlige ærinde:

»Grev Valdemar er udtrykket for den nye ånd, der bryder ind sydfra. Han er klar over, at Danmark har en vigtig strategisk betydning. Den, der slår Danmarks demokrati, står med Norden i sin hånd.« (Skive Folkeblad 16.3. 1943). forklarede Johanne Buchardt selv om den historiske iscenesættelse, før censuren bremsede romanens udgivelse.

»Vejen mod Nord« er historien om fribondesønnen Bo Ulvssøn, der af ren fascination og spænding over hærens rejser bliver krigskarll hos den lokale herremand, men vender sig bort fra brutaliteten og meningsløsheden i krigsgerningen, da han kommer tæt på magtcentret og kong Valdemars buldrende drømme om et Stordanmark.

Bo flygter fra Danmark som fredløs, og med afstandens klarsyn ser han, hvordan uvejret trækker sig sammen over Europa, og hvordan politiske rænkespil åbner mulighed for, at Germaniens vilde kultur vinder indpas i de nordlige bygder. Da han vender hjem til Danmark, vælger han som sin far et liv som bonde. Men han mister livet, da hans landsby ikke vil underkaste sig Valdemars herredømme og forgæves kæmper for at beholde deres jord. Jorden skal inddrages til en omlægning af Hærvejen, der skal være hovedruten under et kommende felttog mod nord.

Romanen virker idag forældet, sammenbidt alvorlig og atypisk for Johanne Buchardt. Men bag den historiske ramme og bag den aktuelle situation i besættelsestidens Danmark med voksende sabotage og besættelsesmagtens stigende krav om indrømmelser, er den med sine temaer også en station på vejen i hendes stadige kredsen om kærligheden, hjemstavnen og »det indres sejrs« frihed og menneskelighed. De små folks kamp for overlevelse og bestræbelsen på at finde en vej står i centrum som i de tidligere romaner, de forskellige tider og miljøer til trods.

»Huset under Stjernerne«

40'ernes usikkerhed og angst prægede Johanne Buchardt, der havde en urolig trang til at få gjort noget færdigt, der var hendes og havde hendes fingeraftryk. Med sine to sidste romaner satte hun sit monument over krigsoplevelsen og dens livsholdninger.

»Hvad ville det ikke betyde om verdens statsmænd kunne blive gennemtrængt af kristendommens idealer. Så ville der ikke mere være noget, der hed krigsfrygt og ikke social uretfærdighed. De kloge siger, at det er utopi – de enfoldige håber, at det en gang skal ske« (Socialde mokraten 3.12. 1946).

udtalte Johanne Buchardt, da »Huset under Stjernerne« udkom i 1946. Her sætter hun troen, værdierne og nutidens moral både hos den enkelte og samfundet under lup, mens hun i »Vinden og Kirsebærtræet« (1948) i mere direkte form beretter om stemningen og livsbetingelserne i efterkrigstidens Danmark, hvor standpunkter, troskab, sammenhold og sandhed ikke længere var selvfølgelige, hverken politisk eller menneskeligt.

»Huset under Stjernerne« udspiller sig som »Der gaar ingen Vej tilbage« i 20'ernes og 30'ernes opbrudstider med store sociale skel og uligheder. Men denne gang er øjet fæstet på det vestjyske og disse egne langsommere gennemlevelse af den moderne udviklingsproces fra landbokultur til byliv.

Konfrontationerne og trængslerne bevæger sig i perioden 1925-38 omkring den unge Andreas Buriel, der som ny præst i Randsør forsøger at tilføre sognet sine idealer om social retfærdighed og fællesskab, en slags kristen udgave af slagordet om »frihed, lighed og broderskab«.

Industrien har holdt sit indtog i sognet efter 1. verdenskrig. Der er kommet teglværk, lervarefabrik og fiskeindustri til, og med jernbanens ankomst er der skudt en hel stationsby med læge, apotek og bibliotek op om Randsør, dens udmark og strandhuse. Her er daglejeren og fiskeren blevet arbejdere, mens bønderne er steget i graderne til middelklasse med forkærlighed for radioer, biler og gilder. Buriel selv er legemliggørelsen af disse nye tider.

Buriels forfædre kom fra havet og slog sig ned i og omkring Randsør. Blandt dem var »fattigpræsten«, der levede med sit folk, dyrkede sin jord, fiskede og opdrog sine børn til at arbejde. Børnene satte sig spor som den ny tids mænd, som fabrikanten, handelsmanden, vindkraft-fantasten. Ligesom de forsøger Andreas Buriel i sit århundrede at bygge noget op. Hans drøm er at blive reformator, at omstille sit sogn til nye tanker og et fælles ansvar i en tid, hvor ingen kan være sikre på noget, og alting flyder. Gullaschtidens overflod ebber allerede så småt ud her i 20'ernes begyndelse. Så Buriel kæmper for de unges oplysning, for forbedring af de fattiges forhold og mod storbøndernes uhæmmede kredit i Brugsen. Opildnet af sin tids sociale tanker vil han se sognebørnene, netop som de er i hverdagen, og accepteres af dem som mennesket, ikke præsten. Sammen skal de opbygge et åndeligt fællesskab, et billedligt hus, der kan nå op til stjernerne.

Mellem to kvinder

I kampen for »huset under stjernerne« sætter Buriel sig selv skakmat, da han besat af kærlighed gifter sig med den forfi-

En moderne kvinde. »Johanne Buchardt er en lille, spinkel dame, hendes ansigt er blegt, øjnene grå og alvorlige. Der er en ejendommelig stilhed over hendes væsen, hun synes både mærket og udvalgt af en skæbne« (Johannes Welter, Berlingske Aftenavis 21.12.1944).

nede, men også nervesvækkede Karen, der er opdraget til de velhavendes ubeskæftigede kvinderolle. Hendes svævende, upraktiske greb om verden passer ikke ind i præstegården med madlavning, vask og tøj, der skal vendes. Som den drømmer hun er, forskanser hun sig hurtigt åndsfraværende i sin fantasi og visner.

Da Buriel gifter sig med Karen, støder han, uden at have blik for det, den sunde hverdag, han stræbte efter, fra sig i skikkelse af sin husholderske, asylkvinden Hedde. Hun har gjort turen fra fattigdom over fabriksarbejde i Ålborg til fiskekonserverfabrikken ved fjorden og er som enlig mor hærdet af livets tilskikkelser. Ikke blot bliver Hedde hans gode ven og kontakt til sognet, men livskraftig som

hun er, forelsker hun sig også inderligt i ham.

Da Buriel gifter sig, flygter hun til København, hvor hun vandrer fra plads til plads og ender hos den lidt sære og støvede magister Them med de mærkelige venner. Han er en af landets førende kunstkritikere, men har også sans for mennesker og trækker det bedste frem i Hedde. Han får hende til at folde sig ud, og de gifter sig. Them åbner nye verdener for Hedde, både ydre og indre, og gør hende til en dame i de bedste københavnske kulturkredse. Men stadig er det præsten, Hedde længes efter.

Efter Thems død vender hun med sin arvede velstand tilbage til Randsør for at være i nærheden af Buriel og ubevidst for at tage kampen op med den anden kvinde. Det er en ulige kamp, Hedde vinder med Karens selvmord. Men da Hedde og Buriel gifter sig, er han kun en skygge i forhold til den mand, hun kendte, skyldbevidst som han er over at have svigtet sig selv og Karen. Det har gjort ham til manden uden håb, uden tro og uden fred. Selv finder Hedde sig fanget i fortidens drømme, lidt skuffet, lidt træt og lidt vemodig over det, der er gået forud. Og Buriel, der ville bygge op, soner i stedet sin skyld med sin sjælsro.

»Det var ganske tilfældige forhold, som afgjorde menneskenes skæbne, fødsel, opdragelse, miljø – samstemmende fakta kunne få regnskabet til at gå op ... Men der skulle så lidt til at det ikke gik op,«

ræsonnerer Hedde et sted. Hverken Buriels eller hendes regnskab gik op. Buriel fejlede, fordi han i sit ægteskab med Karen gik imod sin egen sociale ide,

og Hedde tabte, fordi tiden og forandringen havde ført hende væk fra det Randsør, hun kendte og drømte om. Sammen søger de ind i deres egen tosomhed i forsøget på at hele hinanden og de sår, mange års afsavn og desillusion har sat på deres sind og selvtægtelse. Men »huset under stjernerne« kan ikke virkeliggøres. Den kamp har de begge tabt: tro og kærlighed kan ikke overvinde alt i en flygtig verden, hvor man må følge med tiden.

»Vinden og Kirsebærtræet«

Med sin sidste roman »Vinden og Kirsebærtræet«, der udkom kort før hendes død i 1948, sluttede Johanne Buchardt ringen og vendte tilbage til den slet skjulte selvbiografiske skildring, som hun lagde ud med i debutromanen »Født til Graad«. I den roman, hun selv anede skulle blive den sidste, gør hun i litterær form status over, hvad det hele blev til med plejebarnets lykkevandring, med kvindeliv og kærlighed og med forfatterkarrieren.

Efterkrigstidens rodløshed og desorientering overfor livet er sammen med forfatteren Elisabeth Erle hovedperson i »Vinden og Kirsebærtræet«, og den mærker hele Elisabeths historie med sit specielle lys. I havehuset til et gammelt københavnsk palæ, godt gemt i en tilgroet have, har Elisabeth skrevet flere af sine romaner og nået berømmelsens tinder. Haven er hendes rede, og med møbler og minder fra barndommens opvækst som plejebarn hos en elskelig lærerdatter på landet i fattige jyske kår er den også hendes værn mod verden. I dette skjul i storbyen, hvor hun har lært fuldt ud at begå sig i alle kredse, søger hun skiftevis tryk-

hed og flygter fra en umulig kærlighed. Hun gemmer sig for udsigtsløsheden som forfatter og for følelsen af tomhed, fordi hendes gammelkendte verden med krigens afslutning er rindt ud og har efterladt et inferno af tomhed, ustadighed og angst for den næste krig og for atombomben. Med havehuset som base gennemlever Elisabeth i sit 32. år en depression skabt af tiden og det, den har gjort ved menneskene.

I denne sidste roman skildrer Johanne Buchardt nok så meget en kvindes sind som den ydre vej til succes. Hun blotlægger de episoder, der har formet hendes hovedperson, og lader derfor Elisabeth Erle se bagom sit væsen tilbage på sit liv. Som et spejlbillede af en verden, der er sprængt i stumper og stykker af 2. verdenskrig, forsøger Elisabeth at samle tabte brokker fra sit liv, hvis skelsættende begivenheder har været den livslange kærlighed til den milde plejemor og til vennen David. Det er bindinger, hvis uforgængelighed sættes i relief af 30'ernes uro og den gradvise omdannelse til et moderne samfund, der kulminerede med krigen.

Fra sorgløshed til desillusion

»Vinden og Kirsebærtræet« udspiller sig især i tiden fra 30'ernes slutning til tiden efter Anden Verdenskrigs afslutning. Sommeren før krigen hørte til den i det »ydre så sorgløse, men ved nærmere betragtning hektiske, forjagede og rodløse tidsalder«, der udløstes i modstandskampens spænding og sammenhold, hvor idealerne kærlighed, troskab, ærlighed betød noget, så længe det varede. Men

efter krigen led de skibbrud. Død, tortur, tyskertøse, selvmord, degeneration og håbløshed er det nedslående eftermæle, Elisabeth kan give den gruppe unge studerende, hun på godt og ondt fik som »herskab« og løser omgangskreds i tiden før krigen. I 1939 var gruppen sorgløse livsnydere, men efter det illegale liv, som mange af dem oplevede under krigen, er de få overlevende kraftesløse og desillusionerede. Udover Elisabeth, der iagttag det hele fra sidelinien og kæmpede med pennen for at blive hørt, er kun lægen David, Ingeborgs barndomsven, der vil hjælpe menneskene, og backfish'en Ruth med adgang til indflydelsesrige kredse, tilbage af dette sammenbragte slæng. Dengang i sommeren før krigen var gruppens omgang med verden overfladisk: »der hverken findes godt eller ondt, hverken løgn eller sandhed kun forskellige synspunkter, var deres stadige omkvæd.«

Efter krigen kæmper de alle tre fortvivlet for at finde et holdepunkt i en verden, der er sønderskudt og aldrig kommer tilbage.

De klynger sig til kærligheden som våben. Her ligger kimen til det senere drama mellem de to kvinder om David og Davids kamp mellem lidenskab og stille kærlighed. Et lille hverdagsdrama, der ikke fylder meget i det store historiske perspektiv, men alligevel er et så meget desto mere indædt spil, fordi kærligheden efterhånden er det eneste måske varige i en håbløs verden.

Med tidens og verdens skred efter den store krig som filter tegner Johanne Buchardt et nervespændt billede af årene op igennem 30'erne og især af perioden 1939-47, hvor forfatterskab og lidenskab

danner par i Elisabeth Erles liv. Begge er et forsøg på at fastholde det, der var, og på ikke at glemme trods træthed, bitterhed og følelsen af, at mennesker, kærlighed og værdier forsvinder som sand, der løber ud mellem fingrene:

»- stemmer, jeg aldrig mere skulle få at høre. Min rejse gennem sommernattens dæmring blev til en drømmefart gennem det land, der for evigt var sunket ---«

Forfatterskabet sammenfattes

Johanne Buchardt giver med klare henvisninger til sin egen forfattergerning en art sammenfatning af sit forfatterskab i »Vinden og Kirsebærtræet«. I tilbageblik viser hun den drejning, forfatterskabet har taget, hvor drømmen om at skrive, som satte hende igang i de lange nætter, i løbet af bare otte år blev forvandlet til en kamp med stoffet, nervepres og levebrød. I stedet for en forløsning af sin skabertrang oplevede hun en forstærket følelse af at være spærret inde i sin egen skrive-trang og af at sætte kunsten i stedet for livet. Det selvportræt, Johanne Buchardt giver i ly af Elisabeth Erle, taler om en stor pris ved at følge sin drøm om et liv i kunstens tjeneste og om, at tiden er løbet fra det stof og den type bøger, der er hendes.

»Men tiden står ikke stille. Snart jævnt rindende, snart i voldsomme hvirvler og fald jager den os afsted«, erkender Elisabeth, og det kræver omstilling og tilpasning. Med efterkrigstidens konkurrence fra andre forlystelser og et større vareudbud har bogmarkedet vendt sig mod bestsellers, oversættelser og salgstal. Den linie, der var god nok i Elisabeths succes-tid og havde givet hende en stærk position som forfatter med et vist ry i Norden, er

*Den kendte forfatter-
inde fra provinsen.
»Der ulmer store
kræfter i denne
spinkle kvinde. Hun
har sind som kun få
digtere i Danmark«.
(Johannes Weltzer,
Berlingske Aftenavis
21.12. 1944).*

ikke fremtidens linie. Det hun stod for var:

»Et brud med den mekaniserede tilværelse, med de negative livsformer, med by-kulturen og overforfinelsen --. En verden tilbage til det jævne og enfoldige – de enkle livsværdier --«

Nu efter krigen kritiseres Elisabeths billeder af 30'ernes fattigdom som overdrevne og hendes budskab som forældet. Det

seneste manuskript »Nattens Melodi«, der er i trykken, er kulminationen på denne kamp for de positive livsværdier, og Elisabeth beskriver denne seneste roman således:

»Motivet i den var efterkrigstidens åndelige depressionstilstand, den moralske slappelse og det kulturelle forfald. Det er min anskuelse, at vi står foran af slutningen af en kulturrepoke.«

Processen og erkendelsen med »Nattens Melodi«, der i mangt og meget er identisk med »Vinden og Kirsebærtræet« selv, har Elisabeth Erle nu lagt bag sig, og hun sammenfatter sit liv med følelsen af nær afslutning. Hun ser tilbage på den kvinde, hun engang var, rundet af en gammel verden, hvor dagligdagen var hårdt slid, fattigdom og nøjsomhed. Det forsøgte hun at fastholde i sine bøger.

Men hun har måttet opgive og på sin generations vegne erkende:

»En livsflygtning er jeg... Vi er alle livsflygtninge hver på sin måde. Vi har sparket fortiden fra os. Og vi har ingen fremtid, vi kan tænke på uden gru. Vi er børn af århundredet.«

Den ensomhed og magtesløshed, Johanne Buchardt lader Elisabeth Erle tynges af, afspejler ikke blot hendes egen følelse af ikke at kunne leve det liv, andre levede, men også efterkrigstidens alt for hurtige skred væk fra verden af i går. Elisabeth Erle ser tilbage på »de tabte tiders land« og må erkende, at det evige og uforanderlige er umuligt i en moderne tid. Det hører drømmenes og bøgernes verden til.

Med det selvbiografiske islæt er »Vinden og Kirsebærtræet« på en gang en ny gennemskrivning og en fortsættelse af især »Født til Graad« og »Der gaar ingen Vej tilbage«. Men denne sidste roman gør status over et livs historie, der set med en langt mere erfaren og moden kvindes øjne aldrig blev til det, hun drømte om. Med en dyb humor og en stille melankoli fletter roman og liv sig ud og ind af hinanden i denne skildring af et kvindesind i en krise, der er bundet af en udrindende epoke, som tømmer forfatteren for stof og fællesskab med tiden.

Livline og tidskronike

Tidens kritikere lagde Johanne Buchardt til last, at hun var bundet af sin egen livshistorie. Fra mange sider stillede man i 40'erne forventninger til litteraturen om den helstøbte realistiske roman, der viste vejen. Men Johanne Buchardt viste istedet det urolige og splittede menneske, fanget i sin tid på godt og ondt. Ved hendes død anså samtidens litterære verden forfatterskabet for at være uforløst i forhold til den lovende debut, og de sidste romaner blev bedømt som prægede af træthed, af manglende form og af et uhyre pres for at udtrykke sig. Den sjælens krise, der trækker sine spor gennem både »Huset under Stjernerne« og »Vinden og Kirsebærtræet«, er præget af frygten for ikke at have sat sig et mærke i livet og få bragt noget til ende. Denne krise, der var hele den unge krigsgenerations krise, blev hos hende ydermere til en frygt for, at tiden skulle løbe fra hendes stof som følge af forandringerne efter krigen.

Litteraturkritikeren Gudmund Roger-Henrichsen gav i sin omtale af »Guds og Menneskers Ager« i 1942 Johanne Buchardt en indsigtfuld og fremsynet karakteristik, der kan gælde for hele forfatterskabet:

»Der står kamp bag det. Forfatterinden er kommet ud i den krise, som ulykkestider altid skaber for åndens folk, sjælens krise...« (Politiken 21.10.1942).

Johanne Buchardt søgte i sit forfatterskab at skabe en form og finde en ro til sit idealistiske forsøg på at forstå det væsentlige i tilværelsen og i tiden. Det vidner den åbne række af romaner om, hvor den ene romans tråde kaster hende ind i den

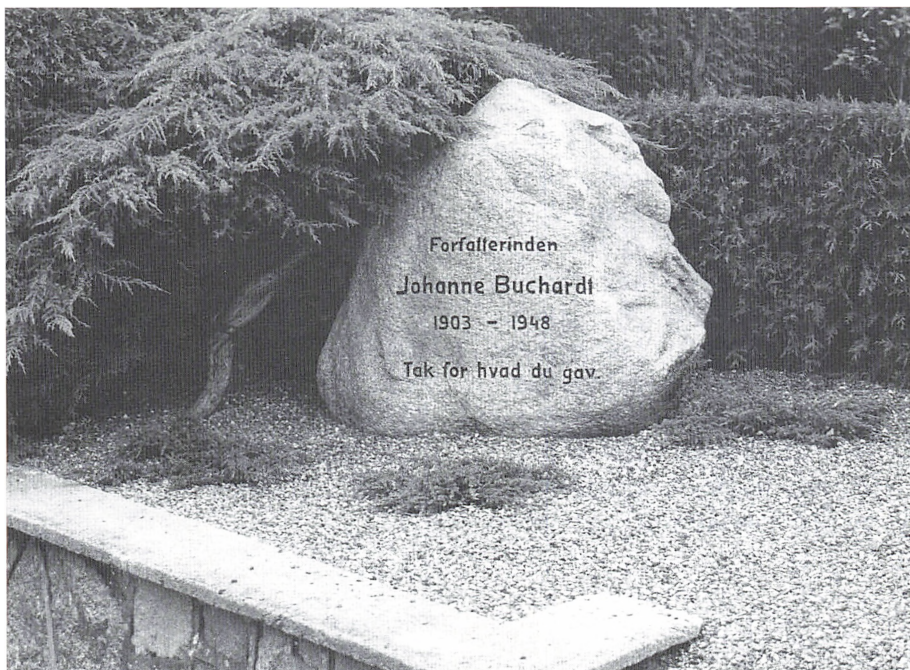
næste og haler ind på hendes drømme om kærlighed og succes, om en plads i hverdagen og en plads i historien. »Vinden og Kirsebærtræet« samler mange af disse tråde og afrunder som et litterært testamente denne søgen med portrættet af Elisabeth: forfatteren, der har levet gennem sine bøger. Her opridsede hun skitserne til sit liv og ajourførte livets og tidens gang.

Som en historisk seismograf skimtes bag romanskikkelsernes masker Johanne Buchardt selv, der er på sin egen vandring efter lykken med dem. Hun er plejebarnet Lene, hun er Jacob, der vil realisere sine evner og ideer, hun er Ingeborg, der kan iscenesætte sig selv og modellere store situationer ud af ingenting ved at lyve eller pynte på sandheden. Hun er også Hedde, der bliver anerkendt i kulturens verden, men ikke kan indhente fortiden eller styre fremtiden, og hun er Elisabeth, der kæmper med et inferno af tomhed indvendigt, mens hun føler sig svigtet af tiden, en livsflygtning, et barn af århundredet. Johanne Buchardts trang til at udtrykke sig og sin indre verden og til at ville favne over spændingen i sit liv mellem hjemstavn og den store verden endte i en følelse af hjemløshed og fremmedhed. Uden at gå helhjertet ind for hverken den gamle landbokultur eller den moderne livsstil stod hun med et ben i hver lejr i sin kamp for den gamle verdens menneskelige værdier og en moderne verdens ligestilling og frihed. Men gammelverdens sociale mønster og snævertsynethed og bylivets overfladiske værdier ville hun ikke kendes ved og placerede sig som hjemløs og fremmed begge steder. Denne dobbelte konflikt,

der gennemspilles med tiltagende styrke i romanerne, skabte det ingenmandsland, Johanne Buchardt til sidst selv befandt sig i som forfatter.

Læser man romanerne som en bearbejdning af Johanne Buchardts eget liv og erfaringer, som jeg inspireret af de mange avisinterviews har gjort her i artiklen, træder denne personlige konflikt i relief som en konflikt, der er sat i scene af tidens skred. Hun startede sit forfatterskab i en atmosfære, hvor individualisten og idealisten havde en plads i tidens debatter, men blev over den korte årrække, hendes forfatterskab rakte, udspillet af en ny tids krav om at være absolut moderne, om nyheder og underholdning.

Johanne Buchardt opsamlede sit livs erfaringer i sine romaner og insisterede på at skrive livsnært. De mange avisinterviews med hende kaster lys over den side af hendes liv, hun gerne ville have hendes læsere så. Hun insisterede her på sig selv, på sin ret til viden, på selvstændighed, på at være forfatter. Hendes mål var at leve for at skrive og skrive for at leve, som hun sagde det. Johanne Buchardt følte, at hun var udvalgt af skæbnen til at blive forfatter. Det formede hun sig selv efter, og syersken fra landet blev til en moderne kvinde, hvad de mange interviews og portrætter af hende også viser. Det blev en brat forvandling, hvor Johanne Buchardt pyntede på sandheden om sig selv og fortstørrede de erfaringer, hun hængede om som sit stof. Hun gjorde sig konsekvent fem år yngre end hun var, og fortalte om pladser og byer, som hun i følge andre avissamtaler aldrig kunne have haft eller boet i. Som hun brugte sit liv i sine roma-

Mindestenen på Skive kirkegård. Efter Johanne Buchardts død i 1948 samlede en række Skiveborgere ind til en sten til graven (Foto: Knud Holm).

ner, brugte hun måske af og til sin digtning, når hun i interviews talte om sit liv. Det er et fænomen, der fortæller, at Johanne Buchardt måske havde brug for at understrege sit særpræg for at skabe sig en position som moderne forfatter. At gøre sig til hverdagens forfatter med fod på sin tid og med tiden for sig. Måske var det for at pynte på en virkelighed, som hun aldrig kom helt overens med og følte fortsat kastede sine skygger hen over hendes liv. Man kan kun gisne om dette, men på sin egen måde kaster denne iscenesættelse lys over det opbrud, hun skrev om i de seks romaner, og de mange kræfter, hun brugte på som kvinde at bryde med traditionerne og blive forfatter.

Dermed blændede Johanne Buchardt både i sin personlige satsning og i sit forfatterskab op for det indre drama om identitet, arbejde og kærlighed, om kvindesind, der er fælles for flere af 40'ernes danske kvindelige romanforfattere.

Johanne Buchardt har sagt, at kunstnerens væsentligste opgave er »at se«. I sit forfatterskab har hun iagttaget både sig selv og sin samtid, og hendes romaner udgør på samme tid en erindringsproces og en bestræbelse på at beskrive tidens væsentligste muligheder og konflikter og de eksistentielle spørgsmål, der voksede ud af dem for hende som kvinde. Hendes romanrække kan derfor læses som en fremadskridende krønike over det jyske

landboliv, der skiftede retning og blev overhalet af den moderne bykultur i perioden 1920-1948, og som en række billeder af de bevidsthedsskred, der fulgte i kølvandet på dette opbrud.

Det er denne kombination af tidskrønike og selvbiografi, skabt af en stærk personlighed med mangfoldighed i sindet, der giver Johanne Buchardts forfatter-skab sit liv og særpræg. Med sine skildringer af hverdagslivet i dette perspektiv placerer hun sig som sin tids digter og som en moderne forfatter, der med nerve, sanselighed og sprogkraft oplevede og indfangede den moderne verdens konflikter og splittelse i sin digtning og sin person.

Anerkendelser:

1944:

»Kollegernes Ærespris« for »Der gaar ingen Vej tilbage«.

1946:

»Tørsleff & Co's litterære Hæderslegater til danske Forfattere«.

1949:

Mindsten på Skive Kirkegård rejst af en række Skiveborgere.

Bibliografi:

1936:

»En Pige gaar forbi« (Skive Folkeblad 10.11. 1936) (N)

»Et Hul paa Strømpen fortalte alt« (Skive Folkeblad 18.12. 1936) (N)

1938:

»Et Justitsmord i Vestermarken« (Skive Folkeblad 14.4. 1938) (N)

1941:

»Født til Graad« (Aschehoug) (3. oplag 1943, norsk 1946) (R)

»Spøttrup og Røddings Folk« (Julen i Skive, Salling og Fjends 1941) (E)

»Kirstine« (Skive Folkeblads julenr. 1941) (N) 1942:

»Guds og Menneskers Ager« (Aschehoug) (2. oplag 1945, hollandsk 1943) (R)

»Maanerytteren« (Julen i Skive, Salling og Fjends 1942) (N)

»Vi havde engang en Vogn« (Skive Folkeblads julenr. 1942) (N)

1943:

»Tilgiver Eders Fjender« (Julen i Skive, Salling og Fjends 1943) (N)

»Hendes bedste Aar« (Skive Folkeblads julenr. 1943) (N)

1944:

»Der gaar ingen Vej tilbage« (Aschehoug) (3. oplag 1944, norsk 1948) (R)

»Bakkebyen Skive« (Salling, Fur og Mors. Turistforeningen for Danmarks Aarvog 1944, s. 59-68) (E)

»Hul paa Strømpen« (Julen i Skive, Salling og Fjends 1944 – også trykt i Skive Folkeblad 1936) (N)

»Da Søren blev verdensberømt« (Skive Folkeblads julenr. 1944) (N)

1945:

»Vi stred en Kamp i Natten« (Skive Folkeblad) (D)

»Vejen mod Nord« (Aschehoug) (R)

»En Skitse fra Kupeen« (Julen i Skive, Salling og Fjends 1945) (N)

»Maanerytteren« (Skive Folkeblads julenr. 1945 - også trykt i Julen i Skive, Salling og Fjends 1942) (N)

»Ann-Kjerstine« (I: Nye danske Noveller, samlet af Cai M. Woel, s. 59-66)

1946:

»Huset under Stjernerne« (Aschehoug) (R)

»Stolen« (Skive Socialdemokrat 24.12. 1946) (N)

»Mademoiselle Petersens Jul« (Julen i Skive, Salling og Fjends 1946) (N)

»Vildfuglen« (Julen i Skive, Salling og Fjends 1946) (D)

1947:

»Stolen« (Skive Folkeblads julenr. 1947 - også trykt i Skive Socialdemokrat 1946) (N)

1948:

»Vinden og Kirsebærtræet« (Aschehoug) (R)

»Lad mig hvile under Granen« (Skive Folkeblad 23.6. 1948) (D)

1952:

»Johanne Buchardt kunne også tegne« (Skive Folkeblads julenr. 1952)

1957:

»Født til Graad« (Aschehoug) (R - genudgivet)

»Kvinden efter hans Hjerte« (Skive Folkeblads julenr. 1957) (N)

Desuden bidrag til: Det tredie Standpunkt, Illustreret Familie-Journal og Familiens Jul

Forkortelser:

D = digt

E = essay

N = novelle

R = roman

Litteratur:

1. Interviews med Johanne Buchardt:

Hos Landsby-syersken, der debutterer som Forfatter (Ekstrabladet 28.5. 1941)

Carsten Nielsen: Store Forventninger om litterær Debut (Berlingske Aftenavis 28.5. 1941)

Fattig Syerske fra Rødding som Forfatter (Skive Venstreblad 30.5.1941)

H.P. Kristensen: Jeg vil kun skildre Mennesker (Skive Avis 16.10. 1941)

H.P. Kristensen: Johanne Buchardts nye Bog kommer til 1. Juli næste Aar (Skive Avis 8.11. 1941)

Johanne Buchardt fortæller om sin nye Bog (Skive Venstreblad 21.7. 1942)

Den skrivende Syerske fra Salling er holdt op at sy (Ekstrabladet 21.7. 1942)

Carsten Nielsen: Barnet som maatte finde Hjemstavnsfred (Berlingske Aftenavis 6.8. 1942)

Ny Johanne Buchardt-Bog kommer i Februar (Skive Folkeblad 30.9. 1942)

Karl Bjarnhof: Sypigen fra Salling (Social-Demokraten 20.2. 1943)

Christian Houmark: Den, der ejer Troen paa sig selv, er altid den stærkeste (Berlingske Aftenavis 20.2. 1943)

Hvor Pennen og Symaskinen akkompagnerer hinanden (Skive Folkeblad 16.3. 1943)

Forfatterinden Johanne Buchardt gentager aldrig sig selv (Skive Avis 17.11. 1943)

Steen Albrechtsen: Ikke »født til Graad« (Nationaltidende 5.11. 1944)

Palle Loft: Jydsk Forfatterinde med vidt Perspektiv (Holstebro Avis 7.11. 1944)

Johannes Weltzer: Kunstneren er den eneste fødte Aristokrat siger Johanne Buchardt (Berlingske Aftenavis 21.12. 1944)

Tyskerne forbød Bog af Johanne Buchardt (Skive Folkeblad 1.6. 1945)

Caja Rude: Huset under Stjernerne (Social-Demokraten 3.12. 1946)

2. Omtaler:

Kjeld Elfelt: Ti Aar. 1942, s. 44-51

H.P. Hansen: Vor Tids danske Romanforfattere. 1944, s. 136-40

Sven Møller Kristensen: Dansk Litteratur 1918-50. 1950, s. 271.

Mogens Knudsen i: Moderne litteratur efter 1914. 1950, s. 49

Cai. M. Woel: Dansk Litteraturhistorie 1900-1950 bd. 2, 1956, s. 568-69

Dansk Litteraturhistorie bd. 7. Gyldendal 1985, s. 599-602

Dansk skønlitterært Forfatterleksikon 1900-1950 bd. 1, s. 199-200

Fra arkiver og museer

Æ Fjandbo Arkiv

Iglsøvej 5, 7850 Stoholm

Tlf. 97 54 17 33 lok. 705 / 86 63 81 94

Arbejdet på arkivet har først og fremmest koncentreret sig om at få journaliseret og registreret arkivets samlinger. Foreløbig er 97 afleveringer færdigbehandlet. Samtidig er arkivets samlinger vokset med 41 nye afleveringer. Blandt dem kan nævnes film fra Tastum 1944-62, en skolekommissionsprotokol fra Vroue fra 1815, arkivalier vedr. sognefogedembedet i Engedal, kirkefotografier, familie billeder m.m.

Arkivet har i 1991 haft 130 enkeltbesøg og tre gruppebesøg. I første halvår af 1992 var der 122 besøg. De lokale besøgende kommer for at aflevere, »kigge« eller studere f.eks. gårdhistorie.

De »udefrakommende« er især mennesker med tilknytning til Fjends eller på studiebesøg. Arkivet har næsten altid en fuldtidsansat langtidsledig, så det har været muligt at aftale besøg udenfor åbningstiderne.

Arkivet har en billedsamling på 4-5000 fotos med oplysninger – og derudover en mængde uidentificerede. Nogle fotos har cirkuleret på kommunens ældrecentre uden de store resultater, mens efterlysninger i Fjends Herreds Folkeblad ofte hjælper.

Arkivlederen har i årets forløb fortalt om arkivet i forskellige klubber, foreninger og studiekredse, samt Hjemmeværnet. Arkivlederen har også deltaget i

ture med Hjemmeværnet og Fjandbohus til bl.a. Borris gl. kirke, Rosborg Sø, brun-kulslejerne i Resen og Mindeparken ved Kongenshus.

Et interview, som arkivet optog med brødrene Vagner og Børge Bach, Stoholm, er blevet sendt i Radio Viborg. Arkivets fotograf var med og tog billeder af de to og deres gamle værksted, ligesom karetmagerværkstedet i Resen, som er afleveret til arkivet, og den gamle smedie i Stoholm blev forevigt i tide.

Arkivet lavede en lille udstilling på Rådhuset i Stoholm i forbindelse med Fjends kommunes »åbne Hus« i efteråret 1991 og på tryk blev det til en artikel i »Ski-vegnens Jul 1991« om distriktslæge Rambusch i Sjørup.

Arkivleder: Niels Hauge
Åbningstid: tirsdag 15-17.

Sallingsund lokalhistoriske Arkiv Durupvej 9A, Glyngøre, 7870 Roslev

I 1991 fik arkivet 69 afleveringer mod 52 i 1990. Blandt afleveringerne var 64 tæt maskinskrevne sider spændende lokalhistorie, skrevet af en mand, der er født 1913 i Vester Hjerk. Endvidere et par ældre skrivelser, der fortæller, at Sæby sogn i 1926 ønskede at blive udskilt fra Nautrup-Sæby-Vile kommune og blive sin egen kommune. Der kom ret hurtigt afslag fra Viborg Stiftamt, der »ikke har fundet Føje til at foretage sig videre i denne sag.«

Ved årsmødet i 1991 holdt Elsa Steen Sørensen, Thise, et spændende og inspi-

rerende foredrag om kartoffeltyskerne. Den årlige aftenudflugt gik til Lihme kirke, hvor nu afdøde skoleinspektør H. Eriksen fortalte interessant om kirken. De 37 deltagere drak bagefter kaffe i kafeteriet ved Gyldendal havn.

Arkivet deltog i udstillingen og arrangementet på Harrebjerg i forbindelse med Nordsalling Lærerkreds' 150 års jubilæum i marts 1991.

SLAs amtskreds for Viborg Amt arrangerede den 16. marts 1991 en sammenkomst for amtets arkiver på vort arkiv. Der var 30 deltagere og spændende foredrag af slægtsforskeren Anton Blaabjerg, Viborg, og Elsa og Erik Steen Sørensen, Thise.

Arkivet har fået mikrofilm af skøde- og panteprotokoller for 8000 kr. Vi har nu kopier fra 1892 og frem, og håber efterhånden at få suppleret op med de kopier, vi mangler fra før 1892.

Ved udgangen af 1991 havde arkivets støtteforening 226 bidragydere. Kontingentet er fortsat 35 kr. pr. person årligt, pensionister dog kun 20 kr. Regnskabet for 1991 balancerede, som forrige år, med ca. 25.000 kr.

Arkivleder: Ib Nikolaisen, Fredensgade 14, 7870 Roslev. Tlf. 97 57 13 08.

Åbningstider: 1. torsdag i hver måned 14.00-21.30, 3. torsdag 19.00-21.30 eller efter aftale med arkivlederen eller et andet bestyrelsesmedlem.

Skive Museum

Havnevej 14, 7800 Skive

Tlf. 97 52 11 93

Gennem årene har Skive Museum udviklet sig til lidt af en paraply-organisation for

allehånde aktiviteter og med et virkeområde, der går fra det snævert lokale over det regionale, ja, i nogen tilfælde endog til det nationale!

Særudstillingerne blev atter et broget og spændende tilbud til egnens befolkning. »Dumme unger og artige børn« blev frem til 10. februar besøgt af næsten 2.000, og museet fik foræret mange og kostelige ting til samlingen.

Kun en uge efter havde vi påny fernisering: »TRADITION = FORNYELSE« var titlen på en udstilling fra Wilhelm v.d. Trencks værksted i Kellinghusen, der i 1960 genoptog produktionen af de smukke og morsomme Kellinghusen skåle, fade og fajancer. Vi lånte også en serie af møbelarkitekt Hans J. Wegners stole og en række originale Kellinghusenarbejder. Tilsammen blev det en spændende udstilling om, hvordan studiet af det traditionelle kan give inspiration og føre til fornyelse.

QEERTASUSSUK var den noget kryptiske titel på den udstilling, vi åbnede den 8. maj. Undertitlen hjalp dog på forståelsen: »De første mennesker på Grønland«. Det var Skandinavispremieren på en udstilling af de spændende fund, arkæologer fra Christianshåb Museum gennem de sidste år har gjort på øen Qeqertasussuk i Diskobugten.

Årets sidste særudstilling var fra en helt anden verdensdel: NOMADE handlede om wodaabe-folkets kamp for overlevelse i det tørkeramte Niger. I særudstillingsrummet blev der genskabt et ørkenpanorama med en boplads og rundt om den kunne man se genstande, fotos og ikke mindst tekster, der fortalte om et folks

sejge kamp for overlevelse. 1.500 besøgende kom til udstillingen.

I *den faste samling* er der også sket et og andet. Grønlandsrummet – eller Christianshåbstuen – er blevet nyopstillet og monteret med fine farvefotos fra venskabsbyen. Sidst på året fik vi af tømrer Hans J. Jensen, Stoholm, en række kostelige gaver til samlingen, bl.a en to meter lang narhvaltand!

I »oldsalen«, som vi lidt pretentivt kalder det lavloftede kælderrum, er fire spændende præparater blevet udstillet. Det drejer sig om et snit i en køkkenmødding fra Vojel Kær på Fur, en affaldsgrube fra Dommerby, en urnegrav fra Over Tastum og en kogegrube fra Tastum Vest. En fornem samling oldsager blev i juni måned skænket til Skive Museum af fhv. gårdejer Anders Mølgaard, Tastum. De er alle fundet af faderen Laust M., da man i årene 1927-45 gravede tørv og strandskaller op fra bunden af den tørlagte Tastum Sø. Oldsagerne stammer næsten alle fra stenalderen og er altså mellem 4.-6.000 år gamle.

I de to (alt for små) rum, hvor vi skal søge at fortælle lidt om Skive, Sallingland og Fjends i historisk tid, blev en del af de mange ny erhvervede fine dukker og dukkehuse indarbejdet i udstillingen. Samtidig har vi »ført tiden frem« til omkring 1940-50 i udvalget af genstande, men det kan ikke blive til andet end antydninger af den kulturhistoriske udvikling i 1900-tallet, før vi får rådighed over nogle flere kvadratmeter.

I marts måned begyndte *de arkæologiske undersøgelser* på en pløjemark ved Søby Møllegård i nærheden af tre tidli-

gere udgravede jættestuer. Jættestuernerne ligger nær Feldingbjerg bæk, der i stenalderen må have været et betydeligt vandløb. Alle synlige forekomster på marken – og der var mange, 75 ialt – blev indmålt af en landinspektør. Blandt fundene kan nævnes tre gruber, der foruden keramik havde et stort indhold af bløddyrskaller og dyreknogler.

I april, juni, juli, november og december fortsatte vi undersøgelserne på Resengård med udgravning af først og fremmest hustomter fra overgangstiden til bronzealder.

Først på sommeren blev ca. 25 cm af gulvlaget i skibet i den gamle Frue Kirke i Skive afgravet. Museet fik overdraget at harpe dele af det opgravede materiale. Herved fremkom 87 ældre mønter, bogbeslag, fingerbøl, nåle m.v.

I september og november undersøgte to hegnforløb (antagelig fra vikingetid) vest for Harre Kirke.

I oktober og november havde vi lejlighed til at undersøge nogle spændende bopladsspor fra enkeltgravskultur på Dommerby Hede beliggende få hundrede meter øst for den kendte højrække fra samme periode. Skønt materialet fra udgravningen ikke er overvældende stort, er det alligevel særdeles vigtigt, da bopladserne fra denne tid kendes meget dårligt. Samtidig er det første gang, at der er fundet bopladsspor tilhørende måske netop de mennesker, som har opført nogle af højene på Dommerby Hede til deres afdøde for omkring 4.500 år siden.

Denne udgravning er ligesom udgravningen ved Søby Møllegård vigtige bidrag til Tastum Sø-projektet, hvor vi dermed

fortsat får kendskab til nye aspekter af oldtidens bebyggelse i zonen omkring den udtørrede sø.

Leder: Jens Ole Lefevre

Skive byhistoriske Arkiv
Østerbro 9 A, 7800 Skive
Tlf. 97 52 81 22.

Arkivets *lokaleproblemer* er ikke blevet mindre i årets løb.

I foråret solgte Skive Byråd Østerbro 9. I handelen blev arkivet sikret mod voldsomme huslejestigninger i de næste 5 år, men det blev pladsforholdene og brandsikringen ikke bedre af. Såvel lokalerne på Østerbro som magasinet på Skive Seminarium er nu fyldt op. I årets løb har vi forsøgt at skaffe yderligere helst gratis – magasinplads, men foreløbig uden held.

Situationen er nu sådan, at vi nødig skulle modtage flere større afleveringer. Derfor har vi da også stort set stoppet indsamlingen af arkivalier indtil videre. Vi nøjes med at modtage, »hvad der kommer af sig selv.« Det ses også på *afleveringernes* antal og omfang. I 1991 modtog arkivet kun 94 afleveringer – det laveste antal i mange år – og de fleste af dem er kun af ringe omfang.

Formidlingen af arkivets samlinger optager megen tid.

Årets foredragsemner har bl.a. været: Børn i Skive, Per Odgaard og Skives industrialisering, Egeris sogns historie, Kvinder i Skive, Idrættens historie i Skive, Skive Idrætsklubs historie, Skive efter 1945, en rundtur i Skive på postkort, Skive 1870-1940, Arbejderfester og »Det særlige ved Brårup«.

Udover årets 20 foredrag har arkivet arrangeret 5 byvandring i »det gamle Skive« – som snart er helt revet ned – og 2 gange vist og kommenteret en række af arkivets videofilm.

Pladsforholdene tillader ikke besøg af større grupper. I 1991 har arkivet kun forsøgt sig i februar/marts, hvor Skive Efterlønsklub i to omgange besøgte arkivet.

Arkivet har lavet to mindre *udstillinger* i årets løb. I forbindelse med Skive Kulturuge 1991 udstilledes en række af fotograf Hadrups mange billeder ved Kulturugens store fællesudstilling i Aakjærhallen. I september, hvor Krabbesholm Højskoles fremtid var til debat, lavede arkivet en lille udstilling om højskolen på Skive Kommunebibliotek.

Også i 1991 blev det til en række *artikler* i lokalhistoriske bøger m.m. Til »Skivebogen« en artikel om »Et industrieventyr i Skive«. Artiklen fortæller om industrialiseringen i Skive 1880-1914 og om Per Odgaard, periodens mest aktive industrimand.

En »sidegevinst« fra artiklen om Odgaard og industrialiseringen i Skive findes i »Skiveegnens Jul 1991«: »Den store ulykke i Thise«.

Sabroegården i Skive blev nedlagt som selvejende institution. I denne lidt triste anledning blev der udgivet en bog om børnehjemmet: »Et almindeligt hjem – bare større«, hvortil jeg bidrog med en række kapitler.

»Centraltrykkeriet« flyttede i nye lokaler i det nye industrikvarter ved Katkjærvej efter 75 år i baggården i Nørregade 22. I denne glædelige anledning udgav tryk-

keriet en lille bog, hvortil jeg skrev en oversigtsartikel om trykkeriets historie.

Skive Idrætsklub fejrede 90 års fødselsdag og de to lærerkredse i Salling rundede de 150 år. Begge jubilæer affødte bogudgivelser, som jeg leverede bidrag til.

Endelig skrev jeg også i 1991 en række småartikler til Egeris Kirkeblad og Kvindeligt Arbejderforbunds medlemsblad.

I efteråret begyndte arkivet i samarbejde med Videoskolen i Viborg at indsamle *gamle film* fra Skive og omegn. Projekt »gamle film på ny«, der støttes økonomisk af Kulturfonden (»Højlundfonden«) og Viborg Amt, skal i 1991/92 indsamle gamle film fra to kommuner i Viborg Amt (Skive og Sydthy) og overspille dem til video. Projektet skal munde ud i produktion af »nye« film på grundlag af de gamle film. For Skives vedkommende bliver den første produktion filmen »På flugt til fjendeland«, der fortæller om den tyske flygtningelejr i Jegstrup 1945-47.

Leder: Niels Mortensen

Åbningstider: Mandag-fredag 9-16.

Spøttrup lokalhistoriske Arkiv
Ålbækvej 18, Lihme, 7860 Spøttrup
Tlf. 97 56 05 02, fax 97 56 01 38

På grund af for trange vilkår på Spøttrup kommunes Administrationsgård i Ramsing, blev arkivet flyttet til Lihme Skole, hvor det er indrettet på gangarealet i forbindelse med biblioteket.

Rammerne her er blevet hyggelige og besøgstallet pr. åbningsaften har holdt sig på gennemsnitligt 14.

Forventningerne til flytningen var store, især hos arkivleder Hans F. Eriksen,

der med arkivet tæt på sin privatbolig ville påbegynde en brugervenlig arkivregistrering. Med bedst som Eriksens forventninger var højest, blev han syg og døde.

Eriksen tog sammen med Jens Peter Hansen og Ib Svenningsen initiativet til oprettelsen af Spøttrup lokalhistoriske Arkiv i 1973, og var indtil sin død meget engageret i det lokalhistoriske arbejde. Hans engagement gjaldt ikke kun de store historiske kendsgerninger, men i særdeleshed de enkelte personer, hvad enten de var rige eller fattige. Eriksen hørte til de lune jyder, hvilket gjorde ham istand til at fange livets lyse sider i lokalsamfundet, især når det gjaldt børns spontanitet. Som ledende bibliotekar, skoleleder, kirkesanger, revisor og arkivleder udførte han sit arbejde med en grundighed og pligtfølelse, der netop kendetegner personligheder som Eriksen.

Tilvæksten til arkivet har som sædvanligt været god. Arkivet har indkøbt mikrofilm af kirkebøger fra hele Salling og over mod Vinderup og indkøbt læsemaskiner hertil.

I det nye arkivår 1992-93 påbegyndes en registrering af hele arkivet for at gøre det mere brugervenligt.

Arbejdet i arkivet vil fremover blive fordelt ligeligt mellem skoleleder Jens Peter Hansen, Engevej 18A, Ramsing, 7860 Spøttrup, og

Daglig leder af arkivet: Ib Svenningsen
Åbningstider: 2. og 4. tirsdag i hver måned (undtagen sommermånederne).

Historisk Samfund 1991-92

I november 1991 kunne vi udsende årbog nummer 82 til medlemmerne. Det er i årenes løb blevet til over 500 artikler, og det er stadig efterspurgt læsning siger man på biblioteket, hvor man har et komplet sæt stående på hylden. Også i år har vi solgt hele oplaget, 900 eksemplarer, idet over 300 eksemplarer sælges gennem boghandlen. Vi ligger med et lager af usolgte årgange, som medlemmerne kan erhverve til favørpris. I Skivebogens kolo-fon kan man se, hvilke årgange det drejer sig om.

Sidste år luftedes muligheden af at lade udvalgte artikler indlæse på bånd med henblik på læsehandicappede. Det viste sig, at et privat filantropisk selskab i Askov arbejdede på at imødekomme et stort behov på landsplan for indlæsning af lyd-bøger bl.a. med lokalhistoriske emner. De henvendte sig til os om tilladelse til at måtte benytte Skivebogen til dette formål, og det har bestyrelsen accepteret.

Foruden at udgive et årsskrift med artikler fra hjemstavnen, er der også i Samfundets vedtægter fastlagt et andet punkt, nemlig »at søge oprettet en historisk samling«, et museum. Formand for dette museumsudvalg blev træhandler Niels Sørensen, Lem, der var med til at stifte det historiske samfund, og medlem af den første bestyrelse. Han var allerede i gang med sin livsopgave: at samle, hvad der fandtes fra den gamle bondekultur, som nu var ved at forsvinde, men han dyr-

kede også arkæologien. Han blev Skiveegnens første museumsleder, men uden museum. Genstandene opbevare-des i lejede rum – sidst på Folkebladets loft i Torvegade 7. Hans efterfølger blev en kvinde, der havde den samme sans for tidligere slægters efterladte spor. Ja, hun pungede ud af egen lomme for at erhverve et sjældent stykke. Ikke mindst tekstiler havde hendes interesse. Det var den af alle kendte »Mor Else«, fru forret-ningsfører Christensen, Voldgade. Det faldt i hendes lod at modtage et sæt gyldne nøgler, da man i 1942 kunne indvie det smukke, hvide Museum i anlægget. Disse personer trækkes frem, fordi det netop i år er 50 år siden Museet blev ind-viet med stor festivitas. Der blev optaget en film af begivenhederne, hvor man får et glimt af egnens kendte mænd. Dengang var der kun ansat en museums-leder og en kustode, nu er der jo 4 akade-miske ledere og en halv snes medarbej-dere.

Årbogen bliver udsendt hvert år sidst i november med indlagt girokort. I 1991 var kontingentet på 65 kr., hvilket er meget billigt sammenlignet med andre histo-riske Samfund. Desværre mister vi hvert år nogle af vores tilskud, så selvom regn-skabet i år ser meget pænt ud, er det alligevel nødvendigt at forhøje kontingentet, så foreningen har lidt at stå imod med i »hårde tider«. Derfor foreslår vi kon-tingentet hævet med 5 kr., således at der i

Den sidste af Historisk Samfunds »store gamle mænd« er gået fra borde. På dette fotografi fra udflugten til Eskjær i 1971 ses arkivar Svend Mortensen (til venstre) sammen med to andre æresmedlemmer, litterat Otto L. Sørensen og pastor Johannes Bang, som Svend Mortensen efterfulgte som formand for Historisk Samfund. Til højre ses bibliotekar Carl Langholz, medlem af styrelsen fra 1965-1991. (Foto: Jens Kr. Larsen).

år kommer til stå 70 kr. på girokortet. Det er stadig et lavt kontingent.

Vi har igen i år deltaget i den årlige kulturuge i Skive med en udstilling i Aakjærehallen og i forbindelse hermed afholdt formanden to lysbilledforedrag, der blev overværet af ialt ca. 100 tilhørere.

Det lå også de gamle på sinde »at frede om egnens fortidsminder«. I den anledning omtaltes på generalforsamlingen sidste år nogle gamle Ole Rømer milesten, 4 ialt, i Skive kommune. De var led i opmålingen af den gamle Holstebrovej,

der gik over Hjelm Hede. Det er blevet hørt på rette sted, men selv kan vi jo ikke foretage os noget.

Om selve foreningens tilstand kan berettes, at vi er en lokalafdeling af den landsomfattende »Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger«, der afholder møder og kurser og udgiver et tidsskrift »Journalen«. Via sammenslutningen er vi medlem af paraplyorganisationen »Dansk Historisk Fællesråd«, der bla. udgivet tidsskriftet »Fortid og Nutid«.

Samfundet er repræsenteret i 4 bestyrelser og råd: Skive Museum, Sundsøre lokalhistoriske Arkiv, Aakjærskabet og Skive kulturelle Samråd.

Vi har holdt vores medlemstal godt og vel med en lille fremgang til 533 medlemmer, hvilket skal ses på den baggrund, at man de fleste andre steder melder om vigende tilslutning.

Årets udflugt fandt sted søndag den 6. september. Turen gik først til Vorde Kirke, hvor cand. mag. Jesper Hjermind, Viborg, fortalte. Derefter fortsatte de 70 deltagere til Hjarbæk Havn, som Jesper Hjermind også fortalte om, mens deltagerne nød det flotte solskinsvejr.

Årsmødet blev holdt på Tårupgård. Beretning og regnskab blev godkendt sammen med den foreslåede kontingentstigning på 5 kr.

Ved årsmødet forlod Samfundets formand siden 1980, arkivar Svend Mortensen, bestyrelsen. Svend Mortensen har siddet i bestyrelsen siden Samfundets

reorganisering i 1955. På mødet blev Svend Mortensen fejret med tale af lærer Rud Kjems, Balling, oplæsning af pastor Henrik Forman, Hjerk, og en til lejligheden skrevet sang af fuldmægtig Erik Steen Sørensen, Thise. Sangen var selvfølgelig skrevet på melodien til Historisk Samfunds »egen« sang: »Som dybest brønd...«

Svend Mortensen blev udnævnt til æresmedlem af Historisk Samfund og fik overrakt et flot diplom, der meget passende var skrevet med gotisk skrift.

I stedet for Svend Mortensen valgtes landmand Henning Borup Svendsen, Lundhede, til bestyrelsen, og lærer Rud Kjems blev genvalgt.

Efter årsmødet spillede Erik Steen Sørensen folkemelodier fra Nordfjends på harmonikaen, og den vellykkede udflugt afsluttedes af forstander Jørgen Vindvad, Tårupgård, der fortalte om den gamle herregård og om Tårupgård Kirke.

HISTORISK SAMFUND FOR SKIVE OG OMEGN.

Driftsregnskab for perioden 1/8 1991 - 31/7 1992. (I hele kr.)

Indtægter:

Kontingenter, medlemssalg af årbøger	kr. 32.170,00	
Salg af ældre årbøger	kr. 649,00	
Salg af bøger til ikke-medlemmer	kr. 20.735,00	
		<hr/>
Ialt		kr. 53.554,00

Tilskud:

Afholdsfonden	kr. 1.000,00	
Sparbank Vest	kr. 750,00	
Kulturministeriet/D. H. F.	kr. 5.100,00	
Unibank	kr. 1.500,00	kr. 8.350,00
Renteindtægter	kr. 506,00	
		<hr/>
Ialt indtægter		kr. 62.410,00

Udgifter:

Trykning af årbøger	kr. 41.846,00	
Porto og distribution	kr. 3.586,00	
Kontingenter DHF m.fl. (2 år for DHF)	kr. 2.367,00	
Kontorhold incl. møder	kr. 1.061,00	
Historisk Vandring	kr. 647,00	
Forsikring af årbøger	kr. 363,00	
Udarbejdelse af regnskab 90/91	kr. 2.300,00	
Renteudgifter Skive Offset	kr. 833,00	
		<hr/>
		kr. 53.003,00
Overskud	kr. 9.407,00	
		<hr/>
		kr. 62.410,00

Status pr. 31. juli 1992.

Aktiver:

Indestående i Pengeinstitutter	kr. 18.131,00
Indestående på postgiro	kr. 8.252,00
Beholdning af bøger - nedskrevet til	kr. 3.300,00
Bostrup Tinghøj, ejendomsværdi pr. 1/1 1991	kr. 24.300,00
	<hr/>
Ialt aktiver	kr. 53.983,00

Passiver:

Egenkapital:

Saldo pr. 1/8 1991	kr. 23.276,00
Bostrup Tinghøj opskrevet til ejendomsværdi	kr. 21.300,00
Årets overskud	kr. 9.407,00
	<hr/>
	kr. 53.983,00

Pr. 31/7 1992 udgør medlemstallet 533. En nettofremgang på 13.

Indholdsfortegnelse

Bodil Hansen: De kloge mænd i Hejlskov	5
Kirsten Aakjær: Familieportrætter og Flybo-snak	29
Niels S. Bysted: Kvasesejlads på Limfjorden i sidste halvdel af 1800-tallet	48
Jens Ole Lefèvre: Skive Museum	55
Karen Elna Mortensen: Johanne Buchardt – en forfatterstemme fra provinsen	84
Fra arkiver og museer	118
Historisk Samfund 1991-92	123

